

Szépirodalom

Karácsonyi Zsolt versei	5
Ágh István versei	7
Nagy Attila versei	10
Vári Csaba versei	12
Csikós Attila: Béla	15
Bíró József: Circulus vitiosus	29
Horváth Florencia versei	32
Kovács Újszászy Péter versei	35
Kötter Tamás: Katonák voltunk	37
Bangha Mónika rövidprózái	47
Csata Orsolya: A kutya	56
Bánfai Zsolt versei	61
Demeter Arnold versei	64
Rumi Enikő versei	66
Lakatos-Fleisz Katalin: Szomjúság	68
Oláh Péter rövidprózái	71
Nádasi Krisztina: Minden rendben?	75

Aranyág

Szőcsné Gazda Enikő: Egy felső-háromszéki ház és hozománylevelei	79
--	----

Mens Sana

Egy gólyáros pénztáros élménybeszámolója (Csinta Samu beszélgetése Miklós Magdával, Székelyudvarhely első válogatott kézilabdázójával)	100
--	-----

Academica Transsylvania

Közép-európai portré (Székely András Bertalan beszélgetése Miskolczi Ambrus történésszel)	109
Miskolczi Ambrus: Magyarország és népei Mohács fenyegetésében	132

Szemle

Ádám Szilamér: Hétköznapok ridegsége (Harag Anita: <i>Évszakhoz képest hűvösebb</i>)	174
Zsidó Ferenc: „Frontnovellák a II. világháborúból” (Kötter Tamás: <i>Férfiak fegyverben</i>)	177
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat Bara Barnabás *Boldogasszony igézetében*
című kiállításának anyagával illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Karácsonyi Zsolt
ÁLMATLANSÁG

Valaki
valahol ébred,
valami oldalát szúrja.
Azt hiszi, fáj a szíve, azt hiszi,
baj van, gond van – azt hiszi, valami állat
üvöltöz fenn a holdban.

Pedig eső van, felhő, mögötte
derengő fényév világítja a lelket,
a lelken túli lényét.
Valaki valahol ébred, valami oldalát
szúrja – azt képzei, hogy nincs ott,
pedig ott van a rózsa.

A rózsa levele és a rózsa szirma,
szárnya, lebeg a virág képe,
lebeg a virág árnya.

Valami oldalát szúrja,
valaki valahol
ébred.

Nem lát rózsát, se szirmot,
nem képzel mást,
se téged.

A RENESZÁNSZ DALLAM II.

A reneszánsz dallam elől nincs menekvés.
Nem olyan, mint egy sláger, nem mászik a füledbe.
Ott ül, már száz esztendeje. Csörgedezik, mint Szinva patak.

Néha évekre elfelejtetd. Néha érzed, hogy ott van,
mégse hallod. Ritmusát nem tudod felidézni.
Hiánya ilyenkor elviselhetetlen.

Honnan ez a végtelen derű, mezők zizegése,
a zárt hadrend sávjai között
elúszó boldogság-sziget?

Talán a portugál hajósok találhatták meg rá a választ.
Mert nem tudták, hogy éppen reneszánsz van.
A dallamról pedig azt hitték: vitorlák feszülése,
sirály-nevetés.

Szerencse, hogy nem vagyok zeneszerző,
mert mindig csak egy részlet jut el hozzám,
sohasem az egész.

Legutóbb K. L. *Könyomat* című
verse miatt kezdtem el hallani.

Egy pillanatra úgy tűnt:
ez a dallam szemem sarkáig ér el,

aztán koppan a padlón.

Ágh István

PETRINJA

Inog a biztos ülőhely alattam,
vagy engem rendített a szédület,
nem reng a ház, nem dübörög az aszfalt.
én sem mozdítottam meg székeket,
az atomok ütköztek össze halkán?
vagy játszanak velem a szellemek?
mint a jelenés, csak egy pillanatra
jelentkezett, s eltűnt a semmiben.

A katasztrófa majdnem észrevétlen
rezdülése hírként terjed tovább,
egy horvát város legutolsó képe
a Richter-skálával mért rombolás,
láttam Szkopjét romokban ötven éve,
máig úgy áll a vasútállomás,
és az óra, csöndes fenyegetéssel:
a föld haragja bárhol megtalál.

NAGY ÁRA VAN

Nagy ára van már minden újabb évnek,
s fizetem, míg szívem meg nem szakad,
és elkövetem, ami lehetséges,
csak élhessek tovább, akárhogyan,
ahogy a piac sarkán ülő koldus?
vak hegedús, ki napfényben zenél?
ahogy az élethosszra fogott gyilkos,
akit a bíró életre ítélt?

Akárhogyan? nyomorúságom árán!
a lét halálos bűnre ösztönöz,
egy májusért eladnám egész pályám,
és kezdeném megint a semmiből,
hitem elgyengülése miatt félek,
ha az elmúlás szó szerint igaz,
de mégis valóság az örökélet,
itt a semmi, amott a kárhozat.

EGYÜTT A JÖVŐBEN

Unokáim úgy jönnek hozzánk,
mintha a múltat látogatnák,
akik jövőről ábrándoznak,
körüliük a régi asztalt,
a meglett férfi. felnőtt lányok
gyerekből vendégekké váltak,
mi újság van Londonban? – kérdem,
mint Pestről kérdeznak vidéken.

Érdeklődésem nem szokatlan,
lányunokám a King's College-ban,
belevetve a nagyvilágba,
mint aranyhal az óceánba,
a húga itthon gimnazista,
jövőjét álmaira bízta,
de a fiú már magabiztos
szótlansággal rejti a titkot.
Előttük három nemzedékkal
így ültem a családi körben,
utoljára közel egymáshoz,
de gondolatban nagyon távol,
nem gondoltam, hogy amíg élek,
milyen fontosak az emlékek,

szemek tükre, hangok visszhangja,
szokások a szokásaimban.

Miután eljöttem hazulról,
esetleges erők sodortak,
az utódaim ahhoz képest
más személyek is lehetnének.
de lényüket vonnám kétségbe
ha ráfognám a véletlenre,
mert nem válthatók más alakra,
mint ami a gének parancsa.

Felsőbb akarat szerint történt
az is, mint a világteremtés,
isteni hasonlatosságban,
de az én vérem anyagával,
s ahány fajta vegyül egy testben,
mindannyian ők az egyetlen,
a jövőjünkkel élek együtt,
miképpen öröklődöm bennük.

Tovább sugározom a szemükből,
ha nem is találják a földön,
kereshetnek a sötétségben,
melynek talán sehol nincs vége,
ott, egy másik dimenzióban
nyílik a tudattalan zóna,
ahogy az asztalt üljük körben,
halottaimmal körülöttem.

Nagy Attila
A MAGÁNY BÉDEKKERE

*„A sorsom mindenütt – magány.
Nem édesmindegy, hol szorongat”
(Marina Cvetajeva)*

1.
Magány, ha például
Magánházba költözöl:
Idegen vidék, lerobbant régió
(Szellemileg mindenképpen) –
S ezért is, meg egyebekért,
Nem írsz, csak billegsz
A számítógépen...

De magány ennek az
Ellenkezője is, ha nagygőgű,
Beképzelten tudós pofák
Oktatnak ki, hogy ezt-azt a fát
Hogyan kezelik, miképpen oltják,
Vagy hogyan is sétáltass, etess,
Szoktass magadhoz fajkutyát...

Hová, merre így az Alkotás?!
Volna már annyi életéved,
Hogy rájöhetnél magad is:
Senkit, de senkit nem érdekel,
Ha éppen versbe mented el
Mindazt, mi öröm lenne néked;
Vagy éppen róvásodon szerepel...

Nincsen vigasz, de
Vigasztalj tovább – bár
Lehet, hogy csak azt hiszed –
A szemetet korán reggel

A kapud elé kiviszed –
Nos, így szabadulj a lelket roncsoló
Érzelmi hulladéktól is!...

S ha valaki nekrológot írna
Erről a beroppant, bűzlő korról:
Lapozzon hosszan, gyermekeknek írt,
Nem szédelő, de őszinte verseket –
És nézze hosszan a tisztálkodókat:
A kismacskákat – porban a verebeket!

2020. november 21.

2.
Ne légy botor!
Ha beléd botol –
Na, kor, amelynek
Nem voltál/vagy szelleme:
Környezetszennyező
Vegyikombinátnak
Mintha a bűze
Lengene –

Lépj tovább!
Az őszi színek nem halál –
Szebbet annál Feltámadásban
Senki költő nem talál...

Ne légy botor,
Hiába kohol
Az aljanép csúf vádakat –
Az úton, mint *négyökrös szekér*,
Kimért méltóság halad:
Derű, amely bár rejtve még,
Előzi már a romlást...
Te csak csodáld – és maradj nyugodt! –
A színes élet-bomlást.

2020. november 21.

Vári Csaba
LÉTLAPOK

Amikor a létlapokat osztották, és mellé
a használati útmutatót, és elmagyarázták,
hogy hogyan kell cselekedni, melyek
a szabályok, a kihágások, mi az, amit tudni
kell, és mi az, amit nem, vagyis nem kell
mindent tudni, sejtem meg ebből, tehát mi az,
ami rád van bízva és mi az, ami nincs,
majd megold ezt-azt, sok mindent, nem az idő,
hanem a tapasztalat, egyszóval nem is tudni
kell, csak a legfőbb törvényt: szeretni,
és ez a legtöbb, amit tenni lehet.
A többi szemfényvesztés.
Ennek is csak a végére érkeztem vissza,
elvoltam valamerre, úgy emlékszem,
verset írni, mintha az fontosabb lenne,
mint a pusztá gyakorlati jelenlét.
Jóformán azóta is csak ezt, mást sem csinálok,
és kérdezősködöm, mint az elsősök,
vagy ahogy az eltévedettek,
botorkálok, mint a sánták,
tapogatózom, mint a világtalanok,
csak következtetgetek, mérlegelgetek,
mint egy hülye kártyapartin,
és már csak magamtól kérdezgetem
ostobán, hogy miért kellett akkor nekem
elhiányoznom, egyáltalán idejönnöm,
vagy készületlenül is maradnom,
miért is kellett végül elvállalnom,
mert ha már nem tudom bepótolni
az alapokat, a bevezető kurzust sem,
a beavatást, ha úgy tetszik, magasztosabb
szóval, mert nincs, egyszerűen már nem találom,

akitől, így azt sem, ahogyan, akkor a többi
talán már hiábavaló, és hogyha ez az élet,
és akkor ebbe volt bevezettetésem,
ezért nem tudok élni?
Pedig a versnek még emlékeznie kellene rá.
Létlapom hátára firkáltam gyorsan valamit,
nagyon kuszán, de azok a sorok másféle
anyaggal íródhattak, emberi szem nem veheti,
és nem olvashatja semmi teremtmény.
Azt a nyelvet már nem beszélük.

FOHÁSZ

Most ez a nélküledség van,
ami egyedül az én egyedüliségem,
bábulétem bámulatos botránja,
most ez az üresség, aki vagyok,
akár az éhezők éjszakája.

„Mert magadnak teremtettél minket”¹, Uram.
S én kisajátítottam magam
ideiglenes életemnek.
Adj erőt, hogy el tudjam hinni,
hogy szívem megnyugszik
majd Tebenned.

---

1 Szent Ágoston

2020. NOVEMBER 1.

*Kelt Tordaszentlászlón,
Balázs Attilának barátsággal*

Ma versekkel gyűjtöttem be.
A tűz melege más volt, a lelkem táncolt.
Lánggá ölekezett néhány régi élet,
szerelem, barátság emléke,
fahánték és pár papírlap.
Ma így világítottam
halottaimnak.

Boldogasszony XI.

Csikós Attila

BÉLA

Z akót vett, kék sportzakót, pólót, farmert és tornacipőt. Fehér teniszcipőt. Az új *díszmagyar*. Laza és fesztelen honfoglaló. Annyit érünk, amennyit a látszat ellenére magunkról be merünk vallani. Arhimédészi értelemben, persze.

Kiitta az utolsó korty kávéját, és elfordította a kulcsot a zárban.

Irány az étterem!

Egy pillanatra felötlött benne, hogy milyen könnyű lett volna minden, ha egy-egy hasonló *basic* parancsot be tudott volna gépelni a saját „fejébe” annak idején, ha mindig tudja, hogy mit akar, mi lesz a következő lépés, csak programoznia kellett volna magát, ahogy informatika órán a Commodore-t, és a „go to 10-től” eljutni a „run” sorig, aztán csak „entert” kellett volna nyomnia, ahogy pontosan ezt tették a KISZ-es elvtársai, lekódolták magukat az egyre kevesebb karrierépítési lehetőséget kínáló rendszerről, és pártkáderekből remek ellenzékiek lettek, amin tulajdonképpen senki nem csodálkozhatott, fiatalok voltak, és a fiatalok gyorsan, könnyen és feltűnés mentesen válhatnak zenekart, ruhát, *stílust* és elköteleződéseket, mert a fiatalok már csak ilyenek, csakhogy nem is ezzel volt a baj, az ember eldöntheti, hogy melyik étterembe megy, sőt, tiszta lelkiismerettel átmehet máshová onnan, ahová először beült, ám ami fontos, és egyúttal történelmileg is meghatározó, hogy mind tudták: *étteremben* a helyük, és ez az, amiben ő nem volt elég előrelátó, vagy ahogy Anikót megismerve gondolta, ő valóban változást akart, megfőzni magának a vacsorát, és nem kibulizni a pénzt a bistro borra meg a fine dining-ra, és egy darabig valóban forradalmárnak gondolta magát, talán az is volt, mert eleinte nem állt be a sorba, és *akkoriban*, amikor A pártból kiábrándultak már az új pártok tagjai, hívei, robotosai, eredményvárói, részvényesei voltak, ez igen *nagy* dolognak számított (bátorságnak vagy vétkes könnyelműségnek?), még akkor is, ha pusztá tájékozatlanság vagy nemtörődomség volt is az oka *inaktivitásának*, de az is biztos, hogy amikor kilépett, a KISZ-szel együtt azokat a kapcsolatokat is elfeledte, amiket addig egy közös, jobb, a szervezet eszmeiségét nézve: szocialista

jövő reményében lelkesen ápolt, és akkor lepődött meg igazán, amikor az egyetemet elvégezve az első megkeresése éppen egy volt KISZ-titkártól érkezett, aki ugyan csak két évvel volt idősebb, mint ő, de már minisztériumi szinten voltak kapcsolatai, és rendszeresen együtt vacsorázott minden *ősellenzéki*vel, akik persze szintén a KISZ-középkor vazallusai voltak, de már mind az *étteremben* ültek, és a terített asztal mellett, *cigányzenében* a *vacsoráról* szavaztak, meg arról, hogy a pincér SZJA-ja hogy alakul, és épp egy ilyen megbeszélést követő magányos kocsmázása közben gondolt arra, hogy milyen könnyű irányt szabni az életünknek, az *élet* roppant előzékeny és alkalmazkodó jószág, alázatos, mint egy *szubmisszív* kabinetfőnök, és egy darabig szolgálatkészen teljesíti a parancsokat, akár egy mesében a dzsinn.

Irány az étterem! – mért nem tudta ezt akkor kimondani?

Kinyitotta az ajtót, és egy pillanatra, habozva megállt a puha és süppedős szőnyegen, megint rossz érzés fogta el, mert olyan volt azon a plüssön (vagy mi a szőszön?) sétálni, mintha puha, élő testeken, drótszűrű vizslákon, nyulakon, macskákon kellett volna végiggyalogolnia, és ez nem kényelmetlen, de egyszerűen elviselhetetlen volt, és mindig erre a szörnyűségre kellett gondolnia, valahányszor kilépett a szobája ajtaján.

(Pedig ez a szőnyeg nemcsak az ő 199-es szobájától vezetett a liftig, ez a puha és süppedős szobatekstil, drapéria, mindent elfedő anyag egész korszakokon, diktatúrákon, *enyhülésen*, forradalmakon, megtorlásokon és változásokon keresztül vezet és halad tovább és tovább, de nem kell betojni, csak végig kell menni rajta, és nem foglalkozni azzal a kellemetlen érzéssel, ami még a sportcipő vastag gumitalpán át is megtapasztalható, hogy az ember valami elevenen és *bizonytalanon* gyalogol, valami természetellenes közegben próbál előre haladni, nem kell megállni, nem kell félni, csak menni, menni, menni, menni, nem törődni semmivel.)

Ahogy elindult a néptelen szállodai folyosón, és kezeit zsebre dugta, mint egy fesztelen dzsentri a lovaspóló-mérkőzésre menet, a kiszűrődő zajokból megállapította, hogy a szálló, amit eddig üresnek gondolt, korántsem néptelen. A 200-asban például valószínűleg szerelmesek laktak, szeretők, ugyanis fáradt, de kitartó zihálás szűrődött ki a vékony falon át. Mintha meg akarnák győzni a másikat, hogy ki bírja tovább. Ahogy hallotta, már alig éltek, de csak csinálták. Nemhogy vágykeltő

nem volt, inkább taszította ez az erőlködés. Mindig is negligálta ezt a fajta kíméletlen atlétikát.

A 202-es néma volt, mint a múlt év. Karanténzsoba. Nulla. Üres. Kitakarított. Lakatlan emlékezet, és csak elosont mellette, mintha tartania kellett volna valamitől.

A 201-esben zene szólt. Felszínes reményt adó, édeskés, szirupos melódia. Balatoni ismerkedési esteken játszotta a zenekar ezt a dalt, egyszer ő is táncolt rá Füreden, és kifejezetten megszerette, a Munkásörség üdülőjében, amikor az apja este nyolcra berúgott, és az asztalra borult, és az anyja hagyta, hogy kilencig fennmaradjon, és felszabadultan bohóckodhasson kicsit a bőrzakós munkásörök és a lehetetlen nejlónblúzos, nejlón térdszoknyás *kombóba* öltözött *munkás-őrasszonyok* között, akik megvédték a hazát a három legnagyobb ellenségtől: az önismerettől, a múlttól és a józanságtól.

Elsétált a lépcsőig, megfogta a korlátot, és a száztíz éves rézcsövön csúsztatva a kezét leereszkedett a hallba, a *mába*, ahol már nem számít a múlt bűne vagy dicsősége, *ma* már új trófeák, új eredmények kellenek, ez a *vadászat* lényege, a *kreativitás*, a *produktivitás*, és tudta, nehéz dolga lesz, a szerencse nem prolongálható, és ha Anikó *ma* sem érkezik meg, egyedül marad, és ahogy látta, Enikő sem állt a pult mögött, egy fiatal lány állt a helyén, még csak nem is az a lány, aki a szobát kiadta neki, hanem egy savanyú ábrázatú tini, aki unott arccal nyomogatta a telefonját, és amikor mosolyogva és derűsen, illatosan odaköszönt, akkor is csak biccentett felé – zavartan vagy pökhendien, az nem is érdekelte –, dühítően udvariatlan volt, és szívesen odakiáltott volna, hogy „hé, én vagyok a vendég, fiam!”, de inkább csak felsóhajtott, *ez megy ma*, ezek a tinik ilyenek, alighanem csak valamelyik rokona protezsálta be a tavaszi szünetre, ahol láthatóan majd megdöglük az unalomtól, meg a *gáz* vendégektől, a sok *pózer*től, akik itt verik a nyálukat, amíg ő megszakad, de valahogy elviseli, hogy nyáron legyen pénze lemenni a Soundra, vagy akármelyik hasonló, zajos „fókuszcsoporthoz buliba”, ahol a savanyú ábrázatával megkeresett pénzét majd széles vigyorral legombolják róla, és ugyanolyan ruppótlan majom marad, mint amilyen volt. Haha! A kis hülye!

Megnézte magát a tükörben, amiben talán Márkus Emília is, a város híres szülőtte, a rajongott színésznő, amikor hazalátogatott, mert itt szállt meg, ugyanis a Nagyszálló tulajdonosára pikkelt egy szerelmi

affér miatt, megnézte magát, és az igazat megvallva, nem gondolt Márkus Emíliára, hanem csak arra, hogy milyen jól tartja magát, igazán jóképű és fiatalos fazon, és tulajdonképpen roppant érdekes élete van, bírják a nők is, jó passzban van, és jól áll neki ez a (az a?) kék zakó, kiemeli a szemét, és mert nem tudta megtagadni építész önmagát, még arra is, hogy kicsit több fény kellene ide, a félhomály elrejtí az aula szépségeit, az oszlopok szecessziós díszítését, a nagy tükrök is úgy mutatnak, mintha koszos alufóliát ragasztottak volna fel, a bútorzat meg?, na, szót se róla!, nyomott, mint az elmúlt, elcseszett évek hangulata, még jó, hogy zakót vett, legalább látszik, hogy neki van stílusa.

És akkor, mintha meghasonlott volna.

Kettétört az idő.

Hogy is történt?

Magam sem tudom.

Állok a szoba közepén, már percek óta, egyszerűen fáradt vagyok elindulni az étterem felé, az igazat megvallva, elteltem a tegnapi éjszakától, sok volt a két nő, nem is ismerem magamra, mindegy, szép kaland, de elég, egyedül valami jó levesre vágyom, és amikor kilépek a szobából, és elindulok az étterem felé, már az orromban érzem egy erős húsleves illatát, de a szomszédosból, a 200-asból vad szeretkezés hangjai hallatszanak ki, ez mégis érdekes, meg kell állnom, hiába vagyok éhes, ezek épp „megölik” egymást, hallom, ahogy energikusan *püfölik* a másikat, de közben olyan borzongató és bizsergető, ahogy jól hallhatóan épp egymást fojtogatják, eszembe is jut, mi lenne, ha rájuk nyitnék, és beszállnék ebbe a heroikus adok-kapokba, még sosem volt szerencsém a ménage à trois-hoz, persze ez csak fantázia, eszem ágában nincs ilyesmit tenni, bátortalan, vagy inkább felkészületlen vagyok én ehhez, azt se tudnám, mit mondjak, tegnap éjjel amúgy is meglepően rámenős voltam, bevállaltam, ami jött, és éppen amiatt kóválygok is még kicsit, hiába!, a *tegnapok*, már nem vagyok éppen kölyök, *nem bírom úgy*, és nem esik jól, nem esik jól a 201-esből kihallatszó zene sem, valami pacsuli *rokkenrol* vagy *italodisco*, mit művelnek *ezek* odabenn?, van ezeknek fülük?, kiengesztelhetetlenül tolják a nyolcvanas éveket, de minnek, mi ez a *nosztalgiaegyveleg?*, ez a középszerű *szívküldi dáridó*, számomra felfoghatatlan, és igen, feldühít, mert ahogy elsétálok az ajtajuk előtt, engem is beszippant, hiába küzdök ellene,

felszív megint a *gyerekkor*, mert nálunk is ez szólt annak idején, és hirtelen meg is látom Anyát a konyhában, nejlontthonkában a sparhelt előtt euforikusan *táncikálni*, bódultan a likórtól, vagy csak attól az örömtől, hogy Apa nincs odahaza, és megszaporoázom a lépteimet, hogy ne kelljen hallani, ne kelljen látni tovább, elég!, *ne kelljen így látnom az anyám!*, és a lépcsőn is szinte lerohanok, és ott kap el a szédülés a tükör előtt, ahogy tegnap a folyosón, megfájdul egy ér, valahol az emlékek között, a hippocampusban vagy a homloklebenyben, és a szürke, tán harminc éve nem takarított tükörben látom, hogy pocsékul nézek ki, hiába *löttem* be a hajam, attól csak pont úgy nézek ki, mint egy öregedő jampec, egy alkoholista lúzer, aki azzal kompenzál, hogy *adja magát, úgy akar kinézni*, mint egy menő csávó, egy nagypályás, pedig még az a kedves arcú és feltűnően szomorú recepciós is, aki csodálkozva bámul rám a telefonja felett, tudja, hogy valami nem kerek, valami nem oké, valami baj van velem, és amikor megköszörülöm a torkom, és azt mondom, helló, akkor is csak biccent, mintha félne tőlem, vagy nem is tartana idevalónak, talán csöves pozórnek tart, és finom lenézés van a tekintetében, nézi a petyhüdt tokám, a ráncaimat, a vérekes szememet, és azon filózik, hogy minek öltözik egy vén főszer úgy, mint a húszéves pasija, és gúnyosan elmosolyodik, mert olyan szájalmasnak gondol, mint az apját meg az anyját, akik miatt itt kell robotolnia, és igaza van, *tökre szájalmas* vagyok, bassza meg!

De az ember már csak olyan, hogy *tetszeni* akar.

Helló, mondta a recepciós lánynak, és fesztelenül, ruganyosan elvonult a pult előtt, ám akárhogy is igyekezett, nem tudott nem arra gondolni, hogy pont úgy nézhet ki, mint amikor úttörő korában a Lenin szobor előtt felépített dísztribün előtt tornagyakorlatokat adtak elő az osztálytársaival május elsején az elvtársaknak, többek közt a saját apjának, és akármint is képzel róla a lány, és akárhogy érzi magát és akármint is látszik ebből, ő már nem jöhet ki jól, az egyetlen lehetőség, hogy minél hamarabb elérje az étterem bejáratát, és egy sörrrel új fejezetet nyit a napban, és a történetében is.

Helló, vakkantotta utána a lány, és fel sem nézett a Twitterből, a TikToból, a *fészből*, az Instából vagy a fényképeiből. Pont *leszarta*, hogy kicsoda, hogy néz ki és mit akar.

És akkor az *étterem*.

Egy vidéki szálloda étterme késő délután nagyjából olyan, mint egy Krúdy regény lassabb, leíró fejezete, melyben az emberek, a borok és a levesek csak előkészülődnek a komolyabb érzelmekre és „bonyodalmakra”, megütközésekre, egymás jóízű elfogyasztására, megcsókolására és felbőfögésére, a *történetre*, mely tulajdonképpen ez maga, a történet nem több, mint a szemérmes felkészülés a történetre, az élet mozgalmas és diadalittas és hősies és *vadromantikus* eseményeire, melyektől „cselekményt” remélünk, de tiszta szívvel és egyetértőleg kijelenthetjük, hogy *ennyi* a cselekmény, itt van a fordulat, ez a dráma helyszíne, itt forr össze, válik el minden, amiért élni lehet vagy érdemes, Krúdy, Mikszáth, Tersánszky törzsasztalánál, valójában *ők maguk a regény*, és *ennyi* maga az élet, meg egy fáradt, de jovialis pincér, a karján régmódián átvetett asztalkendővel, a konyhából terjengő töltött káposzta és káposztás cvekedli és pirított cukor és fokhagyma és ecet és frissen rántott borda *szaga*, az üres asztalok *abroszmagánya*, a villák, kések, kanalak, desszertesek, halasok megingathatatlan rendje, a nagy vitrinen túl pedig a homályosan sejthető valóság, amiből majd belép ide valaki, és magával hozza a kormány, a háborúk, a járványok és gyilkosságok híreit, és a hó, a tavasz, az eső és a szerelem illatát, utóbbi esetben felidézve valami szépet és múltkonyt, ám e becses dolgok miatt sem érdemes az utcára menni, mert az utca nyomorult, mint a sors, a vidéki szálloda étterme által kínált milió pedig, bár kissé fáradt és hozzávetőlegesen szomorú, mégiscsak az Élet maga, és később, esti órákban, amikor az elit megérkezik, itt születnek a valódi szerelmek és a sorsdöntő, nagy elhatározások, itt zajlanak az örök úri közép *magántrianjongjai* és szabadelvű kiegyezései, és itt köttetnek stadionépítési szerződések, az alkuk és választási megállapodások is, örök készülődés van itt a valóság, a boldogság, a vagyon és világ birtokbavételére, mert innen, e félhomályos, jószagú békéből nézve minden, de minden épp olyan jóízűen felszűrcsölhető, akár egy kanál velő.

Hát nem *lebilincselően gyönyörű* egy másnapos délutánon? (Kérsz zsepit, bébi?)

Kért egy sört, és az étlap rövid tanulmányozása után, kezdésnek, egy orjalevest.

Az orjaleves nemcsak a legjobb leves, de talán a legjobb *dolog* a világon, minden teremtetett dolgok közül, beleértve a Tindert is, amit

ugyan még sosem próbált ki, de amihez a tegnapi éjszaka után, amikor sok évnyi hűséges házasság után, még nem a kapuzárási pánik miatt, egyszerűen jókedvében megtapasztalta, hogy milyen is a tilosban vadászni, valahogy kedvet kapott, és amit rögtön a második helyre sorolt.

Lassan evett, óvatosan szopogatta le a csontokról a remegős húsdarabokat, közben néha a lébe is belekanalazott, és kortyolt egyet a sörből, s ahogy a forró leves átjárta, úgy érezte, nemcsak a gyomrát rakja rendbe, hanem a lelkiismeretét is, mintha nem is „bűnözött” volna, nem csalta volna meg Katinkát, nem hazudozott volna eleget, és nem rontott volna meg egy tizenhét éves kamaszt, vagy mintha mindezek nem tartoznának a bűnök közé, pusztán ártatlan rekvizitumok, tréfás meglepetésnek szánt obszcén ajándékok lennének egy hatalmas születésnap bulin.

A leves után hosszan értekezett a szolgálatkész és szomorú pincérrel a második fogást illetően, végül borjúpaprikást rendelt tojásos galuskával és fejes salátával, amit a nagyanyja még forró vizes ecettel öntött le, erről is megkérdezte a pincért, és megnyugodott, amikor azt a választ kapta, hogy itt csak *hideg* ecetes vizet adnak a salátára, mert a másik fajtát ki nem állhatta, és még a gondolatától is rosszul érezte magát, hogy esetleg úgy kapja meg, a helyi hagyományok szerint.

Megfigyelte, hogy amíg a levest és a paprikást megette, kétszer eredt és állt el az eső, de a nap egyszer sem sütött ki, pedig ahhoz képest nem volt késő, és tegnap tiszta égboltot ígértek az országrész felett.

Közben még két korsó sört fogyasztott, és a kör végén kért egy kávét meg egy szőlőpálinkát, aztán nehéz szívvel előhalaszta a mobilját, mert persze meg akarta nyugtatni Katinkát, de ilyen pompás vacsora után nem volt kedve elrontani a szája ízét azzal, hogy hiábavalóságokról társalog, de Katinka meglepően jókedvű volt, mert rátalált végre egy pont olyan parasztbarokk tálalóra, ami a konyhából még hiányzott neki, és nem is nagyon faggatta, és azt se mondta, hogy jöjjön haza, mert *el volt foglalva*, hogy kipakolja a sarkot, ahova a tálaló majd kerül, és ez a tevékenység, és ennek leírása és részletes elmesélése kitöltött minden rést a gondolataiban, nem maradt szöveghiány, az egész diskurzuson eluralkodott az új bútordarab, és ezért hamar véget is ért, épp mielőtt megjött volna a pálinka meg a kávé.

Kezében a csészével hátradőlt, és keresztbe tette a lábát, és lassan kortyolgatta a feketét, mintha társalogna valakivel, legalábbis úgy nézett ki, fesztelenül balanszírozta a kezében a csészét a kistányéron, mintha azt meg látná bárki is, hogy ilyen *ügyes*, elegáns és lezser ebben az egyetlen mozdulatban, de ez is csak színjáték volt, póz, mert rajta kívül nem volt senki sem, előre viszont mégse borulhatott, rátehénkedve az asztalra, mint az apja szokott.

Szánalmas színészkedés, megjátszás, gesztusművészkedés.

Nem szabad belegondolni. Nem gondolt bele.

A nevét hallotta éppen, amikor megfogta a pálinkás kupicát.

Barna, „a” Barna, bazdmeg, hát te vagy, aki itt jól *meg vagy vacsorázva?*, Barna!, belaktál, mi?, jól is jön a hazai íz, nem?, na!, Barna, bazdmeg, tudod-e ki vagyok!?

(Az emberek nagy része olyannak gondolja a nyelvet, mint a hétvégi sufnijukat. Mindent felhasználnak hozzá, amit lehet.)

Kiitta a pálinkáját, lenyelte, megvárta, amíg előnti a gyomrát a forró nyugalom (Teekanne?, dehogy!), és lassan megfordult.

Béla! Bazdmeg, tette hozzá, hogy egy akolból valónak tűnjön, és ne egy eltartott kisujjú, megjátszós *pestinek*, nem mellesleg, hogy *szövegkorrekt* legyen.

Na végre! Bazdmeg! Hát te meg? Mikor? Tudtad, hogy a Borlakics Ausztráliába költözött? A hülye! Meddig maradsz? A Rábai meg igazgató lett a Villaértnél. Iszunk egyet, a kutya Ūristenit, nem kérdés, hogy igen, Barna, azt sem tudom, mikor láttalak, bazdmeg?!

Próbált kapcsolódni. Valamelyik kérdéshez vagy valamelyik kijelentéshez, dokkolni Béla agyához ebben a kora esti, kisvárosi űrben, de biztos volt benne, hogy nem sikerül. (Bazdmeg, Houston, van egy kicsi baj!)

Béla a városi KISZ KB-ban volt, amikor ő még a gimiben *tolta* a mozgalmi munkát, aztán majdnem minden hangszeren végigment, mint Eötvös a világhírű magánszámában, de a „van másik” nála valóban a túlélést jelentette, nem költészetet, benézett az MDF-be, de ott szolidnak tűnt a buli, „konyhapartizott” az SZDSZ-szel, megkentek pár Piros Arany-os zsíroskenyeret, és megállapították, hogy a *legnagyobb party mindig a „tűzhelynél” alakul*, aztán váltott, és tizenkét éve komoly kormány *roti*, igazi őrző-védő kutya, nem csak ugat, többeket széttépett már a közgyűlésben az elmúlt évek alatt.

Szia, Béla! (Most mellőzte a bazdmeget, elvégre törleszkedőnek sem akarta mutatni magát.)

Na akkor jó, akkor megvagyok, azt hittem, bazdmeg, meg sem ismersz, hát lecsavartam volna a fejed, na gyere, te kölyök, gyere, ölelj meg, bazdmeg, ölelj meg, bazdmeg.

Hát mit lehet egy *ilyenre* mondani?

Hát nem egy kisvárosi szálloda étterme a világ közepe, és nem az odajárók a legnagyobb királyok? Bazdmeg, de.

Megölelte.

Gyere, ülj le!

Le is ülök, bazdmeg, ezt Te meg nem úszod! Csak a híreket olvassuk rólad, hogy ezt a házat is, meg azt is, meg ilyet, meg olyat, és itt és ott és mindenhol!

Úgy érted, sokat tervezek?

Úgy, bazdmeg! Tudod, milyen büszke rád mindenki a régiek közül? Meghódítottad a buzi Pestet, te, a kis vidéki mitugrász, az öcsénk.

(És ott, hogy vidéki meg hogy mitugrász, duplán is a levegőbe karmolt, és gúnyosan elhúzta a száját.)

Hát, lehet így is mondani.

Hát lehet, bazdmeg. Mit ittál? Abból négyet kérek, ne kelljen annyit fordulni meg integetni.

A szomorú, de joviális pincér, aki Béla megjelenése óta mindenre készen figyelt a borhűtő előtt (és azt se tudta volna megmondani, Béla melyik ajtón át érkezett, mert egyszer csak itt volt), most bólintott, és a bárpultról szó nélkül elővett egy bontatlan üveget.

Aztán mi van „idelent”?

Béla erre gyanakodva összehúzta a szemét, nézte egy darabig, aztán lassan elmosolyodott.

Mért, „odafent” mi van?

Akkor emlékszel.

Ez a lényeg, Barna! Hogy közös a múltunk, bazdmeg!, ezen nem változtat a főváros vagy a vidék helyzete. Harcolunk, küzdünk, bokszo-lunk, harapunk, haladunk, és nem adjuk fel, Barna. Megújult a könyvtár, emlékszel, milyen volt, ázott az egész, bazdmeg, most meg nem, mindkét gimnáziumnak van végre új tornaterme, megújult az állomás, az elkerülő is majdnem elkerül, hogy baszná meg azt a szaros utolsó kilométert a világ, de a múzeum felújítva, bővítettük a saját

gyűjteményt, digitalizáltuk az archívumot, kipofoztuk a rendelőt, két új iskola nyitott, színház, új buszok, már csak a temetőt kell rendbe rakni, hogy mire odajutunk, bazdmeg, pihenni is tudjunk kicsit.

Szép.

Soroljam még, bazdmeg? Mert így vagyunk. Méterről méterre. Tényleg, mint a spanyol polgárháború önkéntesei. De elmegy mellettünk a világ. Miközben a kommunistákkal harcolunk.

Ne panaszkodj, és hogy érts a szóból: *bazdmeg*, jó helyed van a pártban, jó a leadership is, Béla, vagy nem?

Miazhogy, bazdmeg!

Akkor meg ne foglalkozz a pestiekkal, megvan a maguk baja.

Minden más volt régen.

Mi?, a KISZ-ben?

Dögöljek meg, bazdmeg, igen. Megvolt a helye mindennek, egyben volt a világ, mindenki tudta, mit kell tennie, mi a dolga.

Akkor diktatúra volt, most meg demokrácia van. Nem?

Hát, de, bazdmeg.

És Béla lemondóan legyintett, mert a régi „barát”, a régi „harcostárs” felbukkanása mindent megváltoztatott, mindent idézőjelbe tett, mindent előhívott, és mindent az ifjúkor hülye, de vakon is boldog lelkesedésének visszfényében mutatott.

Na, igyunk bazdmeg, kiáltotta Béla, és beletúrt, vagy inkább karmolt tuskére vágott hajába, ezzel a mozdulattal kenve el múltat, kételyt és bánatot, aztán a szomorú és joviális pincér által csendben és észrevétlenül már korábban szervírozott pálinka után nyúlt, és felvette, és megreccsentette, és töltött két alkalmasnak mutakozó vizespohárba, és az egyiket Barna felé nyújtotta, és azt mondta, alakulunk, a többi le van szarva, igyunk, bazdmeg!

És akkor odakint, a nedves betonon megcsillant a nap.

Párásan felderengett az utca, és az étterem ablaka előtt elsuhanó nőről egy pillanatra azt hitte, Anikó.

Ismered a Walderbilder traktust?

Mit?

Tényleg ritkán jársz haza. Ennek a szállónak van egy hátsó épülete, egy emelet az egész, valaha mozi volt, ma olyan bárféle. Tízkor nyit. Zárt körű. Ott a helyed. A régiiek majdnem mind odajárnak, Badányi

nem, ő is elköltözött, a Kele meg elment, bazdmeg, két éve, de ő is idejárt. A recepciónak mondd, hogy én hívtalak.

Enikőnek?

Dehogy. Annak a máléképűnek, aki most is a pultban áll. Tejfölszőke boci. Az apjái ez az egész. Szoci, bazdmeg, és mégis, hogy rohadjon meg, szeretem. A hetvenes évek végén majdnem párttitkár lett, de megfúrták, maradt az agitpropon. Az Enikő meg parasztlánykodik, bazdmeg, állatok, föld, mittudomén mi, korán kel, alig lehet lecsábítani, pedig hogy tudott bulizni annak idején!, ha elmesélném, meg kéne öljelek.

És Kele?

Felakasztotta magát. Spicli volt, aztán kiderült. Én sem tudtam. Az a valami. Pedig majdnem mindenkiről tudtam, aki III/III-as volt annak idején. Róla nem is sejtettem. A barátai elfordultak, fenyegető üzeneteket kapott, teljesen egyedül maradt. Ja! Nem bírta a nyomást. Egy darabig leveleket írogatott azoknak, akikről jelentett, hogy így bocsásanak meg, úgy, aztán, bazdmeg!, érted. Baszhattuk ki a fotóit a múzeumból.

Zseniális fotós volt.

Az. Na és? Az már itt nem számított. Művészet, bazdmeg? Tiszta óvoda. Pedig egy zsák bab nem elég, ha össze akarom számolni, ki mindenki nem sügött itt, mindenki mindenkiről. Le kéne ezt már zárni.

Ja! Le.

Összeakadt a tekintetük, egy másodpercre csak, de az is elég volt, hogy beleálljon az ideg.

Az apjáról tud vajon?

Béla nyugodtan, majdnem hűvösen nézte tovább, és úgy érezte, a veséjébe lát. Ha mindenkiről tudott, és tudhatott, elég jó helyen volt a KISZ-ben, és később a Tanácson is, akkor az apja ügyét is ismernie kell.

Tudja, vagy nem tudja?

Béla sokatmondóan közömbös, merev arccal nézte, melyet kitartottsága és mesterkéeltsége miatt okkal nevezhetnénk kíváncsinak, de akár kérdőre vonónak is, ő is inkább vizslatónak, firtatónak érezte a tekintetét, és amikor végre megmozdult, és töltött még egy kör pálinkát, az volt az érzése, hogy egykori mentora korántsem véletlenül bukkant fel késő délután az étteremben.

Na jó, mondta Béla végre, és előrehajolt. Nem akartalak lehangolni. Kele nem volt egyszerű fazon. Ezeknek az ügynökügyeknek meg már amúgy is lejárt a szavatosságuk. Este várlak, be akarlak mutatni mindenkinek, aki még nem tudja, ki vagy.

Koccintottak, kiitták, aztán Béla felállt.

Szarni mindenkire, bazdmeg!

És hosszú percek után újra elmosolyodott.

Szarni ezekre, bazdmeg, mondta, és megveregette a vállát.

Egyáltalán nem volt nyugodt.

Amikor Béla elment, határozottan rossz érzései voltak, valami baljós sejtése, de nem tudta volna leírni, körberajzolni, megfogalmazni, hogy mi zavarja, csak azt érezte, hogy veszély fenyegeti, hogy *baj* lesz, és volt ebben *némi* tapasztalata, ugyanazt a fémes ízt érezte a szájában, ugyanazt a gyógyszer vagy fertőtlenítő illatot az orrában, amit olyankor, amikor az apja magához hívatta a konyhába, és a kislámpa fényében pont olyan közönyös képpel bámulta az első pofon előtt, ahogy Béla nézte az imént.

Arra is felfigyelt, hogy Béla egy ponton elhagyta a bazdmegolást. Talán lényegtelen, de érdekes motívum, és semmiképpen sem véletlen, az *ilyen* emberek a kihagyásokkal, a szöközökkel is akarnak valamit, náluk a *space* is üzenetértékű hiány.

Sosem tudhatjuk, honnan támad ránk a vész.

Mit akar? És vajon tudja, vagy fogalma sincs? És egyáltalán, lényeges ez?

Összeszedte az asztalra kipakolt holmiját, a telefont, a szobakulcsot és a cigit, aztán intett a pincérnek, hogy fizet, mire a szomorú és joviális felszolgáló elnézően elmosolyodott, és azt mondta, hogy már *minden rendezve van*, s természetesen a maradék pálinkát is megihatja, vagy a szobájába viheti, ahogy óhajtja az úr, de ha kérne *még* valamit, egy konyakot, még egy presszót, vagy ötöt, esetleg desszertet, az is ki van fizetve már.

Megköszönte, és közölte, hogy nem kér semmi mást, a pálinkát se viszi el, ennyi pont jólesett az orja után, ami továbbra is *tíz csillagos*, ahogy mindig, aztán elindult az utcára nyíló ajtó felé, hogy elszívjon egy cigit. (Mert bent, bazdmeg, nekünk se lehet, hogy rohadna meg, a törvény itt ránk is vonatkozik!, mondta Béla az első pálinka után.)

Kint csendesen esett. Ezzel nem lehet mit kezdeni. Ez itt a Brit-szigetek, haha. (Kilépünk mi is, az lesz a Maxit. LOL.)

Rágyújtott, és zavartan toporgott a bejárat elé kitett hamuzó körül, mint egy titokban dohányzó kamasz, és bár egyetértett azzal, hogy ember embert nem kényszeríthet arra, hogy kavargó füstben kelljen ebédelnie, végtelenül megalázónak tartotta azt a megoldást, mellyel, azontúl, hogy *köszemlére* teszik a „bűnöst”, a dohányzás minden kedves szertartásától és örömétől is megfosztják, és saját és ráadásul a törvények előírta tehetetlenségbe fojtják önérzetét, azaz *szokására* hivatkozva egy, az utcán topogó, ideges, kapkodva slukkoló drogfüggővel helyezik egy megítélés alá. Kikérte magának, valahányszor így kellett rágyújtania. Az már csak a szobája felé haladva, a rohadt! süppedős szőnyegen jutott eszébe, hogy elszívhatta volna azt a cigit a saját erkélyén is, ha előbb eszébe jut. Bazdmeg!

Felhívta Anikót. Rögzítő.

Az este úgy gomolygott be a házak közé, mint lövészárkokba a harci gáz. Sötétedett.

Sötétedett, és nem volt ereje kitapogatni a jövőt. Rossz érzése volt, de nem tudott vele mit kezdeni, és nem akart a szobában maradni. Bekapcsolta a tévét, belenézett az egyik *híradóba*, átkapcsolt egy másikra, *abba* is, aztán az ágyra dobta a távirányítót. Anikó miatt jött ide, nem grannyket akart hajkurászni, és nem is kiscsajokat. Semmi keresnivalója itt! Van egy irodája, vannak feladatai, vannak tervei, van egy felesége, van egy élete, aminek *ehhez* semmi köze. Semmi köze már a gyerekkorhoz, a városhoz, ahol véletlenül megszületett, semmi köze az apja múltjához, a bűneihez, semmi köze a *vidékhez*, ehhez a kishitű, de nagytermészetű „világhoz”, mely *besértődve* követeli magának az igazságszolgáltatást, mit az igazságot, a megtorlást mindenkin, aki egyszer rosszul nézett rá, vagy akinek a zsebében még egy bicska sincs, hogy azzal egye a fejhúst a hentesnél, ahogy „jó magyar embernél” az dukál, és trikolort tűzne még a szarkupacba is, amit reggel produkált. Ugyanakkor. Mi köze a saját irodájához?, aminek sorsa korlátolt, és politikailag mindig számító neokonzervatív vagy neoliberális kapitalisták jóindulatán múlt mindig is, mi köze a minden beruházás „körül” visongó, hisztérikus környezetvédőkhöz, a zöldekhez?, akik az „építés nehéz munkájánál” is komolyabb feladatot adnak, és készségesen hiába ül le velük tárgyalni egy-egy területfejlesztés körülményeiről, sosem jutnak közös nevezőre, mert a részükről az egyetlen elfogadható ajánlat, hogy „ne legyen”, miközben sorra posz-

tolták tavaly is a #homeoffice szelfiket az újépítésű *stúdióikból*, ultra-modern *konyhagépeik* közül a telekúrt iPhonejaikról (Sztúdio, szívem, mondd bátran franciásan, és ne szívd fel magad!, mondaná Anikó, ha itt lenne, de nincs.), mit játszák az eszük?, mi köze hozzájuk?, a jogvédőkhöz, a kormányzati célokhoz, a civilekhez, a *hajrá magyarok!*-hoz és a nemzeti ügghöz?, mi köze mindehhez? mi köze Pesthez?, mi köze van a saját *kibaszott* életéhez?

Ha meghalna, a nekrológírók biztosan el tudnák mondani.

Ha már nem lenne, aköré, hogy *nincs*, odarendeződne minden, minden gondolata, minden törekvés, minden érzés, ami volt, ami ő volt, amit most ő sem lát, nem tud, nem vesz észre, és ami felé kapkodva, fáradtan, és egyre elszántabban kivezető utat keres. (Te most beidézed Durrelt, bébi, ne hivatkozz már annyit, még akkor se, ha csak gondolkozol.)

Becsukta az ajtót, arcot mosott. Vörös betűkkel világosan olvashatóan ott vibrált a szappanhabon keresztül is a *kiscsaj* rúzsával felírt felirat.

Örökké

Életfa I.

Bíró József

CIRCULUS VITIOSUS

(1)

kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus
sírdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus

sírdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus
kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus

könnyezned fölös luxus
vízért pörölő bukszus
kipusztul minden jószág
sírdombra pereg sósmák

sírdombra pereg sósmák
kipusztul minden jószág

(2)

hamutól szürkül ó samott
tölgyerdőt abrakol kályha
látatlan fotójöd barokk
parazsát piszkafa szántja

látatlan fotójöd barokk
parazsát piszkafa szántja
hamutól szürkül a samott
tölgyerdőt abrakol kályha

parazsát piszkafa szántja
 tölgyerdőt zabáló kályha
 hamutól szürkül ó samott
 lábatlan fotójöd barokk

látatlan fotójöd barokk
 hamutól szürkül ó samott

(3)

végtére eltakar anyaföld
 belekékül sárgászöld csókja
 szép leszel csúfságos almahölgy
 dörgölődzik rizsporos róka

szép leszel csúfságos almahölgy
 dörgölődzik rizsporos róka
 végtére eltakar anyaföld
 belekékül sárgászöld csókja

dörgölődzik rizsporos róka
 belekékül sárgászöld csókja
 végtére eltakar anyaföld
 szép leszel csúfságos almahölgy

szép leszel csúfságos almahölgy
 végtére eltakar anyaföld

(...)

kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus
 sárdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus

hamutól szürkül ó samott
 tölgyerdőt abrakol kályha

korhadó fotójöd barokk
paraszát pizskafa szántja

végtére eltakar anyaföld
belekékül sárgászöld csókja
rút maradsz csúfságos almahölgy
dörgölődzik rizsporos róka

láthatatlan hatatlan hatot vág
vágthatatlan hatatlan hatot lát

Boldogasszony V.

Horváth Florencia

TÁMASZPONT

hazafelé menet éjjel mérges kutyák ugatnak rád.
félni szoktál, a félelemtől elfáradsz.
füledben még ma is ott a duna nehéz sodrása.
már rég egy olyan tájon élsz,
ahol nincsenek költők.
a vadludak itt is együtt repülnek az égen,
az emberek itt is párban sétálnak.
füledben még ma is ott a nyelv,
amin nem tudsz megszólalni.
benned a hullámverés, az álmukban
vonyító kutyák szava.
nem tudsz nyugodni, nem ismered
a titkot:
önmagadban keresd bűneid bocsánatát.

NEIL

kövek gurulnak a felszínen,
elgurulnak, és nem mennek tovább.
most bogozza szálait az idő,
most próbál találni elhagyott laktanyát.
fészkek laknak a szívben,
fészkekben mindet visszük tovább.
aranyból font mellvértre
tűzött gyerekkéz tépte búzavirág.
elhagyod a légkörzést,
és elhagyod örökre a virágzó fákat.
ne félj, felment a jóistenhez,
ne félj, most utánaindulok keresni.
kövek gurulnak a felszínen.

kövek gurulnak, és nem mennek tovább.
elveszttem az utolsó kagylót,
amit a tengerből szedett, hátha megtalálja.

KERÜLET

Van egy hely valahol, ami a senkié,
valahol itt van a szentségek földje.
Nem árulnám el érte a hazát, mégis
naponta oda vágyom. Kirobbantott
a menekülés szikrája egy jól
meggondolt, talán még biztosnak
is nevezhető pontról. Az időt ezentúl
megállóknban mérem, országom
nézheti elhibázott indulásaim.
Még kapaszkodom, de ha nem vagyok
elég gyors, a tekergő szerelvény
könnyen feldönt. A sínek túlságosan
lent vannak, a sínek nem tűnnek elég
hosszúaknak mégsem. Már nem álló,
még nem induló helyzetek között
látható csak fele királyságom.

ESŐZÉS

A jégdarabok elől
háztetők alá
bújsz, nem félsz
belenézni az autók
fényszóróiba. Számolod
a lökések közti
neonszálakat az égen,
kívánsz valamit, hogyha

megdörren. Kócos
hajadba néha a szél
belekap, esténként
fésülöd, reggelre elered
újra. Visszasírod
gyerekkorod, amikor még
kitűnhettél azzal, hogy
nem félsz, ma már
kötelességed. Nem
akarod mutatni
magad, elég az első
megrettenés és falaid
mögé menekülsz,
néha mégis kicsalogat
a csendes eső.

Mag

Kovács Újszászy Péter
HEGYVIDÉKI NAPLÓ

A júliusi ködben arcod kivillant csuklyád alól.
Az áfonyabokrok és törpefák boldogok voltak,
ha bokádhoz értek.
Eleredt az eső,
egy menedékház tornácára húzódva
kabátom melegét kerested.
Ahogy az útravalót elővarázsoltad,
ő is megjelent.
Bundáján vízcseppek kergetőztek.
Leült élénk,
szemében aprófa pattogott.
Huncut mosollyal löktél rajtam egyet,
a jóllakott kutya pedig elaludt
az esőfelhők alatt.

KIMEREVÍTETT

Mint alvó vadászgörényre talál rád a délután.
Törpefürjek szívverése hallszik.
Kihült a sebhely gerinced fölött.

PÁRZÁS KEZDETÉN

Szürkeségüket viselik a mezők,
ökörnyál-reggelben
gímszarvasok bőgése őriz.

RÖPKÉPTELEN

Patanyomokban kereslek.
Rovar nem lehetsz,
csak szellő tollaimon.

ROTTWEILEREKKEL
CSEPPFOLYÓS TÁJBAN

Jégmadárrá válok, mikor megérintesz.
Felszíned alatt jóleső homály,
hangjaid halrajok otthonába hívnak,
amit csak pelikán, kanalagém érthet.
Árral szemben, tempózva haladnak a kutyák.
Amikor sekély tavakban megismertek téged,
tisztá voltál, hűvös és nyugodt,
most folyóként sietsz,
feloldódunk benned, általad.

Mágus

Kötter Tamás
KATONÁK VOLTUNK

„Bizonyos, hogy semmiféle vadászat nem hasonlítható az embervadászathoz. Az is biztos, hogy akik elég hosszú ideig vadásznak fegyveres emberekre, és megkedvelték az ilyesmit, később mást nem is becsülnék semmire.”

(Hemingway: Kék vízzen)

Homályos, szürke hajnalban, egy nyírfák és bokrok alkotta szűk erdősáv mögött gyülekeztünk, a földút két oldalán.

– Bontakozzanak szét, állítsák fel a géppuskákat, és várjanak az utasításomra! – adta ki a parancsot a főhadnagy. Mást nem kellett mondania, tudtuk a dolgunkat. A fegyvereinken és a szíjunkra fűzött tölténytáskákon kívül minden felszerelésünket levetettük, hogy harc közben könnyebben mozoghassunk, aztán egymástól négy-öt méter távolságra, csatárláncot alkotva elhelyezkedtünk és csak azután indulunk el, hogy a főhadnagy végignézett rajtunk, majd a kezével az erdő irányába mutatott. Még nem kelt fel a nap, amikor elértük a túloldalon a szélső fákat, és megpillantottuk a falut. Az omladozó templom, a minden rend nélkül szétszórt, szalmatetős házak alkotta település és köztünk úgy kétszáz méter szélesen egy rét húzódott; érezni lehetett a harmattól illatos fű átható illatát.

Az volt a terv, hogy a géppuskáink és az aknavetőink fedezete alatt egyetlen rohammal átvágunk a réten, megrohamozzuk a szélső házakban berendezett tüzfészeket, és még ugyanazzal a lendülettel be is vesszük a falut, miközben annyi partizánt ölünk meg, amennyit csak bírunk. Jó terv volt, de én azért nyugodtabb lettem volna, ha maradunk a már bevált módszernél: általában sikerült titokban megközelíteni a kiszemelt falut, hogy aztán magunk helyett partizánnak beöltöztetett ukrán segédszolgálatosokat küldjünk előre. Ilyenkor a helyiek sosem menekültek el. „Ezek a mieink!, Ezek a mieink!”, kiabálták a nők és az asszonyok, miközben kenyeret, tejet és vodkát osztottak az embe-

reinknek; a férfiak előszedték az előlünk elrejtett élelmiszert, felajánlották a lovaikat; mások keresztvetések közepette kívánták a szovjeturalom visszatértét, és azonnal feladták azokat, akik nekünk dolgoztak. Hogy ezt miért tették, sosem értettük. Nekünk azt mondták, éppen azért jöttünk Ukrajnába, hogy eltöröljük a szovjet uralmat, földet és keresztet hozunk a népnek. „Ezzel ti ne törődjete, ez politika! A ti dolgotok az, hogy minél többet megöljetek ezekből a banditákból”, mondta egy ízben a főhadnagy, amikor meghallotta, hogy miről beszélünk.

Sosem csaptunk le rájuk azonnal. Hagytunk nekik néhány órát, éppen csak annyit, hogy kialakuljanak a dolgok: mindenki kimutassa a foga fehérjét. De amikor lejárt az idő, bevonultunk a faluba, és elvégeztük, amit ilyenkor kellett: kiválogattuk a bujkáló partizánokat meg a segítőköt, és felakasztottuk vagy agyonlöttük őket. „Valakinek ezt a munkát is el kell végeznie. Néha ölnünk kell, hogy életben maradjunk”, mondta minden alkalommal a főhadnagy, mielőtt végrehajtottuk az ítéletet.

Ezúttal a partizánok vártak bennünket. Tudták, hogy szorosan a nyomukban járunk, és ezt nem is titkolták. Vonulásuk során félreérthetetlen jeleket hagytak hátra, mi pedig, mint egy szagot fogott véreb, követtük őket, bármerre mentek. A felderítőink fejszével szétzúzott feje, a sebesültek arcára kiülő borzalmas haláltusa, akik úgy voltak lekötözve, hogy belenyomták fejüket a halott bajtársuk felvágott gyomrába, azt üzenete nekünk: „Gyertek csak, így jártok ti is!”

- Nincs mit tenni, ezeknek vége - mondta a felderítők parancsnoka, egy hadnagy.

Egy tisztáson, még az előző évi ütközetekben a menekülő oroszok elhagyott, rozsdásodó fegyverei közt találtuk meg a felderítőink hulláit. A lábuknál fogva akasztották fel őket egy kiégett harckocsi csövére. A fejük a felismerhetetlenségig megégett és összezsugorodott a tűzben. Jöttünkre varjak rebbentek fel, és mindenütt gázolajszag terjengett. Körbeálltuk az égett szagot árasztó hullákat, a kialudt tüzek füstölgő köreit, és vártuk, hogy a főhadnagy mondjon valamit. Meg is szólalt:

- Micsoda barmok! Micsoda istenverte barmok! Miért nem tudnak otthon maradni és kivárni, amíg véget ér a háború? Miért nem bízzák ezt ránk, katonákra?

- Ha a helyükben lennék, engem senki sem kényszeríthetne erre - folytatta rövid szünet után, aztán végignézett a csapatunkon, és a szeme megakadt rajtam.

- Őrmester, magát sem, igaz?! - szegezte nekem a kérdést.

„Otthon!” Ez a szó nekem semmit sem jelentett. Amióta az eszemet tudom, úgy éreztem, hogy mindig is katona voltam, már annak születtem, de az is lehet, hogy az apám is annak szánt, amikor elültette a magját anyám hasában; az apám, akit nem ismertem, aki olyan gyorsan továbbállt, hogy még nevét sem volt ideje rám hagyni. A laktanyákban kaptam először rendes, meleg ételt és cigarettát meg cipőt. Szép summa ütötte a markomat, amit arra költhettem, amire csak akartam, és mindig volt fedél a fejem felett. A hadsereg gondoskodott rólam, és nem kért mást, mint engedelmességet. Ahol a sereg, ott az én otthonom, akartam volna mondani, de végül ezt nyögtem ki:

- Nem hát!

Nem akartam magamra vonni a haragját azzal, hogy kimondom, amit gondolok. Mi haszna lett volna? Meg úgyis tudtam, hogy az otthon emlegetése csak arra kell neki, hogy feltüzelje az embereink harci kedvét.

- Most meg kell ölnünk őket is - folytatta. - És a feleségüket, a gyerekeiket, de még az apjukat, anyjukat is ezeknek az istenverte hülyéknek.

De aztán lenyelte a dühét, és megparancsolta, hogy vágjuk le a holttesteket, és temessük el őket tisztességesen.

Nem értettük, hogy mi ütött a partizánokba. Eddig nem tettek ilyesmit. Odacsaptak nekünk, de az egész soha nem tartott tovább néhány percnél, aztán már fel is szívódtak. Talán túl régóta kergettük őket a komor ősfenyvesek, fehér törzsű nyírfaerdők, a rohadás szagot árasztó, szúnyogoktól hemzsegő, áthatolhatatlan mocsarak, az ihatatlan, feketén sötétlő vizű tavak közt meg a lustán kanyargó folyók ártereiben, elégük lett a szüntelen menekülésből, és mint a sebzett vadállat a kínzójával, most szembe fordultak velünk. Talán azt gondolták, elég messze csalogattak már bennünket a támaszpontjainktól, és végre eljött az ideje, hogy megbosszulják, amit addig faluról falura haladva műveltünk az övéikkel.

Felállítottuk a géppuskáinkat, elhelyezkedtünk a fák tövében, és mozdulatlanra válva fürkésztek a rétet és mögötte a házakat. Tudtuk, hiába adnak majd fedezőtűzet a géppuskák, hiába szagatják szét, borítják lángba az aknagránátok az ellenség fedezékéül szolgáló kalyibákat, néhányan közülünk biztosan fűbe harapnak, mialatt átjutunk a halálzónán. Végignézttem az embereimen: néhány újonc szemében láttam a félelmet, a pupillájuk sötétben telt volt, mint a puskacsó lyuka, a homlokukon veríték gyöngyözött. A halál, mint egy testetlen szörny, ott lebegett a fejük felett. A testüket ellepő izzadság odavonzotta a harcias vérszívókat; úgy dongtak körülöttük, mintha már hullák lennének. Én ezzel cseppet sem törődtem, a többi veteránhoz hasonlóan nekem ez a bevetés is szinte már rutinügy volt, nem több mint egy veszedelmes munkamenet. Hozzászóltam a halál gondolatához, már régóta a nyomomban járt, néha már a tarkómon éreztem a leheletét, de hiába ügyeskedett annyit, még mindig éltem, és ez bizakodással töltött el.

Az aknavetőink felgyújtották a szélső házakat. A tűzlepel gyorsan növekedett, hatalmas füstfelhőket préselt ki magából, amelyek hamarosan eltakarták a szemünk elől a falut, és sűrű homályba vonták a mezőt.

Az oroszok két nehéztarack bevetésével válaszoltak, amelyeket valószínűleg még a katonáik hagytak hátra a visszavonulás során az erdőben, és a partizánok most újra használatba vették őket. A becsapódó lövedékek megremegtették a földet és elszívták a tüdönkből a levegőt; a földhöz szorított arcunk minden robbanásnál nekiütődött a talajnak.

- Nem maradhatunk itt! Szétlőnek bennünket!

A főhadnagy megpróbálta túlkiabálni a robbanásokat, miközben a falu felé intett a kezével, jelezve, hogy támadjunk.

Már lemenőben volt a nap, amikor magunk mögött hagytuk a falut. Nem akartunk hullákkal éjszakázni. Indulás előtt felgyújtottuk a házakat. Úgy ropogott a tűz, mintha egy óriás keze roppantaná össze a száraz gerendákat. A lángok vörösre festették a látóhatárt, az égett emberszag beleitta magát az egyenruhánkba, és sokáig elkísért bennünket. Még három hónapig vonultunk, miközben újabb és újabb

horizontokat festettünk vörösre a tüzeinkkel. A főhadnagy azt mondta, semmi sem maradhat, ami segíthetné az ellenséget vagy menedéket nyújthatna neki. De hiába perzseltünk fel falvakat, hiába öltünk meg annyi partizánt, amennyit csak bírtunk, hiába lőttünk agyon vagy akasztottunk fel falusiakat, nem költözött béke a környékre, mindig volt, aki olajat öntsön a tűzre.

Mindenre jól emlékszem: a párafelhőt árasztó erdőben töltött nappalokra és éjszakákra, a rajtaütésekre, az égő házak fényére, a partizánokra, akik darázként dongtak körülöttünk és le-lecsaptak a fák között szétszóródott oszlopunkra. Most is előttem van a főhadnagy szikár alakja a vállán himbálózó géppisztollyal, ahogy megpróbálja elhessegetni a körülöttünk ólalkodó halált.

„Zárkózzanak fel! Senki ne maradjon le! Figyeljenek oldalra is! Őrmester, nógassa már az embereit!”

Gondja volt ránk, mint egy jó apának a gyerekeire. A sűrű erdő nappali sötétjében, égő, kivörösödött szemmel, szinte vakon tapogatózva nyomultunk előre, és megriadtunk a talpunk alatt szétporló száraz faágak hangjától; úgy ropogtak, mint a csontok; de ő velünk volt, és próbált lelket önteni belénk. Olyan volt, mint aki sohasem alszik, mindig a dolgokon tartja a szemét, és név szerint számon tart bennünket. Ezért aztán sosem panaszkodtunk sem a hidegre, sem a fák közt megszoruló melegtől fullasztó hőségre, sem fáradtságra, sem éhségre, sem a testünket ellepő vérszívók hadára – szó nélkül teljesítettük a parancsait, vakon követtük mindannyian.

Nyár végére a parancsnokaink megelégették a viselt dolgainkat, és visszarendeltek bennünket az erdőből. Addigra már olyanok voltunk, mint a lángoló szemű, lesoványodott farkasok. Senkin nem maradt egyetlen gramm zsír sem, eltűntek a tokák, a pocakok, hosszú izmaink úgy rajzolódtak ki a bőrünk alatt, mintha megnyúztak volna bennünket. Sokan elestek a partizánokkal vívott szüntelen összecsapásokban; mindenféle fertőzéseket kaptunk a kisebb tavak zavaros zöld vizétől, mert a tiszta vizű folyók túl messze voltak egymástól – kolera, tífusz tizedelt bennünket.

„Ne felejtsetek el, akárhol jártok, akármit csináltok, ti mindig katonák lesztek”, búcsúzott el tőlünk a főhadnagy, amikor hazaértünk és megkaptuk a leszerelési papírjainkat. A Magyar Királyi Honvédség nem tartott igényt sem a mi szolgálatunkra, sem az övére.

„Örüljenek neki, hogy ennyivel megúszták”, mondta az ezredes, amikor lezárta az ügyet. „És arról, amit ott csináltak, senkinek se beszéljenek! Megértették?!”

Megértettük.

Ment, ki merre látott. Én egy gyárban helyezkedtem el, mert valamiből élni is kellett.

Hosszú idő után beköszöntött az életembe a béke.

De nem tartott sokáig.

A románok árulása után az oroszok betörték az Alföldre, hogy hosszú és véres páncéloscsatában legyőzzék a mieinket, és megállíthatatlanul tovább nyomuljanak nyugat felé. Nem kellett hozzá hadvezérnek vagy tisztnek lenni, hogy az ember lássa, hamarosan Budapest alatt lesznek. Az a hír járta, hogy a kommunisták ünnepére, november hetedikére tervezik bevenni a várost, hogy ezzel is kedveskedjenek Sztálinnak.

A gyárból rajtam kívül minden épkézláb férfit elvittek katonának. Már hallani lehetett az orosz nehéztüzérség morajlását, de én még mindig a gép mellett álltam. Csupa nő, gyerek és öregember volt körülöttem; amikor végignézttem rajtuk, úgy éreztem, hogy semmire sem vagyok jó.

Ekkor jelent meg a főhadnagy tisztiszolgája, akit velünk együtt szereltek le, de úgy látszott, hogy azóta is vele maradt, és most egykori parancsnokunk futárnak használta. Üzenetet hozott a főhadnagytól, amely úgy szólt, hogy másnap jelentkezzem egy bizonyos címen, mert a haza és persze a főhadnagy újra ígényt tart a szolgálataimra. Mindezt szóban mondta el, semmilyen papírt nem mutatott, de mégis boldogan engedelmeskedtem neki, mert jobb volt engedelmeskedni ennek a váratlan parancsnak, mint bármi más, ami a leszerelésem óta történt velem.

A megadott címen valamiféle állami hivatal volt, de erre már csak a mindenütt szétdobált, megtaposott papírlapok emlékeztettek. Sima képű hivatalnokok helyett most elszánt arcú, katonás tartású férfiak töltötték meg az épület auláját, folyosóit. A régi bajtársaim mellett sok új embert is találtam ott, egészen fiatal, szinte már gyerekemberektől kezdve a Nagy Háborút is megjárt veteránokig. Mind azért jöttek, hogy harcoljanak az oroszok ellen.

Jó volt újra hallani a főhadnagy hangját, és engedelmeskedni a parancsainak, jó volt fegyverrel a vállukon vonuló férfiak közt lenni. Ahogy annak idején Ukrajnában, amikor úgy bukkantunk elő az erdőből, mint a kísértetek, hogy rémülettel töltsük el a környéket. Igen, valamikor így volt. És most úgy látszott, visszatérnek azok az idők.

Ropogósan új egyenruhákat és német fegyvereket kaptunk, amitől még nagyobb lett a harci kedvünk. Tele voltunk önbizalommal, így vártuk az oroszokat. „Most megmutatjuk, hogy mit érünk!”, biztatott bennünket a főhadnagy, és mi hittünk neki. Csak úgy zengett a harci induló, nehéz bakancsaink felverték az üres utcákat, ahogy a külvárosokban húzódó front felé tartottunk.

Amikor aztán megérkeztek az oroszok, kiderült, hogy sokkal több ágyújuk, tankjuk, repülőjük és katonájuk van, mint nekünk meg a németeknek; hogy ekkora erővel szemben nem sokat érünk a fene nagy harci kedvünkkel. *Ha nem is könnyen, de elkezdtek legyilkolni bennünket.* De azért látszott, hogy tartanak tőlünk, és főleg a tűzérségükben bíznak.

Bár a névsorból minden egyes nap újabb és újabb neveket kellett törölni, a hideg, a tűz és a nélkülözés poklában mégis ötvenkét napig tartottuk magunkat. A főhadnagy a felmentő sereg ígéretével öntött belénk harci kedvet. Voltak napok, amikor tényleg hallottunk valamit: a messzeségből tompa dübörgésre emlékeztető hangokat hozott felénk a szél, de nem követte csatazaj, és hiába is vártuk, nem jöttek a mieink.

Alig parázslott már bennünk az élet tüze, amikor végre parancsot kaptunk a kitörésre. Annak az épületnek a pincéjéből indultunk, ahol annak idején összegyűjtött bennünket a főhadnagy.

A roham előtt ránk nézett, mi pedig órá, mintha útmutatásért esedeznénk.

- Akármilyen történik is veletek ma éjszaka, akármilyen vár is rátok ott - mutatott a házakra, amelyekben az oroszok megbújtak, és csak arra vártak, hogy gyilkos tüzet zúdítsanak ránk -, soha ne feledjétek el, hogy kik vagytok.

Ezt mondta, mielőtt belevettük magunkat a lövésektől, géppuskaszorvatoktól, világítórakétáktól villódzó éjszakába. Ekkor láttam utoljára, és sokáig úgy hittem, hogy elesett a többiekkel együtt a vérfürdő-

ben, amely egész éjszaka tartott. Amikor magamhoz tértem a kötözőhelyen, azt gondoltam, talán én vagyok az egyetlen túlélő a csapatból. A légnymástól és a testemet elborító repeszektől olyan gyenge voltam, hogy még az oroszoknak se kellettem, amikor átkutatták a pincét; csak az órámat vették el.

Újra rám köszöntött a béke.

Ezúttal hosszabb ideig tartott, de eleinte nem sok köszönet volt benne. Az oroszok maradtak, és egy idő után hatalomba segítették a helyi kommunistákat. Ezek aztán nem tétlenkedtek sokáig: elkezdték összeszedni az urakat, katonatiszteket, és keresni kezdték az olyanokat, mint én. Azt beszélték, hogy éjjel jönnek az emberért, így aztán azokban az években egyetlen éjszakát sem bírtam végigaludni. Minden apró neszre felriadtam, különösen a motorzajtól félttem. Akkoriban nem sok autó járt az utakon, nemhogy éjjel, de még nappal sem; ha mégis jött egy, az nem sok jót jelentett. Hosszú évek teltek el rettegésben, bizonytalanságban és magányban, mert egyedül éltem, nem akartam senki fejére bajt hozni. Végül nem jöttek értem. Nem találtak rám, vagy talán elfeledkeztek rólam. Ki tudná ezt ma már megmondani.

Ahogy minden más, úgy a rettegés is véget ér egyszer. Egy reggel arra ébredtem, hogy letettem a múlt terhét. Több eszem is lehetett volna, megfeledkeztem az örök igazságról: akibe egyszer a múlt belevájta a körmét, azt többé nem engedi el.

Ötvenhat őszén az emberek kimentek az utcára. Előbb csak tüntettek a ruszrik meg a hatalom ellen, de aztán hamar előkerültek a fegyverek. Nem tetszett a dolog, előre láttam, hogy rossz vége lesz. Mert ilyenkor mindig előszednek embereket, olyan ügyek miatt is, amelyeket talán már maga az illető is rég elfelejtett. És én minden erőmmel azon voltam, hogy felejtsek. Jó okom volt rá. Akkoriban házasodtam meg, a feleségem az első gyerekünket várta. Ő a legszebb és a legjobb asszony a világon. Szébb, mint azok a lányok, akiket étellel édesgettünk magunkhoz, vagy a felgyújtott, lerombolt falvakból erőszakkal vittünk el, hogy aztán veréssel szelídítsük meg őket. És kedvesebb is. Sosem csap be és sosem játssza meg magát, mint azok, akik csak kényszerűségből voltak velünk. Amikor az ölébe hajtom a fejem, és csukott

szemmel hallgatom, ahogy énekel, még ma is úgy érzem, hogy mellette örökké tart a béke.

Elhatároztam hát, hogy semmiképpen sem keveredek bele abba, ami az utcán folyik. Legszívesebben ki sem mozdultam volna a lakásból, amíg az oroszok véget nem vetnek az egésznek, mert abban biztos voltam, hogy véget vetnek. Eleget harcoltam ellenük, hogy tudjam, amit megszereznek, azt nem engedik el egykönnyen. De enni még forradalom idején is kell, főleg egy várandós anyának.

Mintha a semmiből lépett volna elő, egyszerre csak ott állt előttem a főhadnagy. Annyira meglepődtem, hogy úgy, ahogy voltam, a hónom alatt egy vekni kenyérrel, fogadalmamról megfélemedkezve sutba dobtam minden óvatosságot, és vigyázzba vágтам magam.

- Hagyja ezt, őrmester! - intett le, majd utasított, hogy kövessem, és én nem tudtam nemet mondani neki. Minden, amit hosszú évek alatt szerettem volna elfelejteni, és úgy hittem, sikerült is, a felbukkanásával egyszerre eszembe jutott: az ismerős arcélek a lángoló házak fényében, a fegyverek tompa, fémese zaja, ahogy nekiütődnek más fémtárgyaknak, az erdő finom lélegzése a reggeli párafelhőben, a résnyire szűkült szemek a pillanatokon belül kirobbanó tűzharcot megelőző feszült várakozásban, amikor szinte vibrál a levegő az ember körül. Igen, mindez eleven emlékként mindvégig ott volt velem, és most hívott, hogy kövessem bátran.

- Nincs itt senki - néztem körbe.

Szinte vágni lehetet a csendet; beljebb mentünk, de egy lélek sem volt az épületben, amely az ostrom alatt a csapatunk főhadiszállásául szolgált. Itt ettünk, éltünk, mulattunk a harcok szünetében. Itt vártuk a felmentő sereget, és amikor minden veszni látszott, innen indultunk a végső rohamra. Úgy látszott, hogy a kommunisták alatt is valami hivatal működött benne, mert a folyosók megint tele voltak elszórt papírlapokkal.

- Majd jönnek - mondta.

- Kik?

- A régiék - felelte. - Még sokan vannak úgy, mint te meg én.

- És mit fogunk csinálni, ha ideérnek?

- Azt, amihez mi igazán értünk.

- Gondolja, hogy sikerülni fog? – kockáztattam meg a kérdést, mert nem nagyon hittem benne, hogy a nép puskákkal meg Molotov-koktélokkal le tudja győzni az oroszokat.

- Csak néhány napig, legfeljebb egy hétig kell kitartani, és jönnek az amerikaiak.

Na, gondoltam magamban, ugyanezt mondták az ostrom alatt is, aztán hiába vártuk a felmentő sereget. Ha ezek is úgy jönnek, mint a németek, akkor bizony nem sok jóra számíthatunk. A varázslat egy pillanat alatt szétfoszlott. De magamba fojtottam a keserűségemet, inkább ezt mondtam:

- Nézze, főhadnagy úr! – igyekeztem a legnagyobb tisztelettel beszélni hozzá, elvégre mégiscsak a parancsnokom volt azokból az időkből, amikor még a sereg volt az otthonom, mi pedig apánkként tekintettünk rá. – Én most hazamegyek a feleségemhez, és kivárom, amíg vége nem lesz ennek az egésznek. Magának is ezt kellene tennie.

- El akarsz menni?!

- A feleségem várandós.

- Te itt akarod hagyni a bajtársaidat?!

- De hát rajtunk kívül nincs itt senki! – kiáltottam fel.

A hangom visszhangzott az üres folyosókon.

- Nem mész sehova! – ragadta meg a kabátom gallérját a főhadnagy, és a falhoz lökött. – Te nyomorult, azt hiszed, hogy megszabadulhatsz tőlem?! Te még mindig katona vagy, baszd meg! Azt hiszed, hogy egy nő, akit felcsináltál, ezen változtat?!

Olyan erővel szorított, hogy képtelen voltam lefejtani a karját. Láttam, hogy nincs mit tenni, hiába is kérem, nem hallgat a jó szóra. Az orrunk szinte összeért, a szeme a veszett kutyáé.

A kés a kabátzsebemben volt az egyetlen dolog, ami Ukrajnából megmaradt. Már ott is sok jó szolgálatot tett nekem. Mindig magamnál tartottam.

Mielőtt eljöttem arról az elátkozott helyről, átkutattam a zsebeit. Álnéven bujkált, az igazolványa szerint Kovácsnak hívták, és kalauz volt a vasútnál.

Bangha Mónika
CSILLAGOKBA ÍRVA

Ha a szomszéd szobából nem jön olyan erőszakosan át az esti telenovella kezdő dallama – Meredith már betéve tudta minden sorát, pedig csak az anyja és nagynyja nézte vallásos, kihagyhatatlan áhítattal estéről estére –, szinte kiáltásként hallatszik az aktahalom mögül alig kilátszó lány sóhaja. Lassan vége a hétvégének, vasárnap este, és ő újból nem készült el a beígért munkával. Legalább három órája ül itt, kényelmesnek nem mondható székén, háta sajog, lassan kihúzkodta hajkoronája egytizedét, erre a gondolatra felnevet, igen, a számok azért kísértének, legalább foglalkozzon a számokkal valamilyen formában, ha már a főnök nem is kapja meg a mérleget hétfőn, az első órában. Halványan emlékezett, hogy valamiféle zűr volt a számításokkal, ő már a harmadik személy, akinek végig kellene lapozni az összes kimutatást, miközben valószínűleg csúsztatás van a dologban, többen is figyelmeztették, hogy a felső vonal próbál elegyengetni gyanús szálatokat, és most pont ő kellene ezzel az egészszel foglalkozzon. Teljesen elszédült még a gondolattól is, nem bírta a csúsztatásokat, nem is értette, ennél egyszerűbb dolgokba is belezavarodott, így hát bele sem nézett az aktákba, csak a szék biztonságából szemlélte, és hogy a figyelmét elterelje a kötelező munka nyomasztó érzésétől, haját reflexszerűen csavargatta, gondolatai pedig beláthatatlan messzeségekbe kalandoztak.

Ez a vég nélküli halogatás, ez a bele nem kezdés, a nagy szenvedés a fölött, amit végül úgyis elvégez, hogyha valahogy sikerülne ezt megspórolni! – tért vissza akaratlanul is az aktahegyhez. Miért kell neki ilyen érzékenynek lenni, egyáltalán hogyan került ő ide, amikor világéletében írónak készült, vagy legalábbis filozófusnak, a lét kérdései izgatták, nem holmi akták. Néha elképzelte, hogy ő nem is létezik. Vagy nem úgy, ahogy hiszi, hiszik. Mitől lenne az ő léte *tényebb*, mint az istené? Azt a pillanatot, amikor hirtelen meglátta, mint József Attila, hogy az az én, amit érez, él, akárcsak egy regényhős szempontja egyetlen narratíva a sokmilliárd lehetségesből, s akár a szorosan mel-

lette dolgozó Klárika is ugyanezt érezheti, a sajátját pont olyan omnipotensnek – ezt a pillanatot nem bírta elviselni. Ugyanaz a borzongás volt, ami a középiskolai legelső földrajzórán érte, amikor a tanár, szinte kéjelegve, egy óra hosszán át bontotta ki a világegyetem nagyságát, és benne az ember porszem voltát. Bár óra végeztével úgy tettek, mintha mi sem történt volna, Meredith tudta, hogy nemcsak neki változott meg akkor az élete. Vannak dolgok, amikkel nem lehet élni, amiknek jótékonyan hátat kell fordítani, valahányszor előugranak – néha olyannyira sikerült ez, hogy szinte érzéketlennek tűnt, hidegnek, számítóknak, pedig csak a határait ismerte. Labilis idegrendszer – mondta felületes kikérdezés után a pszichológus, és ő sem, a doki sem gondolta akkor, hogy mennyire ráhibázott. Nem lehet úgy élni, hogy minden reszkető kéz, hajlott hát, pálcika láb, beesett has mögött látja az egész történetet, szenvedést, reménytelenséget. Ahogy a hinta mozdul, valaki mindig túl közel, túl alatta, túl magasra, pont a fejednek. Az összes lehetőségre való rálátás nyúge. Az idő felcserélhetőségének kalandja. Hollywoodi filmen kívül való létezés veszélye. Bármi történhet, az utolsó percben is, utána is. Képernyőn innen és túl is. Hogyan kerültem ide?

Ez a lelassult idő, elfecsérelt idő, lusta idő! Amikor eléggé nem akart a jelenben maradni – és hát miért is akart volna? – a miérteken tűnődve vissza-visszapillantott. Ahhoz is bátorság kellett, másmilyen, most épp kézenfekvőbb, mint az aktákkal való szembenézés. A semmittevés mint kényszerűség. Várni, hogy este legyen, közben a pillantást is felfüggeszteni. Minden pillantás, erősebb szusszanás megbonthatja a mozdulatlanságot, elindítva a visszafordíthatatlan bosszút. Minden mozdulat kihívás, figyelemfelkeltés, valaki csak erre vár: életjelre. Ha négy órán át nem mozdulunk, aztán még négyig, mormogta a mantrát tízévesen, ma sem, lehet, hogy megússzuk ezt a napot is. Majd csak az ismerős ajtókilincselés jön, kulcs, fáradt szuszogás, három emeletnyi. A csomagok zörgése, ahogyan az előszoba linóleumán landolnak a maguk keserédes terhével. Ha jól csinálom, kifeszíthetem az időt. Ha jól meghúzódok, ha jól láthatatlanná válok, talán holnap is megismétlem. Majd holnapután is. Néha elrontom, fárad a figyelem, olyankor bűnhődöm. De egyre hosszabb időt vészelek át, meghívva a semmit, a minden-mentességet, a fájdalomét is. Félrenézésből lediplomázom,

csöndből, időhúzásból, tagadásból. Táncot lejték benne, mint Mengele előtt Edit, túlélék. Hogy közben majd egy életen át úgy maradok – ez most nem érdekes.

Lelkünknek talánya

Csillagokba írva,

Ne keresd, hiába! – csendült fel hirtelen, mintha egy örökkévaló csönd után a záró ének a szomszéd szobából, visszarázva Meredithet az akták és az idő sivár valóságába. De ezzel a valósággal most a lánynak nem volt dolga, hagyta magát eltéríteni, most már lelkiismeretfurdalás nélkül. Csil-la-gok-ba ír-va, dúdolta, és mintha a levegő is megváltozott volna körülötte, pedig csak besötétedett és a kinti fényt felváltotta a benti. A háromágú csillár égői közül csak egy működött, még ha akarná, sem tudná folytatni így, magyarázkodott még utoljára saját magának, mielőtt végképp, fényévekre, el nem hagyta a soha el nem kezdett munkát.

Egyszer, félig poénból, mert az ilyesmit komoly ember, főleg értelmiségi, aminek magát érezte jobb pillanataiban, nem szívesen vállalja, ha meséli is, mert kötelező a csavar, az összekacsintás, Rushdie ezt nevezte *jump*-nak, illetve Roland Barthes erről elmélkedik a szerelem kapcsán, – *szaralam* – mondja, s máris értelmezhető, máris nem átlátszó, stílus, és nem meztelen, vállalhatatlan valóság... Mint a telenovella, jutott eszébe, amit mindenki néz, de kevesen vállalják, erről is tudna írni, gondolta, fogalmazta is gyakran aktái társaságában, a kényszerűen kinyújtott időkben, de aztán nem írt le semmit, csak elképzelte barátai döbbenetét zseniális fejtegetésein, amelyek lényege a sznobizmus leleplezése, illetve a giccs rejtett költőisége volt. Szóval egyszer poénból, legalábbis így mesélte magának, asztrológushoz ment. Nem tervezte, egy kocsmai beszélgetés alatt alakult ki a helyzet, és mire észrevette magát, már el is ígérkezett. Nagyon élvezték a barátai, jó lesz majd másnap hallgatni a beszámolót, kellett a friss, izgalmas anyag minden este a kötelező sörök mellé, az asztrológus pedig városszerte hírhedt csalónak számított, egyszeróval: ígéretes anyag.

Ilyen nincs, ilyen egyszerűen nincs, dünnyögött másnap a krikszkrak-szok fölött az asztrológus vissza-visszatérve az eredeti ábrára, vonala-

kat húzva újból és újból, mintha csak reménykedve, hogy ezúttal valahol máshol köt ki. Meredith kezdte kényelmetlenül érezni magát, ha lehet, még ennél is jobban. Minden adatát megadta ennek a szinte idegen paprikajancsinak, kicsit még az érzéseiről is mesélt, pedig a barátainak például soha, erre most ez feszegetni kezdi a léthez való jogát, identitását, vagy mi. Nem is lenne rossz ötlet, ha most elmenekülhetne ebből a csapdából, amiben hirtelen találta magát, ha már úgyis, a csillagok is felfüggesztik a létezését, ha nincs, fizetni sem kell, a zsebe sem bánná. Rádöbbsent, hogy a leginkább az zavarja, ahogy behúzták ebbe az egészbe, és ő észre sem vette időben. (A haverok meg röhögnek.)

Szabadkozni akart, aztán szaladni, már az ajtót is kinézte, retesz volt, csak elhúzni kellene, máris itt hagyhatná ezt az egész nevetséges, kínos helyzetet – ám ekkor a szigorú vonások megenyhültek az asztrológus arcán, és szinte könyörögve kérdezte: nem lehet, hogy fél órával előbb vagy később született? Bármilyen lehet – gondolta Meredith, és mondta is, megkérdi az édesanyjától –, és ettől az asztromókus úgy megnyugodott, mintha eddig az egész csillagos eget tartotta volna a vállán, most pedig végre leteheti. Nem is volt ez többé téma, nem lett végül pontosítás, a tények néha átírhatók, a logika, a rend, a következetesség néha fontosabb, a valóság elesett az összetartó erő nélkül. Elvégre nem foroghat a Nap a Föld körül, most pedig annak volt értelme, hogy ő, Pusztai Meredith 1973. október 9-én, hétfő reggel nyolckor született, és nem fél nyolckor, ahogyan ő emlékezett, hogy az anyja emlékezett. Ahányszor újra meséljük, annyiszor adunk esélyt a tévedésnek, így születik a népköltés is, ami rendszerint nem igazodik a külső valósághoz, annál inkább a belsőhöz: érzelmekhez, szépséghez.

Semmire, ami ezután következett, nem emlékszik. Olyannyira a hatása alá került akkor, hogy nem is akadt mondanivalója másnap a kocsmában, hiába pislogtak a haverok, várva a jó poénokra. Az viszont tisztán megmaradt, hogy ha fél órával hamarabb született volna, ahogy arra az anyja emlékezett, akkor mindene a mérleg jegyében lenne, bármit is jelentsen ez: csillagjegye, aszcendense, sárkányfarka, simulabdája, de még az idegrendszere is. Ja, hogy az labilis? Ezek után még csodálkozik valaki? Lehet magunkat újraköltetni, de állandóan, mindent egyensúlyban tartani, ez még az asztromókusnak is túlzásnak tűnt! – nevetett fel kényszerűen. Mindig figyelni, a másik végére lépni,

ha billenne, közben meg mindkét felén (otthon) lenni, mert ha te nem, akkor ki, egyensúlyban tartani, mindkét felőlről megkapni a magadét, sosem elég jól csinálni. Nem lehet lelépni, ahogy kilépni sem lehet, ha egyszer már beleszülettünk ebbe a világba, halba. Marin Sorescu látja a legjobban a bibliai Jónást, jutott eszébe kedvenc drámája, ahogy egyszer a nagy hal belsejébe került, nincs menekvés, ahogy előtte sem volt. Akárhányszor kivágja magát a halból, egy másik bendőben találja magát. Mert időközben kint folytatódik az élet, és minden halat bekap egy másik, nagyobb hal. Mert nem lehet menekülni a feladat elől. *„Az igazi nagy kérdés az, hogy sikerülhet-e bármiből is kilépniünk, ha egyszer már beleszülettünk ebbe a világba? Istenem, mennyi hal, egyik a másikban!”* Vagy: *„Lelkünknek talánya / Csillagokba írva. / Ne keresd, hiába!”* Nem, nem lehet lelépni, kilépni sem, persze azért megyünk, kell a ritmus, halbendő hasít, ki, újabb halbendő, a mozgás, a tárgyak kiszámítható útvonala elvárások nélkül, mozdulat a mozdulat kedvéért, mint most a pixé, ez a nem cselekvő cselekvés, szinte meditáció: pix fel, hármat pördül, le. Fel, hármat fordul, le. Csatt. Fel, hármat fordul, le. A golyóstoll súlya, íve, lelke van minden mozdulatban. Ahogyan egygé válunk vele, úgy tűnünk el.

Az utóbbi időben Meredith nagy energiákat fektetett a tikkjeibe. Lényegtelennek tűnhet, hogy mivel töltjük ki a semmit, de miután ezt is megfilozófálta, rájött, hogy fölösleges küzdenie kényszeres szokásaival. A hajbügyürgetésre is úgy szokott rá, hogy leszokott a körömrágásról, miután mindkét keze sajgó seb lett. Már fogni sem tudott, billentyű közelébe is hiába ment. Most pedig foltokban kopaszodik, melyik jobb? Viszont ez a pixdobálás jó móka, és még nem is bántja vele magát. Ilyet kell még találnia!

Aznap csillagokkal álmodott. Ott ült a kényelmesnek nem mondható székén, előtte tornyosodtak az iratok, és tudta: ha most nem cselekszik, a főnök holnap reggel még kezdés előtt perzsára hívja. Találomra leemelt egy stócot, kényszerűen, szinte félve pillantott bele az első aktába. Hiába meresztgette a szemét, a lapon a betűk táncolni kezdtek, a szobában is homály volt, ki kellene cserélni azt az égőt. Minél hosszabban meredt az oldalra, mert levenni róla a tekintetét már nem tudta, annál nyilvánvalóbb lett, hogy nem is betűkkel van dolga, még csak számokkal sem, hisz milliónyi kisebb-nagyobb gömb formájú, fény

lelkü alakzat izgett-mozgott, tört utat magának, mintha csak ki a két dimenzióból. Egyszerre volt lenyűgöző és félelmetes, elmosódtak a határok, mint amikor levette a szemüvegét, vagy felhajtott egy pohár fincsi vöröset, most mégsem érezte, hogy kapaszkodni kellene, inkább élvezte ezt a bódulatot. *Lelkünknek talánya / Csillagokba írva...* jött át a dallam a szomszéd szobából, de most nem Juan Carlo, hanem Ricsi, a főnöke rappedte azon a mély, bűgő, mégis visszautasítást nem ismerő hangján, amit Meredith csak egyszer hallott a karácsonyi fogadáson, egy távoli sarokban, a mostanihoz hasonló világításban. Ekkor Meredith, mintha csak parancsra, megragadta az íróasztalon heverő pixek egyikét – legalább 45 darab mindig volt körülötte, röptére várva – és először lassan, figyelmesen, majd miután a mozdulat automatikussá vált, egyre gyorsabban, pörgősebben róttá a csillagokat. Ötágú, szabályos csillagok voltak, mindig felülről kezdte, egy mozdulattal járt a végére, csak az utolsó kapcsolódás ment néha enyhén melléje, de idővel egyre profibb lett. Minden lehetséges üres helyet kitöltött, nem válogatott, a margó volt a kedvence, ott szépen sorba is helyezhette őket, de a *Tisztelt Hölgyem/Uram* is jó környezetnek bizonyult, hisz felette, alatta, előtte, utána tengernyi fehér felület volt. Ugyanakkor Meredith nem válogatott, ha kellett lekicsinyítette csillagait, beillesztette két mondat közé is, bekezdés elé, pecsétbe. A stóc fogyni kezdett, jött a következő, megtelt a szoba ragyogó csillaggal, a lány érezte, hogy ezúttal nem egy porszem, hanem maga a teremtő.

Ilyen nincs, ilyen egyszerűen nincs! – üvöltözött vele a főnök, miközben százfelé repítette a csillagos aktákat. Meredith nem értette. Ez nem az a hang, mit csinálhattam rosszul, tűnődött a könnyei között, miközben a lapokat próbálta összeszedni. Könyörögve nézett fel Ricsire, de az asztromókus szigorú tekintetével találkozott. Az órabér 5000 Ft, vagyis 15 000 Ft, plusz 500, mert késett. További 30 000 Ft-ot számoltam fel a grafikonokért, a személyes horoszkópja digitális hozzáféréseért, valamint az Asztrófia magazinra való előfizetésért. Csillagban való fizetést nem áll módomban elfogadni – tette hozzá egykedvűen, miután a lány tátott szájjal, pár csillagos lappal a kezében bámulta. A haverok, akiket eddig a lány észre sem vett, hasukat fogva nevettek.

Sokadjára is felébredt, ezúttal az ágyában, leizzadva. Éjjel három óra tizenöt perc volt, még elvileg van négy órája a tervezett kelésig. Az aktatorony ugyanott volt, ahol tegnap este hagyta. Villanyt kapcsolt. Még ettől az enyhe fénytől is pislognia kellett. Remegő kézzel emelte le a felső lapot, lopva ellenőrizte, vannak-e rajta csillagok. Nem voltak. Így hát vette az egyik ott heverő pixet és lassan, komótosan belekezdett. Kitölteni az úrt.

MEREDITH IMÁJA

Ülök a piros-fehér linóleumon, a hideg átjár, ahogy a falakat is. Törökülésben vagyok, hagyom, hogy a fenekemen, szakszóval gyökércsakrámon keresztül emelkedjen a hideg, ami most nem is érzet, csak hiány, nem fáj, csak bódít.

Loccs. Mint a jóga utolsó fázisában rendszerint, amikor csakazértis elbódorog az elme, de most nem fekszem – csak álmodom a kádban való kinyújtózásról, már amennyire ez a panelkád engedné –, testrészeim fokozatosan lazulnak, mintha valami képzelt szuggesztív hang utasítására, a hideg pedig egyre magasabbra tör a hátgerincem mentén, kihűtve szerre az összes csakrám. Lábfejem, bokám, lábszárom, térdem, combom már rég elzsibbadt, a guggolás sem segít, így a combom újból megfeszül, miközben a kád szélére könyökölve dűnnyögöm: „Miatyánk, aki a mennyekben vagy...”

Még mielőtt lekenyerezhethetném, kövér csepp csobban a már szinte három centiméteres vízbe, ha fürdőmanó lenne, talán még nyakát is törné, majd érzékelve a helyzet cinizmusát, egy egész csorranás következik, megszakításokkal, kb. mint egy többször szült nő csurrantása, előreesett hólyaggal.

A csövek hörögnek, még egy kis nyomás, még egy rövid csorranás. Épp csak annyi, hogy a már annyiszor eltemetett remény újból feléledjen. „Mindennapi vizeinket add meg nekünk ma” – hadarom, majd vissza, hulljon a kiábrándítóan hideg linóleumra. A kínzás formái kimeríthetetlenek – hiába szoktatott hozzá a rendszer megannyi ingyencséghez, mindig megtaláltuk a kibúvót, így kényszerítettük azt is az edzésben maradásra: míg hörögés van, valami csurran is. Cseppen.

„Jöjjön el a te országod.” Én csak ezt ismerem, ezt a piros-fehér linóleumosat, ami végigszáguld negyven négyzetméternyi lakásunk minden zugán, a két szoba kivételével, piros-fehér előszoba, konyha, előtér és fürdő. Most hideg és reménytelen, de máskor meg pont, hogy anyaszagú, meleg, amikor pedig kéthetes pionírtáborból jövök haza: virítóan tiszta, szinte felismerhetetlen. Ilyenkor bármi történhet, amolyan tabula rasas szindrómám van pár percig-óráig, aztán visszatér a megnyugtató érzés, az otthon otthonossága, ahol, ha valaki elég kicsi, elég jó, elég kitartó, akkor a nap végén megfürödhet tízcentis, langyos vízben.

Loccs – szakít félbe a meglehetősen sietős és váratlan válasz a csapból, szinte minden előjel nélkül, felvillantva a remény következő fázisát, a kiszámíthatatlanságot. Rendszerint a hörgés megelőzi a csepegést, folyást, akárcsak a dörgést a villámlás, szoktuk is számolni, és amennyivel tíz fölé érek, annyi másodpercig tart majd a vízfolyás. Most viszont kimaradt egy fázis, folyik a folyékony manna a kádba, mindent felülír az ajándékba kapott adag. Szeret megajándékozni a rendszer, saját nárcizmusának része ez, no meg az egyik legkifinomultabb kínzási technikája is: akkor ad, amikor már nem is várod, másképp, mint ahogyan szeretnéd, mást, mint amire szükséged van. De te megköszönöd, mert jó kislány vagy. „Legyen meg a te akaratod.”

Direkt hagyom zsibbadni a lábamat, rengeteg ilyen játékot űzők az idő elodázására, a hideg már feljebb emelkedett, a fejembe hasít, ott lent csak szúrásokat érzek, fájdalom nélkül. Egyik tenyeremmel a piros-fehérhez, másikkal a kádhoz kapcsolódom, mindkettő árasztja a hideget. Ez is egy taktika, ahogy a rendszer szadizmusát mazochizmussal írom felül, hogy túléljek, érezni akarom a linóleum és a csepe hideg valóságát. Közben elhatározom, hogy a következő csöppenést elkapom, lélegzetvisszafojtva várom a hörgést. Számolás nélkül ugrok, ujjaim között szétfolyik a láva, hallom, amint sercegve találkozik a linóleum hidegével, mint a tűzről lekapott tepszi hideg víz alá téve. Ekkor már tudom, hogy nem lesz meleg fürdő, élvezem a pillanat ajándékát, megadom magam. Engedem kifolyni az ujjaim között az összes melegségre, ölelésre vonatkozó álmom. Nem kapok utána, hagyom, hogy elkeveredjen a kád alján kialakult langyos vízzel. A hőmérséklet és idő viszonyán elmélkedek, ahogyan a melegség szétfoszlik a meddő várakozásban, miközben végig ott volt, igazi volt,

érintettem. Belemerülök a húszcentis langyos vízbe, most kifejezetten előny, hogy ilyen kicsi vagyok, alig hétéves, mindenem, még a zsibbadt, hibernált végtagjaim is víz alá merülnek, ha kinyújtózom. Most jön a kedvenc játékomból. A szemem behunyom, savászanában találok magam, a lazítás már megvan, minden testrészem egyszerre könnyű és nehéz, én pedig valahol máshol vagyok, fölötte...

Holnap majd forró vízben fürdök, talán még a gázt is visszaadják, és akkor anyukám tízpercenként forró vizet borít majd a hidegbe, miután mind a négy rózsán párolognak majd a lábcsók, én pedig még kitartóbban mondom a Miatyánkot. Addig is: „Ne vígy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.” Loccs. Izé, ámen.

Boldogasszony XVI.

Csata Orsolya

A KUTYA

Lenyomta a kapu kilincsét. Bár örült, hogy végre új kerítés, új kapu van, idegennek tűnt az új kilincs. Próbálta meggyőzni magát, hogy ez jobb. A régi kiskaput csak úgy lehetett kinyitni, ha jobb lábfejét bedugta alá és megemelte a teljes kaput, miközben két kézzel a kilincset húzta felfelé. Jobb ez, és szép piros is – gondolta. Az apja mindent megpróbált, hogy kedvébe járjon, vágyta a dicséretét.

Belépett az udvarra. Várta, szembeszalad vele a két kutya. A nagy, nyugodt, fehér bundás és az izgága, kisebb, fekete puli. De csak a puli támadta meg. Máskor mindig félretaszigálja a fehéret, csak őt szabadott simogatni, csak vele kellett foglalkozni. Most, amikor végre övé volt a teljes figyelem, nem tűnt maradéktalanul boldognak. Vakkantott kettőt, majd hátraszaladt és újra vissza, ismét kikövetelve a simogatást, fülhuzigálást.

Letette táskáját a bejárati lépcsőre, és követte a pulit. A fehér kutyaához vezette. Ott feküdt a padon, hatalmas teste, bundája betértette a teljes ülőrészt. Mindig viccesnek látta, ahogy feküdt. Hason, fejét első két lábán kinyújtva, lomhán leeresztve füleit. Máskor alig várta volna, hogy közel érjen. Most csak fejét emelte meg és félig csukott szemhéjai mögül tekintett rá, nyugtázva, végre megjött, végre hazajött hozzá. Feje forrónak tűnt, ahogy rátette a kezét. Nem bírta simogatni, csak érezni akarta, ahogy puha fehér bundája belesimul a tenyerébe.

Hamar sötét lesz, tél van – észlelt fel. Otthagyta a kutyát, belépett a házba. Meleg volt, apja a tévét nézte, pedig biztosan hallotta, hogy megérkezett. Most is úgy tett, mint aki nem vette észre, hogy megjött. Körülnézett. A lakás, mint egy nagy szekrény. Az apja sose rakta be a ruháit a polcokra, mindent összehajtogatva az asztal szélén vagy a fotel karfáján tartott. Az asztalon többhetes por, rajta terítő, csavarhúzó, használt fogvájó, poharak, abrosznak használt koszos törülköző, távirányító. Röviden köszöntek, ő elkezdett helyet készíteni az előszobában a kutyának. Tudta, vita lesz belőle, de nem törődött vele. Szőnyeget vett elő a ládából, azokat terítette a sarokba, ahol

melegben lesz, ha behozza. Azon gondolkozott, hogy tudná megoldani, hogy egymástól se szakítsa el a két kutyát. Tizenéve együtt élnek, szükségük van egymásra. Mint egy öreg házaspár, mosolyodott el. Végül úgy döntött, ezt az éjszakát így töltik, aztán kitalál valamit.

Kiment, felemelte a padon fekvő kutyát. Érezte, fejét sincs ereje tartani, ha nem tartja ő meg, lecsúszik karjáról. A dús bunda alatt szinte szúrtak a csontjai, nagyon lefogyott. Bevitte, lefektette a szőnyegekre. Megpróbálta megitatni, étellel kínálta, de semmit nem fogadott el. Egész testével azt üzenete, magányra vágyik, azt kívánta, hagyja békén. Kisszéket húzott mellé, leült.

A fiatal kutyára gondolt. Boldog kutya, így hívta. Rohant a kertben, a hatalmas fűben időnként fejest ugorva a margaréták közé. Amíg a kert közepéig ért, a kutya tízszer szaladta körbe az udvart, minden mozdulatából sütött az élet, az erő, a játék. Néha hátramentek a patakra. A hídról nézte, ahogy beleugrik a vízbe és úszik az árral szemben, megállíthatatlanul, fejét dacosan hátraszegve, fittyet hányva a sodrásra. Ha szólította, úgy tett, mint aki nem is hallja, majd irányt váltva, teljes erővel rohant felé, csupán utolsó percben kerülve ki a lábát. Boldogsága akkor fogyott el, amikor első szülését követően sterilizáltatta. Anyaként egész más lett. Hat kiskutyája mellől csak néha állt fel, akkor is csak rövid ideig hagyta magukra a kölyköket. Volt valami néma, kimondatlan kapcsolat közöttük, ami a kutya anyaságával csak tovább erősödött.

Édesanyja nem szerette a kutyát. De elviselte a kedvéért. Néha megbosszantotta, mert a kutya időnként körbejárta a falut, számba vette, hogy állnak a dolgok. Ilyenkor a szomszédok elmagyarázták nekik, hogy a kutyának falun láncon van a helye. Édesanyja egy alkalommal ki is próbálta, egy nap megkötötte a kutyaház előtt. A kutya órákon keresztül állt egy helyben, nem mozdult. Nem ugatott, nem rángatta a kötelet, nem elégedetlenkedett. Csak állt mereven, nézett a semmibe. Depressziós lesz, mondta az édesanyjának, de látva, hogy nem ér el eredményt, komolyabb érvet keresett. Azzal zsarolta meg, hogy soha többé nem megy haza, ha nem engedi el. Persze, anélkül is elengedte volna, de így legalább hamarabb ment.

A kutya nyüzgítése visszahozta a jelenbe. Vízet adott neki, ivott kicsit. Miközben fejét simogatta, megkérdezte az apját, mit mondott az állatorvos. Foghegyről válaszolt, tudatosítva, hogy a kutya egy állat,

aminek semmi keresnivalója a házban. Az állatorvos azt javasolta, altassák el. És nem kell a fölösleges hiszti mellé – tudta meg az apja véleményét is. Hát nem fogják elaltatni, gondolta. Ránézett az üzeneiteire, főnöke írt. Két napot kapott, pedig a szabadságát idén sem vette még ki maradéktalanul. Nem jelentette be, miért megy haza, de valahogy mégis megtudták. Összesúgtak a háta mögött, kacagtak rajta. Most nem foglalkozott ezzel, nem érdekelte. Máskor biztos hosszasan magyarázta volna, hogy ez miért fontos számára. Hitt abban, hogy az emberek képesek megérteni egymást.

Megkérdezte az apját, vacsorázott-e már. A hűtőben üres vajaspapírt, két kis palack sört, egy nagyon régi halkonzervet, fonnyadt paprikákat és egy tál megnevezhetetlen levest talált. Egyhangúan becsukta, megigazította a kutya fekhelyét, közelebb húzta hozzá a vízestálat és magában dohogva, hogy megint hideg van az ő szobájában, lefeküdt.

Reggel ugyanúgy találta a kutyát, ahogy hagyta. Talán kicsit még erőtlenebb volt, de simogatására felemelte a fejét, kicsit még evett is. Bár megfogadta magának, hogy nem kezd takarítani, nem bírta ki. Mindig ugyanattól lett dühös. A szemétkosár mellé hajított szeméttől, az asztalra száradt többrendbeli kávéfolttól, a padlóba ragadt, beleszáradt sártól. Édesanyja nyolc éve halt meg, addig mindent ő csinált. Érthető, hogy az apja nem tanulta meg ezeket, hát senki nem tanulja meg hatvanévesen – nyugtatta magát. És mégis egyre idegesebben sepert, törölt. Ebédet készített elő, főni tette és kávéval a kezében a kutya mellé ült. Kaparászást hallott, a puli kérte, engedje be a beteg mellé. Beengedte. A máskor egy pillanatig meg nem álló örökmozgó a fehér bundás mellé feküdt, hallgatott, figyelt. Mint amikor az édesanyja meghalt – villant fel. Akkor voltak ilyen csendben, szinte mozdulatlanok. Némán néztek rá, amikor kiment és rágyújtott. Akkor még dohányzott. Akkor is hideg ősz volt, a világ dermedten néma volt. Nem érzett semmit, nem gondolt semmire, csak mélyeket szívott a cigaretából.

Valami puha érintette meg a kezét. A kutya betuszkolta a fejét a tenyerébe, úgy aludt tovább. Édesanyjára gondolt, az utolsó napokra, hetekre. Amikor már csak feküdt az ágyban, mozdulatlanul. Arra gondolt, hogy akkor érezte magát ilyen butának, magatehetetlennek, erőtlennek. Akkor sem tudta, mi lenne a jó, mit kellene tenni.

Felállt, megkavarta, megsózta a levest, elolvasta az üzeneteit, íméleit. Azt kérték, írjon meg pár ímélt, szervezzen meg néhány találkozót. Kikapcsolta a telefonját, asztalt terített, megcirógatta és kiküldte a pulit. Ebédelni hívta az apját, aki kezet mosott, pálinkát vett elő és asztalhoz ült. Ettek. Egy ideig csendben, aztán szóba került az őszi szántás, a szomszéd, a juhok. Szeretett volna beszélni a kutyáról, a mellkasát szétfeszítő félelemről, de hallgatott. Nézte az apja ráncos kezét, tele volt karcolásokkal, kisebb sebekkel. Biztos a kezeletlen cukorbetegség miatt nem gyógyulnak – gondolta. Próbálta felidézni a simogatását, cirógatását, szeretett volna szépet gondolni, kedveset. Nem tudott. Eszébe jutott, milyen felszabadító érzés volt számára, amikor olvasta valahol, hogy természetes dolog az ambivalens érzés. Szabad egyszerre szeretni és haragudni valakire.

Elpakolta az asztalt, friss vizet töltött a kutyának. Nyüszített, de nem ivott. Mellé ült, kezét fejére tette, úgy próbált erőt adni neki. Feje még forróbbnak tűnt, bár nem tudta, a kutyák szoktak-e lázasok lenni. Ennie kéne. Vagy legalább innia. De egyikhez sem volt ereje. Tudta, hogy nem fog meggyógyulni, most mégis rémült volt. Korábbi nyugalma szétfoszlott, szeretett volna segítségért kiáltani, megoldást találni. Simogatta a némán nyüszítő, minden porcikájában remegő kutyát, kérte, próbáljon elaludni. Bárcsak sírni tudna – gondolta. Az elterelné a figyelmét. Orrot kellene fújni, meg szemüveget törölni a könnyek miatt. De csak öklömnyi gombóc gyűlt a torkába, nem kapott levegőt. A kutya lassan megnyugodott, talán el is aludt. Fejét tenyerébe fúrva feküdt, mozdulatlanul, csendben. Hosszú ideje így ültek, háta teljesen elzsibbadt, lábát sem merte mozdítani, ne ébressze fel.

Az ajtó csikorgása riasztotta fel. Kosárban fát hozott az apja, begyújtott. Az állatorvosról beszélt, hogy talán érdemes lenne mégis inkább telefonálni. Nézte a nehezen lélegző kutyát, és nem tudta, mi lenne a helyes. Akarta, hogy keljen fel, lopakodjon ki az ujjnyira nyitott kapun, kerülje meg a falut. Versenyezzen a pulival, kergesse körbe a szomszédos focipályán. Hogy hemperegjen a szénában, vájjon bele járatot, vackolja be magát. Vagy csak feszült izmokkal feküdjön és figyelje a csatornán egyensúlyozó macskát. Talán majd holnap kihívja az állatorvost – gondolta. Megmozdult, felállt. A kutya ismét nyüszíteni kezdett, riadtan kapkodta a levegőt. Vizet töltött, ivott, visszaült, kezét rátette a kutyára, lassan nyugtatta, míg újra elaludt.

Ő is megnyugodott, tudta, mi fog következni. Tudta, most tennie kell a dolgát azért, hogy a kutyának könnyebb legyen. Most nem fáradhat el, nem lehet szomorú vagy ideges. Szüksége van rá. Csak ült és simogatta fehér bundáját. Sose értette, mitől olyan szép tiszta. Hiszen nem fürdette senki, az udvaron pedig néha bokáig érő sár volt. A kutya mégis tiszta volt mindig. Hallgatta a lélegzését, ült mellette. Az apja estéhez készülődött, lehúzta bakancsát, leült a tévé elé, ott majszolta a kekszét, amit ő hozott. Tudta, hamarosan elalszik a tévé előtt, éjfél körül fekszik majd le.

Nem gyújtott villanyt. Beszűrődött a tévé hangja, villódzása. A kutya nehezen, hosszan vette a levegőt. Ült a kisszéken, egyik kezére feltámasztotta a fejét, másik keze a kutya fején feküdt. Fémes, szürke sötét telepedett rá, nem mozdult. Észrevétlenül lett néma csend. Végtelen, sötét, néma mozdulatlanság. Szeretett volna felállni, rágyújtani. De csak ült gémberegetten, hallgatta a csendet. Talán el is mosolyodott, amikor eszébe jutott, hogy évek óta nem dohányzik, hogy is gyújthatna rá. Erőt vett magán. Felállt, kabátot vett, fejlámpát keresett. Hátralát, a körtefa alatt kezdett ásni. A puli csendben állt mellette, figyelte. Amikor elkészült, lerázta bakancsáról a sarat, bement, a szőnyegbe csavarta a kutyát, ölbe vette. Nehéznek tűnt és idegennek.

Másnap reggel automatikus mozdulatokkal vetette be az ágyat, készített reggelit, takarította el a kutya edényét, csomagolt össze. Kicsit tűnődött azon, hogy a kutya edényével mit csináljon, aztán otthagya az előszobában, a fászlada mellett. Reggelinél tőmondatokat váltottak arról, ami történt. Elpakolt, kabátot vett és indult. Elbúcsúzott az apjától, megcibálta a puli fülét, aki ezúttal nem ugrált rá, kérve, játsszon vele. Visszanézett, majd elindult. Mégiscsak, legalább egy kézzel ki lehet nyitni – gondolta az új kapuról. Tudta, most már végérvényesen felnőtté vált.

Bánfai Zsolt
VÁRAKOZÁS

A várakozást is tanulni kell.
Tétlenség tűnő egykedvűségben
a feledésig érett hangokat,
madarak tetemeiben az elhullott
távolság zaját. Ha testemre lépnek,
vagy mondjuk hullámaira egy dalnak,
történeteket hallanék akkor –
a Duna meséit, múlt századokat.
Talán a parton ülnék és hallgatnám,
hogyan szagatják a csendet túlköelve a
folyami hajók. Egyszer egy halszagú
asszony lépne elő, merő kíváncsisággal
elhamvadtt arcán. Megtanulnám, hogyan
remeg egy-egy mozdulat a napsütésben, és
hogyan képes lebegni egy kendő, ha
pikkelyes arcok nyálkáin úszik el.
Megérteném, hogy attól még lehetsz,
hogy nem *létezel*, és nem lehetsz benne
minden átszabott térben. Nem a világ szűkült
tudatomig, képzeletem kezd megtapadni
egy új frekvencia távlatán.

PARTI HOMOKOZÓ

Áldott
és békés a táj.
Felül lebeg ma a kék.
Úgy tűnik, felhők közé szökött
a tenger.
Mintha a *Jóisten* gondosan

kiszitálta volna belőle a sárga homokot –
a telepen élő gyerekek önfeledten
játszanak, várakat építve a szőke
hullámokban.

Pedig ha jobban megnézzük,
buckák azok –
dombok, dűnék, védvonalak,
partizánakciók színhelyei,
lövészárkok talán.

Tovább vizsgálva az ember –
nagyobb felbontású objektívvel –
megnyugodva dől akkor majd hátra,
látva, mint nyalja fel a tenger
narancsra facsart esőikkel a telepített
árkokat, üvegfalat, harckocsit –
és már csak fotelból látjuk a páncélokat,
ahogy a gyújtópont egy halott
teknősbéka hátán
csillan.

MEDITÁCIÓ

Parkokban jársz, felhőfoszlányokat
hurcolva magaddal az elnyúló kövezeten.
A határsávokban saját kiterjedésed vonalait
kutatod, sarjadását a teremtő létnek –
csüngő ágak, gyökérdarabok, fénytócsák
segítenek az úton. A forrás vezet,
mint testedben az erek, meleg vérbőség
járja át a sejtek laboratóriumát,
követed a gyerekkori légzésritmusokat,
engeded, hogy a jelenlét virágai kinyíljanak
a tudat mezőin és a percek rád
vastagodjanak, mint kéreg a fatörzsre.
Meditatív emlékezésnek neveznéd a

folyamatot, ahogy sötétszobád
infravörösében könnyedén hívod elő
az exponált képeket, árkok mentén
gyűjtöd a fényes kavicsokat, hogy
úgy érezd, rendelkezel a dolgok felett,
melyeket másik életekben veszítettél el.

VITRINBEN

Hangod feltör, megárad, de elapad –
csendessé nyúlt fekete szél simul az asztalon.
A fényképen úgy tartod kezedben a csészét,
mint akibe menten belecsap a villám.
Éles késem és a kanál ezüstös szatellitek –
keringenek a gőzölgő porcelánkorong körül,
ahogy bolygórendszerekben ez megszokott.
Mintha nem is nyár lenne, kutya didereg,
lánkra verve lobognak a szalvétaszelek, úszó
madarak. A ház előtt térkövezett sakktábla
dől a kertbe. *Nyolcszor nyolc kockán,*
mint az élet filmje, fehérén csillan az eső,
feketén a lelkiismeret. Bent a testben sejt-
és érfal, membránt ütnek, a vér élő
szövetet. Így kattann az óra is a vitrinben –
hol halott apám harangozik.

Demeter Arnold

GENESIS

Most szanaszét, igen szanaszét hull minden.
A ház ablakai külön-külön udvarokra néznek.
A vakolat-bőr leperreg, és
recsegőn sajdul a gerenda-gerinc.
Fölcsavarja magát a szőnyeg, és az épp
ledőlő karzat előtt kirázza a megtúrt lépéseket.
Az ajtó is már csak magába nyit teret, és
zárja is a bejáratot. Sziromként hullnak szét
a házfalak, puffanás-haláluk után marad egy virágtotem.
Végül az alap kiemelkedik a földből,
visszaadva otthonát a kezdetnek.

PARTNER

Karon fog az este és végigsétálja
veled a várost. Olykor lassan lépked
melletted, máskor sietve rohan
át az utcákon, sikátorokon.
Nappalt játszik egy lámpa alatt. –
Hazakísér. A takaró
huppanásával kíván jó éjszakát.
Füledbe súgja,
holnap ismét benézek hozzád.

NŐI VÁLLAK

Feléd fordulok, figyelem az egyik
válladon nyugvó hajad,
a szemedből nyugalom árad,
hiába fürkészem tekinteted,
nem látom benne, hogy
minden napod egy futam,
s apró szíved a ló testén pattogó
zsoké, ki célba akkor ér, ha meghal
az állat. Ne szeress belém,
az ember nem akar emlékezni
minden éjszakára,
se ajtókra, se falakra.
Most hiába csókolnál meg,
nem lenne ebből baba,
de szenvedély igen.
Na, mindegy, ez ilyen.
Ha az ember egyszerű dolgokra
törekszik, ne bámulja
a csaj vállán nyugvó hajzuhatagot,
és ne teremtsen szemkontaktust.

ESTI KÉRÉS

Esőcsepp-nyávogás riasztja el a csendet.
Az elköszönés színe barackvirág,
akár a lámpaoszlop fénye, ahogy a felszegelt
deszkára rásüt. Az ölelés
sampon illatú, és igen, tudom már,
hogyha megfordulok, ott a fény a ház
ablakán egy függönyszínű gondolatban,
és én elindulok felé, hátha beengedsz.

Rumi Enikő

HAIKUK

Életem felén,
mikor nem csak előttem,
de mögöttem is

van út. Jó ez így.
Sosem lesz már a régi.
Télbe hajló ősz;

hajam is őszbe fut;
lassan kijön a kávé;
csalóka napfény.

*

Milyen szép halál,
mi kegyes hóhér az ősz!
Halotti lepled

őrizd még, kérlek.
Lassan vetkőzz le, nézlek:
mindig egyetlen

és mindig legszebb
öltözéked leveted,
beléd borzongok majd...

*

Időtartalék.
Könyvek lapjai között
rejlő cáfolat.

Lepréselt levél –
fáé, nem szerelmesé.
Halvány rácsozat:

erek ritmusa
futja be. Cudar idők,
s most papíralom...

Termékenység

Lakatos-Fleisz Katalin

SZOMJÚSÁG

Hajnalban arra ébredt, hogy rettentő szomjas. Nem is csak szomjúság volt ez, a szája és a szápadlása kellemetlenül tapadt, a torkában meg mintha egy gombóc gyült volna össze, amit sehogy se tud lenyelni. Biztosan a vérnyomáscsökkentő – villant át az agyán –, amikor erre a másikkra váltott, mondta a doktornő, hogy mellékhatásként szájszárazság jelentkezhet. Felüléskor viszont szokatlan éles fájdalom nyilallt a jobb lábába, mintha késsel kaszabolták volna. Minden kis mozdulatnál ugyanaz a fájdalom. Engedelmesen feküdt, igyekezve nem mozdítani a lábát. Pedig azt a fél csupor üres teát kéne csak valahogy elérnie, amit tegnap az asztalon hagyott. Gondolkozott, hogy mi lehet ez. Igaz, hogy mindig is fájt hol a lába, hol a dereka, de eddig még mindig fel tudott kelni.

A csupor mellett ott a mobiltelefon. Végigpörgette magában, ha elérné, kit hívhatna fel. A sivítő, nagy lármát csapó mentőktől irtózott. Hosszú nyugdíjas évei alatt ez idáig hál' istennek mindig elkerülte, hogy kihívja őket. Csak arra kéne valaki, hogy elvégezze a ház körüli teendőket, amíg fekszik. Mert hogy jobban lesz, az biztos. Meztlábás Lajost, elhatározta, soha többé nem hívja. Legutóbb úgy felbosszantotta, hogy miatta kellett gyógyszerrel váltania. Hát hogyne, egész ősszel hívogatta, hogy megigazítsa a kéményt, bolondította, hogy ekkor jön, akkor jön, sose jött. Egyszer aztán nagy nehezen beállított, de abban se volt köszönet. Gyorsan lerúgta a mézfoltoktól tarka cügos, lestrapált cipőt, pakolta a létrát a csatornához, hogy felmászik a tetőre, nem vette észre, hogy súlyától az ereszcatorna leszakad, persze meg nem javította maga után, azóta is úgy van. Ráadásul ő is csak későn vette észre, hogy szólt volna, mert feleségestül jött, Fodrosszájú Ilka meg mintha otthon lenne, a legnagyobb nyugalommal ült a gyepen, köpködté a pirítottmag-héjat, meg hogy nincs egy kis ez, nincs egy kis az, mert ő tegnap óta nem evett. Az ilyet se lehet magába' hagyni. Úgy, mint Kábeles Elemért sem. Az is, mióta levágta a kábelt a színesfémért a templomban – persze áram alatt, hogy azonnal megfogják s dugják is vissza a börtönbe –, nem hívja még fát vágni se. Egyszer ugyan

nagyon rá volt szorulva, de akkor is észrevette, úgy jár a szeme, mint a motolla. A tiszta új ásó rögtön el is tűnt a fásszínből.

Itt van még a szemben lakó szomszéd, a bolond tanító. Na, őt biztos, hogy nem hívja. Hiába tartja mindenki bolondnak a faluban, annyi esze van, hogy mindig az ő lányával bajlódjon. Hogy mikor akar már hazajönni a lánya, nem jön még karácsonyra se? Hiába mondja neki, hogy ott, messze Németben nagyon fontos munkája van, nem jöhet minden fütytyentésre. Egyszer nagyon felbosszantotta, mert a másik szomszédtól, a jámbor, folyton imát mormoló Sánta Viorikától tudta meg, hogy a háta mögött mindig a lányáról beszél. Szegény Viorika, az orra a földet éri, de azért elmondta neki. Hogy sose látja itthon, hiába henceg vele annyit az anyja. Meg hogy beszélni akármit lehet. Egyszer aztán csak azért is odamondott neki. Hogy a lánya ott, külföldön a Karitásznál az elhagyott gyerekekről meg az autistákról gondoskodó szervezet főnöke, és egyszer még a tévében is szerepelt. Úgy. Az autistát le is írta egy cetlire, hogy el ne felejtse. A bolond tanító hiába számít értelmiséginek, nem biztos, hogy hallotta ezt a szót. Ezzel elvágta a száját. Csak hadd tudja meg, ki is az ő lánya valójában.

Az ablak felől egy hangos zörrenésre lett figyelmes. Biztos a macska akar bejönni. Feszülten fülel: tényleg hallatszik valami halk nyávogás kintről. Reggelente, amikor nyílik az ajtó, mint egy féltégla vágódik be, bundájában hideget hoz. Talán nyolc óra körül járhat. Most decemberben, hogy későn virrad, a keskeny, mélyen ülő ablakra rá se akasztja a sötétítőt. Az a pár utcai lámpa nem lát el idáig. Az ablaküveg lassan kékül, a kékségen átüt egy halvány derengés. A szobában lassan formát kapnak a dolgok. A vastag asztali szövetterítő mintái, a törött szárú szemüveg, az összehajtott tegnapi újság. A megbarnult esküvői kép a falon, amelyről önmagával néz szembe. A cserépkályha súlyos tömbje. Még tartja az éjszakai meleget, de már nem sokáig. A tegnapi odakészített hamus tálka a piszkavassal, ahogy közömbösen várják a reggelt. A lassan hűlő szobában, a veder felől állott hűgyszag terjeng, meg-megcsapja az orrát. Ettől még inkább érzi a feszülő hólyagját. Valahogy mégis le kell szállnia az ágyról. Muszáj. Megpróbálja megmozdítani a lábát, mit sem törődve a kibírhatatlan fájdalommal. De a fájdalom mellett egy furcsa zsibbadást is érez. Ez még rosszabb, kétségbeejtőbb. A fájdalomnak jelenléte van. Most viszont mintha a

lába el akarna válni tőle. Nem tudja uralni. Erőteljesen dörzsöli, zsibbadásra ez mindig használt.

Hirtelen eszébe jut valami. Talán mégis le tudna szállnia az ágyról úgy is, ha a jobb lábát nem mozdítaná. Ehhez viszont valami sínfelébe kellene raknia, mint amikor el volt törve gyerekkorában, és két vastag falemez közé erősítette be a felcser. Most már csak azt kéne megtalálnia, itt az ágya körül mi lehetne ez a két sín. Az ágydeszkákat csak fejszével lehetne megbontani, az nem jó. Körülnéz. Az ágytámla fölött fejmagasságban, a falon a lánya kinagyított gyerekkori fényképe vastag, impozáns ráámában. Emlékszik: még a városban csináltatták az urával, akkor volt divat az ilyen cirádás, súlyos képráma. Nem, azt mégsem törheti szét, ez a kép ereklye, jó szelleme a háznak, ha ránéz, úgy érzi, mindig vele van. Éppúgy, mint mikor még kicsi volt. Nyári délutánokon hogy hancúrozott körülöttük. Csupa élet, elevenség volt, és ő a napi teendők, rohanás mellett sokszor, meg-megállva valami emberen túli, természeti vibrálást figyelt meg benne. Mondták is a falubeliek, hogy lehet egy ilyen késői és egyetlen gyerek ilyen *teljes egész*. Ez a nyári nefelejcskék szem, ez a szőke copf, ez a teljes *egészség* néz rá a keretből. Nem, azt a képet nem szabad bántani.

Észre se vette, míg ezekkel a gondolatokkal gyötrődött, a hólyagja felmondta a szolgálatot, valami melegség öntötte el az altestét, a combját is átjárta. Utána viszont rögtön kellemetlen hideget érzett, ragadós lucskot, körülötte a lepedőn is egy nagy vizes folt. Már nem gondolkodott. Alulról leemelte a vastag, súlyos képet, a fotót az üveggel együtt kivette belőle, majd az immár üres ráámát a négy sarkánál fogva szétszedte, a két hosszabbat a lábához igazította. Azt is rögtön tudta, mivel rögzítse: a párnahuzatból tépett hozzá csíkokat. Az így sebtében összeeszkábált sínnel a jobb lábán már valóban le tudott csúszni az ágyról, és a szekrény szélének támaszkodva elcsúszkált-sántikált az asztalig. A decemberi reggel, amennyire csak tőle tellett, bevilágította a szoba körvonalait. Várakozás ült ezekben a világos körvonalakban. A sötét asztali szövetterítő mintái, a törött szárú szemüveg, a tegnapról otthelyezett újság, mind-mind vártak valamire. Finoman megrezzent az ablak. Mintha madárszárny ütődött volna az üveghez. Leroskadva az asztalhoz, kezében a fél csupor teával, magában elmosolyodott: megint a lánya segített neki.

Oláh Péter

A ZÖLD SZÍNŰ DÉLUTÁN

Laci bácsi azt mondja, hogy a férgeknek zöld színű a vérük, és aki lop, azzá válik. Büdös lesz. A gyomra gennyes. Nem fog tudni egy jóízűt enni, mert a szája is keserű. Hiába mondja az igazat, akkor is hazudik. Kerülni fogják az emberek, mert látják rajta, hogy nem megbízható. A saját anyja sem fogja keresni, mert undorodik tőle. Az apja meg alig várja, hogy a szemébe köpjön, mert ő nem férget nevelt. Ne akarjatok férgek lenni, így is elég puhatestű mászkál odakint! Mondjátok meg, ki lopta el Marci szendvicset! Ülünk a tatamin, és hallgatunk. A biológiaórákra gondolok, de ilyeneket nem tanít Edit néni, és Laci bácsi sem hazudik nekünk.

A takarítónő csörgeti a kulcsát. Engedélyre vár, hogy felmossa a tornaterem másik részét, ahol nincsenek tatamik. Laci bácsi idegesen mutatja, hogy jöjjön. Nézem, ahogy a zöld linóleumpadlót súrolja a felmosórongy. Az a műanyag szál akarok lenni a felmosófejen, amelyik nem tudja, hogy ki lopta el és ki ette meg azt a szendvicset, csak használják, és ne kelljen gondolkodnia, mit válaszoljon, ami nem hazugság. Súrolni akarja csak a felületet, hogy tisztábbá tegye a padlót. Azt akarom, hogy Laci bácsi mosson fel velem, hadd felejtsem el ezt az egészszet, legyen minden a régi, és ne kelljen gondolkodnom, hogy ha igazat mondok, nem én nyerem meg a bajnokságot.

Éhes vagyok. Laci bácsi nem tágít, addig nem megyünk haza, amíg nem derül ki, hogy ki tette. A gyomromban is ekkora üresség lehet, és egy felmosófej futkorászhat benne, de nem talál semmi piszkot, nincs mit eltávolítania. Marci a hibás, mindenki képes a hátizsákjában tartani az uzsonnáját, de ő nem. Mindig ott hagyja a padon, ha elmegy pisilni, vagy a lányokkal beszélget. Gyűlölöm Marcit, mert mindent tud rólam. Elhiszem, ha más mondja, hogy azért hagyja az öltöző padján, hogy engem tegyen próbára. Nagyon jól tudom, hogy az aranyérmemet akarja, és mindent bevet, hogy elvegye tőlem.

Fel kell állnom, és be kell vallanom, hogy én loptam el. Nem tudok többet hallgatni, mert csak a kezeimet látom. Két kis patkány, szétcincálják a szendvicset. Rágok és nyelek, majd azon kapom magam,

hogy elfogyott. A többiek kezdték, ők duruzsoltak a fülembé, hogy nem lesz semmi baj. Marci megengedte. Nem sejtettem, hogy ez egy trükk. Anyukám mindig keveset pakol, mert nem akarja, hogy olyan dagadt legyek, mint a Zolika. Sokszor nem látok az éhségtől tesi után, ezért zsibbad a fogam a padon felejtett szendvicsekre.

Tibi feláll, és elmondja, mi történt. Laci bácsi ki-be fújja a levegőt, majd feláll, kiküldi Marcit a tornateremből. Egy nagyot csap a tatamiba, visszhangja még azután is hallatszik, miután becsukja az ajtót.

Nem tűrhetjük, folytatja Laci bácsi, hogy egy olyan társunk legyen, aki ellenségként tekint a másikunkra. Tanuljátok meg, hogy a sportban ellenfél van, ez óriási különbség. Marcinak nincs többé helye köztünk. Nem engedhetem, hogy rontsa a közösségünket az, aki csak áskálódni tud, de nem akarja belátni, hogy gyakorlással többet elérhetne, mint ezzel az aljassággal. Szeretném, ha elgondolkodnátok otthon, hogy férgek vagy emberek szeretnétek lenni, és a következő alkalommal megbeszéljük, mit gondoltok erről, illetve ma ti pakoltok vissza a szertárba. Hadzsime.

Nem értem, hogy miért vallotta be Marci, és bosszant, hogy csak egy pillanat választott el attól, hogy én szólaljak meg előbb. A többiek arról beszélnek, hogy az anyukája miatt, mert beteg, és ha beesteledik, akkor már nem tud elmenni a gyógyszerertárba.

Az utcán többen is várnak rám. Nem hívtak ki, és nem látok bírót sem köztük. Nem kérdeznek semmit, csak ütnek. A térkő hideg, és a súrolástól ég az arcom. Pár méterig rugdosnak is, majd otthagynak. Nem tudom, miért hagyják abba, hiszen még polgárőröket sem látok sehol. Megérdemlem még, hiába üvöltök utánuk, nem jönnek vissza.

Nem merem megérinteni az arcom, mert félek, hogy a villanyoszlop fényétől zöldet látok. Azt fogom mondani anyukámnak, hogy elbotlottam, és a kikövezett árokba estem. Nem merem bevallani neki, hogy féreg lett a fiából.

PLÜSS

S üsü leesik a könyvespolcra. Megijedek. Megbántam, hogy nem selejteztem ki. Anyukám azt mondta, nem ismer rám, hogy már nem ugyanaz vagyok, ha ki akarom dobni. Nem volt kedvem vitatkozni, úgysem értene meg, inkább a polcon hagytam. Tátott szájjal néz a szőnyegen. Tudom, hogy arról beszél, ma éjjel is megesz.

A kertek alján fog jönni, éjfél után. Messziről hallani lehet a szürcsögését. Első hallásra vonatdübörgéshez hasonlít, másodjára porszívóhoz, de harmadjára jól lehet hallani, ahogy a kerítést szippantja fel, és aki figyelmes, még láthatja is, hogy a szája szélén lóg egy-két drót, akár a cérnametélt. Nincsenek fogai, nem tudja jól megrágni a házakat, a szívó hatás miatt péppé válik szájában a téglá, a cserép és a vakolat, ha megkérdeznénk az ízéről, sós pálcikáról beszélne.

A kutyákat nem szereti. Ennek az az oka, hogy nem tudja eléggé pépes formában felszívni őket, ilyenkor van, hogy több napig megfekszik a gyomrát. Másnap rosszul érzi magát, ugató hangot hall, és karmolászást érez a hasfalán. A füvet nagyon szereti, ezért nagyon nehezen tudja körbeszívni a háziállatokat, de van olyan, hogy sikerül. A kutyák reggel azt veszik észre, hogy egy szigeten állnak, talpuk alatt megmaradt a zöld gyep, de ha máshova lépnek, kopár fekete földet érint a lábuk.

A villanypóznák nem jelentenek problémát. Előfordul, hogy tetszik neki, ahogy ragyog, fénylik a sötétzöld bőre, de legtöbb esetben utálja, mert őt ne lássák. Ne foglalkozzanak vele, neki nem lesz büntudata, nem fog nappal szorongani, csak elaludni szeretne, mint aki jóllakott, mint akinek nincs dolga a világon.

Elér a kertünkig, az ablakból figyelem, hogy a diófát a szájába veszi, és lassan csócsálja. A levelek savanyúak, a kéreg édes, a gyökerektől feketévé válik a szája. A kisházunkat fogyasztja el, látom a kapálógépet, nem esik darabjaira, csak lecsúszik a torkán. A hintával nem foglalkozik, a ház jobban érdekli. Fel sem tűnik, hogy a hold is egy örlőfog, mert csak arra koncentrálok, hogyan fogom kicsinálni ezt az állatot.

A ház kettészakadt, én a házban vagyok, még van felettem plafon. Belelátok a szájába, a dombok ősziek, a szájüreg falai, a nyelv még nem mozog. Látni lehet, hogy a házak kéménye füstölög, és apró

emberek futkosnak. Rám nyújtja a nyelvét, egy hatalmas tengerceppbe ragadok. Lenyel. Borzongok a nyálkától, ami rám tapadt, de pár perc, és leperreg rólam. Furcsa volt, mert mellettem van a kapálógép, mintha segíteni akarna nekem, de nem hiszem, inkább csak véletlen.

Félek, nem tudom beindítani a motort, de szerencsére könnyen berántom, majdnem minden úgy működik, mintha a való életben lennék, és nem egy vadállat gyomrában. A kapálógép kései jól forognak, bízom abban, hogy ha elég mélyre ás, akkor kijutok innen. Nem tudom, miért, de úgy gondolom, hogy az égre is fel kell másznom, hogy egy kört írjak le, és mint egy zsákból, kivágjam magam, így minden visszakerülne az igazi helyére, és a kutyák sem magányosan nyüszíté-
nének. De nem. Hiába futottam, nem jutok közelebb az éghez. El fogok késni. Muszáj odaérem. Olyan érzés, mint az iskolában hagyni a tornazsákod, már elindultál haza, de mikor visszafutsz érte, előtted zárják be az iskolát. Te meg szomorúan mész haza, hogy volt lehetőséged nem otthagyni a tornazsákod, de most már cseszheted.

Nem tettem vissza a polcra, mert túl nehéz a hasa. Nem tud megülni sehol. A szőnyegen pislog, és kuncog, de csak addig, amíg nem vágom ki a kukába. Még hangosabban röhög, mert tudja, ezen a szőnyegen fog megrohadni.

Életfa II.

Nádasi Krisztina

MINDEN RENDBEN?

Hajni ötlete volt, az ő házasságukat ez mentette meg. De neki könnyű, mert az ő házasságuk rossz volt, azon volt mit megmenteni, egyfolytában egymásnak ugrottak, nem becsülték a másikat, nem értették egymást.

Dávid és én megértjük egymást. Azt hiszem, pontosan ez a baj. Hogy túl jól értjük egymást. Ez alatt a tíz év alatt összecsiszolódtunk, egymást definiáljuk, mint folyó meg a partja, és egyik nap azon kaptam magam, hogy pontosan tudom, mire gondol, és magamban hamarabb kimondtam, mint ő szóban. Felzaklatott ez a bizonyosság, belefészkelte a fejembe, mint egy hívatlan kakukk, és amikor Dávid innentől fogva megszólalt, *figyelj, drágám* – mindig így kezdte –, én mindig tudtam, mit fog mondani. Talán előtte is tudtam, de akkoriban nem töltöttünk ennyi időt együtt, most folyton egymás aurájába botoltunk; hazadolgozunk mindketten, én a kanapén ülök a lappal, ő meg a konyhaasztalnál, egymás levegője áramlik a tüdőnkben, egymás gondolata sül ki az agyunkban, már a vércsoportunk is azonos.

Ingerült lettem, amit Dávid egy hétig mosolyogva tűrt, mielőtt megkérdezte volna, mikor esedékes *az*.

– Nem untál még meg? – kérdeztem inkább felelet helyett.

– Jobban szeretlek, mint valaha. – Ezt mondta. Az ágyban feküdtünk épp, ő olvasott, valami riasztóan vastag könyvet, mert a bezártságra az ő válasza az volt, hogy kiolvassa az ezeregy könyvet, amit el kell olvasnod, mielőtt meghalsz. – Imádom, hogy ennyi időt tölthetünk együtt és hogy kiderült, milyen jó páros vagyunk.

Összerándultam. Tüként hatolt belém ez a szó, a hormonkezelés tűjeként, hogy csak ketten vagyunk, örökké ketten, mert a lombik nem segített, Dávid meg nem akarja másét nevelgetni. Lassan vettem a nagy levegőt, különben sírás a vége, ebben is nagy gyakorlatom van, nemcsak a szúrásban. Hat lombik. A hat a szerencseszámom.

– Nem bírom tovább – suttoztam, és összébb húztam magamon a kék plüssköntöst, ami a takaró alatt is rajtam volt, szigetelt, nemcsak a meleget tartotta belül, hanem Dávidot is kívül.

- Mit nem bírsz? - kérdezte Dávid kedvesen, kedvesen és aggódón, szemüvege mögött megcsillant a szeme, és én kettőnket láttam meg benne, őt feketében, magamat fehérben.

- Ezt. Semmit.

Nem segített a mély levegő, zokogtam, és Dávid a karjába vett és hálásan simultam hozzá, mert tudtam, hogy mindent ért, és egy pillanatra előnnyé vált ez a gondolatolvasósdí, ami tüskéket szúrt az agyamba, a kakukkom fészkébe. Megmondtam Dávidnak, hogy válni akarok, hogy nincs idegem ehhez az egészhez, nem, a szünet hülyeség, ekkor már ő is sírt, mindent feketében és fehérben látok, mondta. Aztán szeretkezünk és másnap reggel mindketten bejelentkezünk a céges hálózatba, ki-ki a sajátjába, és úgy tettünk, mintha tegnap nem jött volna el az éjjel. Hajni írt rám délben, nincs kedved dumálni?

Kimentem az erkélyre, rágyújtottam, úgy hívtam fel. Nem tudom, honnan jött rá, hogy szükségem van rá, de harminc év után beletörődtem, ESP-evidencia, a nővérem, és mindig tudja, mi van velem. Nem takargattam a gyenge igazságomat. Hogy fogalmam sincs, miért van elegendő a világ legjobb emberéből, de nem bírom elviselni, irritál, hogy rám mosolyog, irritál, hogy kávéfőzőnek, irritál, hogy tenyerét a két térdem közé csúsztatja, amikor este olvas az ágyban.

- Menjetek el valahová.

- Meg vagy húzatva? Most?

Akkor mesélte, amit soha korábban, hogy ő és István majdnem elváltak tavalyelőtt, de elutaztak egy hétre nyaralni, gyerekek nélkül, laptop nélkül, igazán szabadságra, és igazán beszélgettek, úgy, ahogy tíz éve nem.

- És rájöttem, hogy csodálatos - fejezte be a nővérem vékony hangon, és az együtt hallgatásunk azt jelentette, rendben, elmegyek Dáviddal valahová, adok neki egy esélyt.

Elszívtam még egy cigit, kizárólag azért, hogy Dávid ne mosolyogjon, amikor belépek a lakásba, reméltem, szóvá is teszi, hogy búzlók.

- Mit szólnál, ha elutaznánk valahová?

Fel se nézett a laptopjából.

- Búzlesz.

Lezuhanyoztam, haját is mostam, éppen kiléptem a kádból, amikor Dávid benyitott, és azt mondta, Kőszegen talált egy klassz kis lakást a hétvégre. Indulatból pakoltam össze, ami úgy derült ki, hogy nem

vittem se pulóvert, se hálóinget, az utóbbi még nem lett volna gond, de az előbbire szükség volt, péntek este keressél Kőszegen nyitva tartó ruházati boltot...

Dávid már a hálószobában olvasott, én még a nappaliban kapcsolgattam a csatornákat, és hiába átkoztam magamban Hajnit, most bezzeg nem hívott fel. Jobb híján bebújtam Dávid mellé és azt hazudtam neki, *megjött*, de feleslegesen – már aludt.

Reggel városnézésre indultunk. Szemerkélt az eső, de nem bántam, beültünk a tejivóba és pöttyös bögréből ittunk kakaót, a téren megnéztük a belváros bronzmakettjét, ujjammal húztam az esőcseppes útvonalat a zöldülő házacskák közt. Dávid hátat fordított nekem és elindult, tudtam, hogy a várba akar menni, és hogy kerülővel, hát követtem.

– Ide menjünk be! – kiáltottam fel, ahogy egy tündéri kézműves bolt elé kanyargott velünk a macskaköves út, egy egyszerű szizálköteg tisztelgett a küszöbön, piros kaspóban, mellette a piciny kirakatban pedig horgolt kabátos horgolt mackók ücsörögtek. Elragadtatva jártam körbe a kis helyiséget: középen széles fapolcok emeletben, rajtuk gyertyák és koszorúk, asztali díszek és szalvétatartók, a fal menti polcokon apróságok, sötétbarna könyvtámasz, bekeretezett tusrajzok kezekről és állakról... és horgolt kabátos horgolt mackók.

– Melyiket szeretnéd? – kérdezte Dávid komolyan, és én választottam, miközben a boltos kedvesen mesélt a mackókról, egy autista fiú horgolja őket, mind egyedi, minden áru helyi művész munkája, ő maga a szizáldíszeket készíti.

– Ez a világ legjobb boltja – mondtam a nőnek –, tapintható benne a szeretet.

Ahogy kiléptünk, Dávid végre egyenesen a vár felé vette az irányt. Továbbra is sietett, előttem sétált, kénytelen voltam esőtől borzolt haját, dzseki alatt húzódó széles vállát, formás fenekét nézni, és akkor megfeszült köztünk egy ideg, előrefutottam azt a néhány lépést és a kezébe csúsztattam a kezem. Épp csak egy pillanatra torpant meg, épp csak egy pillanatra nézett rám, belekapaszkodott szegycsontomba az elutasítás; mégis elfogadta a kezem.

Sajgott a mellkasom a várban, az ebédnél, az szálláson, szerelmes voltam a férjembe, de elrontottam mindent, nem mertem azt mondani, *meggondoltam magam, nem akarok válni*, mert tudtam, azt mondaná, *de én igen*. Nincs az az átok, amit rá nem olvastam ostoba fejemre,

este nem a távirányítót nyomkodtam, hanem a férjem csípőjéhez nyúltam, halvány mosolyt kaptam, olvasott tovább, elfordultam és másnap hazamentünk.

- Itthon a legjobb - sóhajtott Dávid, amikor betolta a gurulós bőröndöt a lakásba.

Elővette a laptopját, hogy megnézzem a céges leveleket, én kétségbeesésben marhahúst vettem le a mélyhűtőből, gulyáslevest főztem, a kedvencét. A répát pucoltam, amikor Dávid odalépett hozzám hátulról, átölelt és a nyakamba csókolt.

- Minden rendben? - kérdezte.

Nő - Férfi

Szőcsné Gazda Enikő

EGY FELSŐ-HÁROMSZÉKI HÁZ
ÉS HOZOMÁNYLEVELEI

1. BEVEZETÉS. A HOZOMÁNYLEVELEK MINT EGY NAGYOBB
IRATKORPUSZ RÉSZEI

2017-ben Kézdivármón muzeológiai jellegű gyűjtéseket végeztünk,¹ és ennek alkalmával néhai Biro András és neje, Fülöp Emma évtizedek óta árván maradt házát látogattuk meg. „Régiségek” után kutatva a lakás minden zugába bekukkantottunk, és a „nagyszoba” szekrényének egyik fiókjában, egy kis fadobozban tíz hozományleltárt találtunk, melyeket a mellettük lévő iratokkal, néhány tárggyal együtt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményébe szállítottunk.²

A *hozománylevél* magán okirattípus: férjhez menő lány hozományának a tételes összeírása, tehát hitelesített, tanúk előtt összeírt vagyonleltár. A tíz hozománylevél közül kettő dupla példány volt, tehát összesen nyolc személy iratát tartottuk a kezünkben.³

A gyűjtés alkalmával megfigyelhettem egy család iratmegőrzési rendszerét: a hozományleltárokat, akárcsak a más földekről szóló iratokat, munkakönyveket, személyazonossági igazolványokat kissé elkülönítették a közönséges iratok sorától, hivatalos okmánynak, valamilyen oknál fogva értékpapírnak tekintették. Ez a különleges bánásmód arra utalt, hogy a család még nem a formális, tartalom nélküli szokás írott emlékeként nézett e papírookra, hanem a benne rejlő tárgyakat, földeket bő fél évszázaddal a romániai államosítás után is,⁴ potenciális vagyonrészeinek dokumentumaként archiválta. Korban

---

1 A gyűjtésre 2017. május 17-én került sor, a gyűjtésen Kinda István és Szőcsné Gazda Enikő vett részt, Veres Gusztáv házigazda jelenlétében.

2 Székely Nemzeti Múzeum néprajzi dokumentumtára, 6-os fond, 1–9. dosszié.

3 Csomortáni Mátyás Máris (1846), csomortáni Mátyás Borbála (1900), csomortáni Fülöp Teréz (1920), csomortáni Fülöp Anna (1925), szentivánlaborfalvi Bedő Rozália (1928), kézdialmási Bíró Terézia (1932), csomortáni Fülöp Emma (1948), valamint berecki Tamás Matild (év nélkül).

4 Biro András (szül. 1916. nov. 19.) tulajdonának nagy részét a kollektivizáláskor elvesztette. 1977-ben elhunyt, tehát nem érthette meg a rendszerváltást, magántulajdonának a visszaszerzését. Felesége, Fülöp Emma (szül. 1926. aug. 11.) túlélte ugyan férjét, de ő is csupán pár esztendővel a rendszerváltás után halt meg.

a legutolsó hozománylevél 1948-ban, az államosítás esztendei alatt keletkezett, ez a „nászhozomány összeírási jegyzék” végeredményben annak az asszonynak a stafírungleltárát tartalmazta, akinek a házából az összes iratot összegyűjtöttük. Az archivalási szándék nyilvánvaló volt. Az iratok nem véletlen folytán maradtak fenn egy ősrégen épült házban, hanem valamikor tudatosan szállították át azokat az 1950-es években épített új lakóépületbe.

A családi levéltár iratállománya egy kis vagyonú, sokgyermekes család mindennapjainak a vergődéseit jelzi, családi tragédiák sora szorult hagyatéki jegyzőkönyvekbe, gyámhatósági iratokba, vagyonoszási jegyzékekbe. Az iratok változó (román, magyar) nyelve jelzi csupán azt a társadalmi háttérrel, mely impériumváltásokba, változó társadalmi rendszerekbe ágyazta egy falujából alig kimozduló család életét. Ez a viszonylag szűk iratkorpusz is rámutat mindazokra a vagyonbiztosítási stratégiákra, melyekbe kapaszkodott a kisember, hogy biztonságba helyezze az impériumváltások, rekvirálások,⁵ elhalálozások forgatagában is a családja mindennapi kenyerét. Csak néhány példa ezekre: a gyermek nélküli házaspár a sokgyermekes rokontól örökbe fogadott egy gyermeket és ráhagyta teljes vagyonát;⁶ az egyik vagyonosabb rokon a legelesettebb hozzátartozójára hagyta vagyona jó részét;⁷ a nem elég felelős gondolkodású, de nagykorúvá vált és megnősült árva vagyonát az após kezébe adta át a gyám,⁸ stb. A hozomány kiosztásának szokását ugyanilyen vagyonbiztosítási stratégiának tekinthették.

Két stafírungösszeírás – amint említettem – két példányban maradt fenn. Közelmúltbeli visszaemlékezésekből tudjuk, hogy minden hozománylevelet valamikor két példányban készítettek: az egyik a menyasszonnyal és az összeírt portékákkal együtt átkerült a vőlegény házába vagy a fiatal házások lakóhelyére, a másik példányt viszont a menyasszony családja őrizte meg. Egy esetleges válás esetén a magára

5 A 20. század első felében számos vagyonek Kobzásra került sor. Vesd össze: Kinda István: „Furfangos úri hunczutságok” és megszorító intézkedések Székelyföldön a 20. század első felében. *Acta Siculica 2012–2013*, Sepsiszentgyörgy, 2013, Székely Nemzeti Múzeum, 687–694.

6 Biro Tamás és neje, Mátyás Anna 1926-ban örökbe fogadják Biro Lászlót.

7 Mátyás József m. kir. csendőr őrsparancsnok Mátyás Ferencre és feleségére, Balogh Máriára hagyja vagyonának egy részét. A házaspár annyira szegény, hogy kérvényezi a vagyonrész Kézdivásárhelyre juttatását, mivel nem tudják előteremteni az örökség átvételére, Mezőbándra való utazás költségeit sem.

8 Kelemen István vagyonbiztosításának iratai.

maradt asszony a hozományt a szülei vagy testvérei kezében maradt példánnyal tudta visszapereelni.

A Biro család házában fellelt dupla hozományleltárok tehát annak is jelei, hogy az Almásra költözött család a szülők csomortáni házában maradt iratokat is magához vette. Így kerülhetett a megőrző Biro Andrásné Fülöp Emma kezébe a saját parafernumlevele másodpéldánya mellett a nagynénjei (Fülöp Anna és Fülöp Teréz) hozománylevele is. Az Almáson élő Biro Andrásnak az édesanyja csomortáni Mátyás családból származott, így nem nehéz megfejtetni, hogyan jutott a kis fadobozba az édesanyja (Mátyás Borbála) 1900-as stafírunjegyzéke, valamint Mátyás Máris 1846-os hozományleltára is. A fennmaradt iratok alapján nem teljesen értelmezhető, milyen családi szálak révén került a Biro vagy Fülöp családhoz a szentiványi Bedő és a berecki Tamás család hozományleltára. A szerteágazó, nagy rokonság lehetőséget adott arra, hogy sok ember kerüljön be a család hálózatába: Biro András édesapjának például egy édestestvére és 5 féltestvére volt, édesanyja egyik testvére 9 gyermeket nevelt, ő magának 5 gyermeke volt. A nagy gyermeklétszám valószínű, hogy mind a férj, mind a feleség családjára jellemző volt. Biro András édesapjának iratai arra is rávilágítanak, hogy örökbefogadások, gyámságok is tágitották a családi kapcsolatrendszer, nősülések révén újabb és újabb családok kerültek be a rokoni vagy műrokoni körbe.

2. A HOZOMÁNY ÉS JOGI HÁTTERE⁹

Az *allatura*, *parafernum* latin szavak, ezek is utalnak a szokás eredetére. A hozomány biztosítását már Justinianus császár előírta, eszerint a római *paraphernát* női különvagyonnak tekintették, amely fölött a férjnek csak használati/adminisztrátori joga volt. Jung Károly régi délszláv és észak-olasz példáiból,¹⁰ valamint Constanța Ghițulescu román fejedelemségekből származó adataiból¹¹ jól érzékelhető, hogy a

9 A rövid jogtörténeti részben felhasználtam egy korábbi összegzésem összegyűjtött adatait, úgy érzem, ez föltétlenül szükséges a szokás történetének és átalakulásának értelmezéséhez. Szőcsné Gazda Enikő: *A háromszéki hozomány a 19. században*. Szentendre, 2015, Skanzen, 46–58.

10 Jung Károly: Délszláv adatok a házassági szerződések és hozománylevelek egybevető vizsgálatához. In uő: *Köznepok és legendák*. Újvidék, 1992, Forum Könyvkiadó, 37–44.

11 Vintilă-Ghițulescu, Constanța: *În șalvari și cu islic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, 2004, Editura Humanitas.

hozomány összeírásának a szokása a későbbiek során sem tekinthető csupán székelyföldi jellegzetességnek, hanem általános dél-európai vagyongbiztosítási stratégia volt, a házasságba vitt női vagyonghozzájárási részt egy esetleges válás esetén is biztosítani kellett. A szokás székelyföldi régmúltja 15. és 16. századi törvények rendelkezéseiből, valamint perekből ismerhető meg. Régi bírói döntések indoklásából kiviláglik, hogy a székely földtulajdon katonai birtokbesorolás alá esett, és mint ilyen, elsősorban a fiúág részesedett belőle. A katonarendű családoknak a birtok jövedelméből kellett a szolgálathoz szükséges lovat táplálniuk, de jogi feltétel volt az is, hogy az apáknak, vagy ezek elhalta esetén a fiútestvéreknek a földhiány miatti kárpótlásként a lányokat ki kellett házasítaniuk.¹² A nők házasságkötéskor való vagyoni kárpótlását Werbőczy István *Hármaskönyve* is pontosította,¹³ és székelyföldi vagyongjogi viszonylatban az 1555-ös, úgynevezett Udvarhelyi artikulusok is előírták. A törvény 20. pontja kimondta: „Valamelly embernek Fia, Leánya vagyon, az örökség a Fiat illeti, de úgy, hogy a Fiu a Leányt ki ki a maga Székének Törvénye szerint kiházasítsa.”¹⁴

Székelyföldön a hozomány összeírásának a szokása bizonyára egy 1764-es katonai rendszabásra vezethető vissza: a katonarenden lévőknek bármely ajándékozást – éppen a birtokok katonai jellege miatt – a katonasággal kellett láttamoztatniuk.¹⁵ Az említett szabályzat alkalmazásának a jelei ebben a szűk szövegkorpuszban is felismerhetők: a legrégibb, 1846-os, Csomortánban kelt „parafernális specificatio”-t a polyáni Erődsi Kapitány is ellátta kézjeggyével. Az 1848-as forradalommal a kötelező katonai szolgálat megszűnt, így az ezután keletkezett hozományleltárokon a katonai felülbírálásnak már nem találjuk nyomát. Az 1840-es esztendőben még egyetlen magyar országgyűlési végzés a jobbágyok hozományának az összeírását is előírta, ezt az előjárósággal kellett láttamoztatni, de a jobbágyság 1848-as felszámolásával ez a törvénykezés is okafogyottá vált. Így elmondható, hogy a 19. század derekától a hozomány kiosztását már nem szabályozta

12 Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kolozsvár, 1942, M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem, 81.

13 I. rész 68. cím, 2. §.

14 Lőtsey Spielenberg László: *A nemes székely Nemzetnek jussait világosító némely darab Levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven*. Ref. Kollégium Betűivel, Marosvásárhely, 1837. 19.

15 Szócsné Gazda 2015. 53.

semmilyen törvény, összeírását nem kötelezte sem a katonaság, sem a székely faluközösség, ennek ellenére a szokásjog továbbra is ragaszkodott az összeíratásához, sőt mi több, hivatalos papírnak tekintette azt. Ez abból is felmérhető, hogy a hozomány feljegyzését továbbra is tanúk előtt végezték. Ez a fennmaradt parafernumlevél-korpuszunkból is jól látható, egyetlen kivételtől eltekintve a leltárokon tanúk is szerepelnek.

3. A FELSŐ-HÁROMSZÉKI HOZOMÁNYLEVÉL-KORPUSZ ÁTTEKINTÉSE ÉS ELEMZÉSE

A nyolc menyasszony leltáraiból száz esztendő (1846–1948) esküvő előtti adományozó szokásrendjére, valamint a házassági szokások részleteire láthatunk rá.

A hozományt a menyasszony és a vőlegény családjának a jelenlétében írták össze, a leltárokon a szülők neve, a vőlegény, menyasszony aláírása a papír jobb oldalán, a becslő tanúk és az összeíró személy neve a papír bal oldalán, az irat végén található. Csomortánhoz és Kézdialmáshoz közeli falvak esküvői szokásismertetéseiből tudjuk, hogy a hozomány összeírása Kézdiszéken többnyire a háztűznézés része volt.¹⁶ A székelyföldi falvakban általában jellemző volt, hogy eljegyzésekre, házasságkötésekre a farsangi időszakban, vagy a mezőgazdasági munkák szüneteiben került sor, az elemzett családok ezt a szokást már nem tartották be. Az első, 1846-os összeírásra ugyan még február 8-án került sor, és az 1900-as lista december 27-én íródott, de a többi hozománylevél esetében már az sem követhető, hogy szigorúan a téli hónapokhoz kötődött volna a jegyváltás és *irogatás* időpontja. Áprilisban, augusztusban, szeptemberben keltezték ezeket.

A hozományba szánt tárgyakat a családtagok egyenként bemutatták az összeíróknak, akik tételről tételre felértékelték az előadott portékákat. Más vidékek hozományleltárain sok esetben csoportokba tömörítették a tárgyakat, külön cím alá sorolták a bútorokat, ágyneműket, asztalneműket, ruházatot, háztartási eszközöket. Bár a felsorolás sorrendje az elemzett stafirunglisták esetében is jelzi ezeket a tárgy-

---

16 Bokor Zsuzsa (szerk.): *Tamás István kézdiszentléleki kéziratok gyűjteménye*. Kolozsvár, 2002, Kriza János Néprajzi Társaság, 11–12.; valamint Alsó-Háromszékről Lőrinczi Etelka: *Fejezetek Árapatak népi életéből*. Kolozsvár, 2001, Kriza János Néprajzi Társaság, 37–50.

kategóriákat, e kései hozományleltárakban már nem strukturálták külön csoportokba a tárgyakat.

Annak ellenére, hogy a leírás sohasem volt nagyon részletes, mégis e listák hűen jelzik, hogy melyek voltak azok a tárgyak, amelyeket hagyományosan a felső-háromszékiek hozományba szoktak adni. A stafíring életkezdő tárgyeegyüttes kellett hogy legyen, és biztosítania kellett a menyasszony szükségleteit. Mivel hagyományosan a lány költözött át a vőlegény családjához, így a hozomány elsősorban a ház berendezéséhez kapcsolódó tárgyakat, valamint a menyasszony személyes tárgyait tartalmazta.

A hozomány kiosztásának korai periódusában általánosan érzékelhető az a tendencia, hogy kevés volt a leltárakba vett földbirtok. Ez arra a már említett szabályozásra vezethető vissza, hogy az alapvetően katonai szolgálatokért nyert székely birtokot a katona örökölte. A férfia gon öröklődő földvagyon t a lányok elsősorban akkor örökölhették, ha egy férfinak nem volt fiúörököse. Ebben az esetben a lányok mint a jövődöbeli férfiakat szülő anyajelöltek, hivatalosan is továbbvihették a családjuk birtokait. Az 1848 előtti hozományokban még jól érzékelhető e birtokörökítési szabályozás, éppen ezért a lányok inkább ruhaneműt és bútorokat kaptak ajándékba a kiházás során. A hozomány fő komponense a ruhanemű volt, ezt a nyelvünk is hitelesen őrz i: a székelység körében még ma is ismert a *kiruházás* megnevezés.¹⁷

A csomortáni legkorábbi, 1846-os hozományjegyzék¹⁸ még az 1848-as forradalom előtt keletkezett, s e régi adományozási rendszer nyomait viselte: csupán egészen kis darab földet – egy egyvékás kenderugart – kapott a lány ajándékba a szüleitől. Az összevont tételekbe feljegyzett adományok fő komponense a ruhanemű és a lakástextil volt: összesen 132 tárgyat írtak össze, melyekből 34 ruhadarab, 66 pedig lakástextil volt. A készre szabott, varrt ruhákon, textileken kívül viszonylag sok végvásznat tartalmazott a leltár. Mai értékrendünktől eltérően, a bútorok ára a 19. században még sokkal kisebb volt, mint a ruhaneműé: míg egy posztó suba ára 25 forint volt, egy láda 3,30 és egy asztal csupán 4 forintba került. A legjelentősebb értéke a tehénnek volt, ez 45 forintba került.

17 Vö. dr. Kós Károly: Népi írott források a székelység anyagi kultúrájának múltjához. *Ethnographia*, 92. évf. 1981. 472.

18 Csomortáni Mátvás Máris „Specificatio Perafernalis”-a 1846-ból.

A bútorzat (1 láda, 1 gúnyatartó kar, 1 ágy, 1 festett asztal, 1 festett kendőszeg, 2 karosszék) régies, hagyományos lakásberendezést sejtet, nem látjuk nyomát az iparosok árukészletének. Szerény anyagi viszonyok közt élő gyalogkatonai család képe bontakozik ki előttünk.

A következő, bő fél évszázaddal későbbi – 1900-as – jegyzék¹⁹ több változást mutat. Egyrészt a kötelező katonai szolgálat megszűnte a földadományozási szokások megváltozására utal: beltelket, erdős földrészt, valamint több, különböző méretű földet adományozhatott a család a fiatal lány megsegítésére. E századfordulós tárgyegyüttesben a szülők összesen 131 tárgyat juttattak csupán a menyasszonynak, ami ekkor már túl szegény hozománynak számított, ezt a nő saját maga által keresett és készített tárgyakkal próbálta felpótolni.

A saját keresetű tárgyak megjelenése a hozományban a felső-háromszéki társadalmi rend lassú változására utal. 1846-ban még csaknem elképzelhetetlen volt az, hogy egy lány elhagyja faluját, önálló keresetszerzési lehetőségeket térképezzen fel. A századfordulóra a közeli városokban beinduló gyárak, a sepsiszentgyörgyi szövőgyár által a falvakba kiosztott szövőszékek, az erdélyi nagyvárosokba áramló szolgáltatók tömege a hagyományos női szerepek gyors átalakulását jelezte. A lányok, asszonyok részt kértek és kaptak saját sorsuk, életük, gazdasági viszonyaik formálásában. Elindult az emancipációs folyamat.

A szülők adományának és a lány szerzeményeinek a feljegyzése ízlés- és igényváltást is jelez: míg a szülők a klasszikus lakásberendezésben alkalmazott ágyat, kasztent, ládát és 4 db széket ajándékoztak a lányuknak, addig a lány a saját keresetéből kihúzó asztalt és kanapét, illetve 2 db tükröt szerzett be. A szűkszavú feljegyzésekből is érzékelhető, hogy elindul a falusi környezetben is az igény a modernebb, különlegesebb, esetenként városi asztalosok által előállított bútorzatra.

A szülői adományba egyetlen ruhanemű sem került be, ezért a lány saját kereseteként 20 rend ruhát íratott fel.

A századfordulón már gazdag ágyneműállományt állított magának elő a csomortáni lány: a szülőktől kapott 9 párnát 6 újabb párnával és az ezekre varrott 34 párnahéjjal egészítette ki, és 2 lepedővel megtoldotta a szülők által adott 10 db-os mennyiséget. Az ágyneműk gyarapodása szintén egy újfajta igényesség létrejöttét hirdeti. A polgá-

---

19 Mátyás Borbála „Nászhozomány”-a 1900-ból.

riasodó társadalom már számításba vette, hogy a családnak esetleg vendégei is érkezhetnek és őket is el kell szállásolni. De egyre nagyobb lett az igény a lakótér tisztán tartására is. A tisztaság kultusza hozta létre a lakóterek differenciálódását, a hétköznapi munkaterek és a *tisztaszobák* elkülönülését, a gyakrabban mosott ágyneműknek, ruháknak az igényét. Az egyre gyarapodó textílnemű ezt a folyamatot is jelzi.

Csomortáni Fülöp Teréz 1920-as és Fülöp Anna 1925-ös hozománylevelét érdemes egymás mellett, egymással összehasonlítva szemrevételeznünk, mivel testvérek voltak. A két lány kiházásítását az özvegyen maradt édesanya, Fülöp Antalné bonyolította. Fülöp Teréz 1920-ban ment férjhez az ugyancsak csomortáni Jakab Istvánhoz. A párválasztás időpontja szerencsétlen periódusban ment végbe. A világháború árnyéka vetődött rá a felkészülésre, amely apa nélkül hagyott egy családot. A tárgyak összeírására áprilisban, a trianoni szerződést megelőző hónapokban került sor. A családi tragédia félig-meddig felkészületlenül érthette az özvegyet, ez érzékelhető az összeállított kelegye mértékéből. A tárgyak számát nem lehet pontosan összeszámolni, mivel konyhai edényeit, evőeszközeit nem írták darabonként össze, az „összes” faedény és az „etczeug”²⁰ az „összes” egy tételbe került, és a „szoba berendezéshez szükséges butor” számára csupán pénzt szerepeltettek a „nászadomány” listában. A tételesen összeszámolható 117 db tárgy és 6 db állat az 1900-as leltárhoz képest sem tekinthető bőséges hozománynak. A bútorok teljes hiánya miatt nem követhető, hogy pontosan milyen változások érzékelhetők a lakásberendezési szokásokban. A hozomány textílneműin azonban a lakástextilek differenciálódása érzékelhető. Az asztalneműk közt a 8 db abrosz mellett megjelent 16 db *szelvét*. Az apró szervetek – a szalvéták vászonból készült változatai – a 20. század közepén is még szerves tartozékai maradtak a terített asztaloknak. A konyhai szőttesek és a törölközők számához viszonyítva (10, illetve 16 db) a hozomány roppant szegény volt ágyneműkben. A 2 szalmazsák, 1 derékalj, 1 paplan, 1 ványolt és 10 rendes lepedő, a 9 párna és 9 párnahuzat az 5 évvel később férjhez menő Anna hozományával összevetve szegénység látszatát kelti. Sajnos a családi levéltár iratai nem adnak magyarázatot arra, hogy a stafírun szegénysége csupán az apa halála miatti anyagi állapotokat jelezte-e,

---

20 esszeug – evőeszköz

vagy pedig esetleg a házasok más városba költözése miatt csökkent a tárgymennyiség.

Fülöp Anna hozományának több mint 500 tárgya azt jelzi, hogy ugyanaz az özvegyasszony mindössze 5 esztendő alatt a másik lányát sokkal gazdagabb hozománnyal tudta ellátni, még akkor is, ha az 1920 és 1925 közötti esztendők impériumváltást, pénzbeváltást és sok esetben vagyonelekobzást hoztak a felső-háromszéki magyarság számára.

Anna hozománylevelének gazdag tárgylistája a hozomány összetételének hatalmas bővülésére mutat rá. A 25 db bútor egyenkénti felsorolása szerint a hagyományos bútorzatot (kasztenek, ládák, stb.) csaknem teljesen kiszorította a polgári lakásberendezési modell és a valószínűleg városi készítésű asztalosbútorzat. A felsorolásból észrevehető, hogy háromszobás lakás berendezéséhez biztosították már a bútorzatot. A ládák, kasztenek helyett a ruházat tárolásához szekrényeket, a konyhai edények számára *konyhakredencet* és *edénytartót* – valószínűleg rácsot – szereztek be. A házba szánt 4 asztal közül egy darab tükörrel kombinált (tehát valószínűleg öltözőasztal) volt, és egy kihúzó asztalt is összeírtak. A leltárban 5 db. függönyráma is volt. A gazdagodó bútorzat, a függönyök megjelenése, a szobák számának a szaporodása egy új folyamatot jelez: egyre erősebb lett az igény a visszahúzódsra, elvonulásra, magánéletre, a tágasabb lakóterre.

A hozomány textilállományán ugyancsak számbeli növekedést és fokozatos differenciálódást lehet megfigyelni: az abroszokon, szervéteken, edénytörlőkön, törölközőkön kívül takaróruhák, kézimunkák jelennek meg, az ágyneműk közt három lepedőtípus (lepedő, csipkés lepedő, ványolt lepedő), kis- és nagypárnák különültek el.

A konyhai edények óriási gyarapodása úgyszintén edénytípus-változást és minőségbeli átalakulást is jelzett: a zománcos edények elterjedése szintén a fokozódó tisztaságigény jele is volt egyben. Nem mellékes megjegyeznünk, hogy csaknem ugyanebben a korszakban szorult vissza a mázatlan főzőfazék használata, melyet szintén azzal magyaráztak, hogy a kényesebb igényeket már nem tudja e nehezen tisztítható edény kielégíteni. Az üveg árának csökkenése következtében boros-, pálinkás- és vizes poharak, a porcelánhasználattal pedig a klasszikus tányérból kivül gyümölcs-, cukor-, sótartó, tészta- tálak jelentek meg a hozományban.

A korban közel álló más három hozományleltár (Biró Terézia 1932-es, Bedő Rozália 1928-as és Tamás Matild év nélküli hozománya) csupán finoman árnyalja a két lánytestvér leltárai kapcsán tett észrevételeinket. Biró Terézia 1932-es hozományleltárának egy bejegyzésére térnek ki: például a párnahuzatok közt elkülöníti a „szöttes” és a „fehér” darabokat, ezzel is azt sejtetve, hogy megtört Felső-Háromszéken is a házi készítésű szöttesek egyeduralma, és teret nyert a vékonyabb, de könnyebben mosható vászon ágynemű. Tamás Matild év nélküli hozományának érdekességei közt az éjjeliszekevényeket, mosdóasztalt, falitükröket emelném ki, ezek a tipikus polgári bútordarabok a lakóter berendezésének a teljes átalakulását jelzik. A textiltípusok átalakulási folyamatát a *garnitúra* kifejezés sejteti: az esetlegesen egymás mellé kerülő textiltárgyak helyét fokozatosan kiszorították az egy stílusú, ugyanazon anyagból készült, hasonlóan díszített tárgyak.

A korban legutolsó, 1948-as hozományleltár politúros bútorzata, kihúzó ágya, konyhakredence, mosdóasztala, éjjeliszekevényei egyértelműen jelzik, hogy Felső-Háromszéken is megtörtént a csaknem teljes bútorkultúra-váltás. Az új divatokhoz való alkalmazkodás a ruhaneműk összeírásán is jól követhető: nagykabátok, kosztümök, fehéreneműk, hálóingek, magasszárú cipő és bakancs került a hozományba.

Fontos azonban megjegyezni, hogy nem lehet teljes akkulturációról, radikális kultúracseréről beszélni még ekkor sem. A lakástextilek funkcionálisan és méretben alkalmazkodtak ugyan az új bútorokhoz, de a házi szöttesek bizonyos szintig megőrizték a szerepüket, fokozatosan elindult a házi szött darabok örökségésítésének a folyamata. A gyapjú és gyapot szőnyegek, a gyapjú ványolt lepedők, a csipkés házi szöttes függönyök mérsékelt számban, de teret nyertek továbbra is a lakásokban. Ezt a folyamatot bizonyára az 1930-as és 1940-es években egyre nagyobb erővel felszínre törő háziipari mozgalmak generálták, amelyek lassították a kultúraváltást és elindították a hagyományos kultúrelemek felértékelődését.

A hét felső-háromszéki hozományleltárt, ha összehasonlítjuk a korpuszban egyedülként megjelenő szentivánlaborfalvi leltárral, nem látható lényeges különbség. A hozomány főbb elemei az egész Székelyföldön látszólag azonosak voltak.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

A Biro és Fülöp családdal összefüggésbe hozható hozománylevél-korpusz viszonylag szerény anyagi viszonyok közt élő felső-háromszéki családok életkezdő tárgyigényét és az esküvői hagyománykör lassú változásait villantják fel a mai ember előtt.

A magyar történelmi és néprajzi szakirodalom elég jelentős számú leltárt publikált, de leginkább a 17–18. századi hagyatéki leltárak és testamentumok közzététele kapott nagyobb szerepet. Székelyföld tárgyi ellátottságának a kutatása még mindig eléggé feltáratlan. Különösen helytálló ez a megállapítás a 20. századra vonatkoztatva.

A hozománylevelek kutatása több szempontból nagyon fontos. Mivel a hozomány életkezdő, viszonylag szűk időkeretek alatt összeállított tárgyegyüttes, így érzékenyen követi a divatváltozásokat, a mennyiségi és minőségi normák alakulását.

Az egy család keretein belül megfigyelhető változások feltérképezése elsősorban a makro- és mikrofolyamatok párhuzamba állítása miatt fontosak.

Amennyiben a szövetségre lépő Fülöp és Biro család tárgyi hátterét vizsgáljuk, érdekes folyamatokat figyelhetünk meg. Lokális vagy kistérségi endogámia miatt visszafogott mobilitás olvasható ki e család irategyütteséből. A családi túlélési modellben az otthoni boldogulás, a helyi erőforrások kihasználása, a falun belüli és a szűk környéken fellelhető kereseti források feltérképezése kapott szerepet. Bár világháború és impériumváltás, pénzbeváltás és családi tragédiák periodikusan újra és újra visszafogták egy kiscsalád egyenletes fejlődését és megerősödését, ennek ellenére a családnak sikerült a viszonylagos gazdasági stabilitását megőriznie.

A nyolc hozománylevél áttekintése a hozomány összeállítási szempontjainak a lassú változását jelzi. Míg a 19. században még az állatoknak volt nagyobb értéke, addig a 20. században a bútortzat vált egyre drágábbá. A bolti textiláru egyre olcsóbbá válásával differenciálódott a textiláruk értéke. Egyes darabok a gyári áruk miatt alacsonyabb pénzértéket nyertek, mások ára felugrott, ami a kézműves vagy kisipari termékek értékének megnövekedésével magyarázható. A tárgyak iránti igény folyamatos növekedésének lehetünk a tanúi. A kisember a kis számú multifunkcionális tárgy helyett egyre inkább a

nagyobb számú, de kevesebb funkciót betöltő, célirányosan használható tárgyak felé irányul, és már a fiatalasszony életkezdő tárgye gyűjtésében is ezt a modellt érvényesíti. A tárgye gyűjtés főbb struktúrái ennek ellenére stabilan megmaradnak, így a hozomány az egész elemzett korszakunkban megőrzi az eredeti funkcióját. Annak ellenére, hogy a 20. században a tárgyadományozás már nem váltotta meg a föld hiányát, vagyis földbirtokokat is kapott a lány a hozományába, mégis folyamatosan nőtt az adományozott tárgyak száma és értéke.

Konkrétan a Fülöp és Biro családra lebonthatóan úgy érezzük, hogy az impériumváltás nem törte meg drasztikusan a család gazdasági erejét. A lányok hozománya az 1920-as években elég gazdag maradt. Az egyes stafíringok pénzbeli összevetését viszont nem lehet megvalósítani a folyamatosan változó pénznemek, pénzhigulás és -erősödés miatt.

Néhány szót érdemes még váltani a leltárok helyesírásáról, írásképéről. Az összeírás stílusából, igényességéből kiviláglik, hogy az írogatásnak voltak specialistái, akik meghívásra megjelentek a lányos háznál. Az ő általuk írt leltárok szebben strukturáltak, az értékeket, mennyiségeket áttekinthetően különválasztották. Ezzel szemben az 1932-es hozományleltár csapzott szerkezete, rettenetesen helytelen írásmódja gyakorlatlan összeíróra utalt. Az írásmód nem pusztán a felső-háromszéki nyelvjárás, kiejtés sajátosságait követi, hanem világosan jelzi azt, hogy egyes diktált szavak ismeretlenek voltak az összeíró számára. A nyelvi sajátosságok láttatása céljából megőriztem a leltárok eredeti írásmódját.

A leltárelemzés az anyagi kultúra változásának csupán a főbb irányvonalait jelzi. A hozományleltárokból nem kaphatunk világos képet arról, hogy pontosan milyen szőttesek, varrottasok, milyen díszítésű bútorok kerültek egy felső-háromszéki házba, ennek ellenére a szűk tárgymegnevezések és a tárgyak anyagára vonatkozó pár szavas utalások, a mennyiségi arányok együttes vizsgálata jelzi a falvak polgárosodásának, iparosodásának a szintjét, más vidékekkel összehasonlítva a gazdasági leszakadást vagy a fokozatos felzárkózást egyaránt.

FORRÁSMELLÉKLET

1. Specificatio Perafernalis

Kezdi Csomortáni G. K. Mátyás Sigmund leányának Márisnak tulajdon maga Perafernomai így Következnek

1mo	Vagyon Egy Láda a mely meg ér	3,30
2.	Egy Gunya tarto Kar Zárval meg ér	1,30
3.	Vagyon Egy Szederjes Suba Postobol	25
4.	Egy fejer Boti Rokolya 1 Szelyem elő Ruhával	10
5.	Egy veres Szótes Rokolya elő Ruhával	9
6.	Egy Szótes Kotskás Köntös veres fejtővel	10
7.	Más Köntös ügyes Szótes	9
8.	Egy Kekes Köntös	8
9.	Egy tiszta Kék Köntös	7
10.	Egy Boti Karton Köntös	6
11.	Vagyon Egy Rend fejtő Rokolya elő Ruhával	6
12.	Egy Szederjes Rokolya elő Ruhával	6
13.	Vagyon Ket Kurti Egész tibér ²¹ a más Szederjes	10
14.	Egy veres tebe Ször ²² kitsin Lajbi	2
	Egy tebe Ször főre valo Kez Kenyő veres	9,30
15.	Egy tákét Kesz Kenyő főre valo	9
16.	Egy fekete földü főre valo Kesz Kenyő	7
17.	Egy Sárga főre valo Kesz Kenyő	5
18.	Vagyon Egy fejer Boti varot főre valo Kesz Kenyő	6
19.	Vagyon egy pár Nyakra valo Ruha	3
20.	Vagyon 4 Zsebbeli Kesz Kenyő	2
21.	Vagyon 6 asztalra valo abros Gyapot	10
22.	Vagyon 6 Asztalra valo Kesz Kenyő	2
23.	Ugyan 6 Kendező Kendő	2,30
24.	Két Rudra valo lepedő ²³ Egy veresvel varrot a másik KeKel varot	6,30
25.	Vagyon 120 sing Gyoltz	30
26.	Vagyon 50 sing Gyapot vászon	10
27.	Vagy 40 sing Kendervaszon	6

21 tibét - vékony textilanyag

22 teveször - keleti szőttes

23 A házak gerendázatára rögzített rudat néha ruhák tárolására használták, néha díszkendőkkel, szőttesekkel, szőnyegekkkel takarták le. A székely lakásberendezés klasszikus eleme volt ez, néhol (például Felcsikon) napjainkig megfigyelhető.

28.	Vagyon 80 sing Sikatyus ²⁴ vason	11,30
29.	Vagy 6 bolti ingei	6
30.	Vagyon ket DereKaly 3 héjaka	25,30
31.	Vagyon 12 párna 24 héjaka	33
32.	Egy agyterítő kék Kotzka	4,30
33.	Vagyon 4 agyra valo Lapedő Sikatyus	4
34.	Egy Agyra valo Cserge	17
35.	Vagyon Egy vanyolt Lapedő	6
36.	Vagyon egy Agy meg er.	2
37.	Ugyan egy üstre	10
38.	Vagyon egy par Gereben egy Lehely ²⁵	1
39.	Vagyon egy Kana és Egy Gyertya tarto	0,50
40.	Egy Rosta 1 Szita és Egy Sütő tekenyő	2
41.	Egy tutset Plé Kalány tartójával	1
42.	Vagyon egy festet Asztal	4
43.	Egy festet Kendő Szeg Ket Karos Szek	3
44.	Vagyon Egy Kád egy Cseber 1 Kártya ²⁶	3
45.	Vagyon Egy 3 Esztendős tehény Borjuzo	45
46.	Vagyon Egy Bárányozo Juh és Egy Diszke ²⁷ Barany	10
47.	Egy Sertes Öreg	10
48.	Egy vekás Kender Ugar	11
	Summa sumarum	430,50

Hogy ezen fen Specificalt Parofernium a magok fel adásokból ment vegbe aztot mü előttünk aztot müis meg irtuk a mü Igaz hitünk szerint itten Csomortánba a folyo 1846 év Febriárus 5-dik Napján.

Veres András G. K. Hütös

Fülöp István L. K. Esztelneki

Mátyás János G. K. Hütös

Fülöp Joseff m. pr. L. K.

Láttam Polyanba 8-ik Februari 1846-ba Erődsi Kapitany

2. Nászadomány összeírása

Mind azon ingó és ingatlan javakrol a melyet 1920 Április hó 6-án Özv. Fülöp Antalné törvényes szülő leánya Fülöp Teréz férjhez menele alkalmával viszont ugyan Csomortáni Jakab István ifiu legényhez.

24 A sikattyú a szövőszék kis csigaeleme. A sikattyús szóttas két nyüstös szóttestípust jelöl.

25 héhel – kender- vagy gyapjufésű

26 fából készült víztároló edény

27 diszke – másfél esztendős

Javak meg nevezése az 1920 évi ár folyam szerint

Sorszám		Érték
1.	Egy szoba berendezéshez szükséges butor ára	3650
2.	2 Szalma zsákok 2 drb.	200
3.	1 drb. Derekalj héjjal és 9 kilencz párna héjjal 1-1 héjjal	1850
4.	1 Egy paplan lepedővel	500
5.	1 Egy ványolt lepedő 2 drb ágy terítő	400
6.	10 Tíz drb. fehér lepedő	1600
7.	8 Nyoltz drb. Abrosz	1400
8.	16 azaz Tizen hat drb. Törölköző	400
9.	U azon Tizen hat drb. Szelvét	250
10.	10 azaz Tíz drb. edény törő	100
11.	12 Tizenkét drb. zsák és 5 őrlő tarisznya	700
12.	6 Hat rend öltöny	3000
13.	4 Négy drb. fejre ruha ²⁸ és 1 drb. nagy kendő	1000
14.	Konyha etczeug az összes	500
15.	Fa edény az összes	250
16.	Két szita és rosta egy drb.	200
17.	Két drb. Teknő	30
18.	Egy drb. nagy tükör	50
19.	Egy drb. Fonó gép	800
20.	Egy drb egy éves tehén borjú	3000
21.	Két drb juh báránnyal	1600
22.	Két drb 6 hetes sertés	500
23.	Csomortán község határában fekvő Sóhaj nevű dülőben 4 véka férei viczinussa felső Biró János alsó Veres Tamás	5200
24.	Szintén a Csomortáni határban Rétre menő dülőben 2 véka férei szomszédja keletről almási Miko György és nyugatrol Csomortáni Gyergyai György	2600

Az 1. fekvő számtól a 24 folyó számig a Szülő által feladott tárgyak fő összege 29.780 kor azaz Huszonkilencz ezer hétszáz nyolczvan koronát tesz ki, az alatt irt becselő tanuk által fel adott becselő árban irtuk meg és fel olvastuk a teljes zárlatott fenntartva a becselő tanuk által alá iratván.

Kelt Csomortán 1920. április hó 6-án.

Veres Albert

Fülöp Antalné

---

28 ruha – elsősorban a fejkendő vagy nyaki, kézbeli kendő megnevezése

becslő tanu	Balog Anna
Fülöp Ferencz	Fülöp János
Jakab István	férfi ágon családfő
Fülöp Teréz	

3. Nászhozomány összeirási jegyzék (1925)

Mindazon ingó és ingatlan javakról, amelyeket Özv. Fülöp Antalné adományoz az ő szeretett leányának Fülöp Annának a Jánó Imre férjhez menetele alkalmával.

Folyó A tárgyak megnevezése szám	Érték Leuban
1. (2) Kettő drb ruhaszekrény a 600 L	1200
2. (2) Kettő drb. ágy a 400 L.	800
3. (1) Egy drb. kihuzos asztal	500
4. 1. Egy drb. kredencz	800
5. (1) Egy drb. asztal tükörrel	350
6. (4) Négy drb. szék a 150 L.	600
7. (3) Három drb. függöny ráma a 50 L.	150
8. (1) Egy drb. kanapé	300
9. (2) Kettő drb. szék a 120 L.	240
10. (1) Egy drb. asztal	350
11. (1) Egy drb. konyhakredencz	600
12. (2) Kettő drb. függöny ráma a 35	70
13. (1) Egy drb. nagy lapító	80
14. (1) Egy drb. ruhaszekrény	800
15. (1) Egy drb. asztal	500
16. (1) Egy drb. ágy	400
17. (1) Egy drb. edénytartó	80
18. (1) Egy drb. varrógép	8300
19. (4) Négy drb. asztalterítő a 300	1200
20. (14) Tizennégy drb. asztalterítő a 150	2100
21. (18) Tizennyolcz drb. szervét	480
22. (24) Huszonnégy drb. törülköző a 50	1200
23. (24) Huszonnégy drb. edény törő a 25	600
24. (14) Tizennégy drb. takaró ruha a 20	280
25. (18) Tizennyolcz drb. kézimunka a 100	1800
26. (3) Három drb. szalmazsák	50
27. (2) Kettő drb. derék alj egy-egy huzattal	2500
28. (8) Nyolcz drb. nagy párna kettő-kettő huzattal 350	2800

29.	(4) Négy drb. kis párna 2-2 huzattal a 150	600
30.	(15) Tizenöt drb. lepedő a 200	3000
31.	(2) Kettő drb. csipkés lepedő 250	500
32.	(2) Kettő drb. paplan öt drb. huzattal	3000
33.	(2) Kettő drb. ványolt lepedő a 400 L.	800
34.	(3) Három drb. ágy takaró	1000
35.	(4) Négy drb. ágy takaró szőttés	1300
36.	(12) Tizenkettő drb. zsák a 100	1200
37.	(6) Hat drb. tarisznya	200
38.	(5) Öt ablakra való függöny szőttés	1000
39.	(16) Tizenhat rend női ruha 6 drb. kötény	9000
40.	(1) Egy drb. téli kabát	1000
41.	(1) Egy drb. kosztüm egy drb. tavaszi kabát	3000
42.	(18) Tizennyolcz drb. női ing a 100	1800
43.	(6) Hat drb. fej kendő	300
44.	(1) Egy drb. hárász kendő	350
45.	(4) Négy pár félcipő a 300	1200
46.	25 sing padló szőnyeg a 10	250
47.	(1) Egy drb. perzsa szőnyeg	1400
48.	Faedényre	1000
49.	(2) Kettő drb. dagasztó teknő kisebb és nagyobb	200
50.	(3) Három drb. szita egy drb. rosta	220
51.	(1) Egy szál ruha szárító gyeplő 26 m hosszu	80
52.	(1) Egy hat személyes ebédlő készlet	1100
53.	(6) Hat drb. teás csésze aljal és 6 drb. feketés csésze szintén aljal	220
54.	Egy hat személyes téstás készlet	90
55.	12 drb. boros, 6 pálinkás és 6 drb. vizes pohár	130
56.	Egy gyümölcs tartó, egy cukor tartó és egy só tartó	80
57.	(6) Hat drb. tányér porcelán és Hat drb. pléh tányér a 12	200
58.	(5) Öt drb. tál zománczozott	490
59.	(6) Hat drb. fazék zománczozott	500
60.	(6) Hat drb. lábos zománczozott	350
61.	(5) Öt drb. fődő	100
62.	(2) Kettő drb. szűrő	100
63.	(2) Kettő drb. placsinta sütő	50
64.	Egy drb. tölcsér három drb. leves merő	80
65.	(2) Kettő drb. kalács sütő	50

66.	(1) Vizes kártya zománczozott	180
67.	(1) Egy burgonyatörő három drb. tárcza	180
68.	(8) Nyolcz drb. zománczos vizes kana	160
69.	(1) Egy drb. hab verő és egy drb. reszelő	30
70.	(1) Egy drb. lámpa és egy drb. tyergya tartó	
	70 (sic!) (1) Egy drb. hus örlő, egy drb. kávé örlő, egy drb. mák örlő és egy drb. dió örlő	520
71.	(1) Egy drb. vasaló	140
72.	(1) Egy lugzó üst	150
73.	(1) Egy tuczat kés, egy tuczat villa	500
74.	(18) Tizennyolcz drb. kanál	360
75.	(1) Egy tuczat kávé kanál kettő drb. konyha kés	100
76.	(1) Egy drb. csergő óra	450
77.	(1) Egy drb. malacz	800
78.	(1) Egy drb. kettő éves tehén borju	2000
79.	Van a csomortáni sohaj határ árokra menő lábban az Imre József szomszédságában egy (4) négy véka féreji szántó	6000
80.	Van a csomortáni határ kopaczpatak mellett a Bálint József szomszédságában egy véka féreji szántó	1000
81.	Van a csomortáni határ bitos nevü lábban a Gyergyai Tamás szomszédságában egy véka féreji szántó. Erről a haszon élvezet fennhagyatik	1000
82.	Van az esztelnek határ templomon alul kicsi rétre menő lábban a Cserei Albert és az Oláh József szomszédságában (4) négy véka féreji szántó, erről a haszonélvezet fele részben fennhagyatik	8000
83.	Van az almási határ illetve rét-ben a Gyergyai Jánosné szomszédságában (2) kettő véka féreji kaszáló	5000
	Összesen	92230

azaz Kilenczvenkettőezer kettőszáz harmincz Leu

Hogy ezen fent irt ingó és ingatlanok alulirott tanuk előtt összeiratott és megbecsültetett, aláírásunkkal igazoljuk.

Tanuk:

Fülöp János

Jáno Lázár

Imre Antal

Fülöp Antalné

Balog Anna

Jáno Imre vőlegény

Fülöp Anna menyasszony

4. Nászhozomány összeírási jegyzék

Mindazon ingó és ingatlan javakról, amelyeket Fülöp Antal és neje Veres Gizella adományoz az ők szeretett leányuk Fülöp Emma-nak a Biró Andráshoz való férjhez menetele alkalmával.

F. sz.	Drb.	A tárgyak megnevezése	Értéke
1.	2	Egy kihuzos asztal és egy cimpla 2800 + 1000	3800
2.	2	Kanapé kettő	3000
3.	8	Nyolc szék négy pulitérozott négy cimpla	5200
4.	2	Kettő ág pulitérozott	5500
5.	1	Egy ruhaszekrény	5000
6.	1	Egy kredenc pulitérozott	5000
7.	1	Egy konyha kredenc	4200
8.	2	Kettő éjjeli szekrény	5000
9.	1	Egy mosdó asztal	1200
10.	6	Hat függöny pálca	1600
11.	1	Egy vizes edény tartó pad	250
12.	6	Hat asztal terítő 5 drb. szóttas, 1 drb. színes	7800
13.	16	Tizenhat törülköző 10 gypott, 6 vegyes	16000
14.	6	Hat drb. edény törő	3000
15.	6	Hat kenyér takaró szervét gypottból	3000
16.	9	Kilenc drb. kosárterítő	3600
17.	6	Hat len szervét fehér	3000
18.	5	Öt tárca terítő	1000
19.	3	Három drb. falvédő	800
20.	4	Négy drb. asztal futó	1000
21.	1	Egy drb. viasszas vászon	2000
22.	2	Kettő rend gárnitura	18000
23.	12	Tizenkettő drb. lepedő: 4 házi szóttas, 2 gypott, 4 gyolcs, 2 pergát ²⁹	12000
24.	2	Kettő darab paplan három huzattal	10000
25.	2	Kettő ványolt gypaju lepedő	11000
26.	10	Tíz drb. párna 14 huzattal	28000
27.	2	Kettő drb. kis párna 2 huzattal	1000
28.	1	Egy drb. derék alj egy huzattal	6500
29.	3	Három drb. szalma zsák	5000
30.	6	Hat ablakra való függöny, 3 csipke, 3 házi szóttas	20000
31.	13	Tizenhárom drb. zsák és 1 magvető	20000

²⁹ pergát – vékony textilanyag

32.	6	Hat drb. tarisznya	3500
33.	-	Tizenöt méter szőnyeg gyapju és gyapottból	6000
34.	-	Hat méter vastag szőnyeg	1200
35.	2	Kettő drb. női nagy kabát	17000
36.	-	Egy rend kosztüm	6000
37.	-	Husz rend ruha téli nyári	44000
38.	10	Tíz drb. női ing	10000
39.	8	Nyolc kombinétt	8000
40.	2	Kettő drb. női háló ing	4200
41.	8	Nyolc drb. női alsó nadrág	4000
42.	-	Tizenennyolc pár női harisnya	4500
43.	-	Öt pár női fél cipő	11000
44.	-	Egy pár magas szárú női cipő	2000
45.	-	Egy pár női bakancs	2000
46.	-	Egy drb. függő lámpa	3000
47.	2	Kettő drb. tükör	1000
48.	5	Öt drb. fali kép	3000
49.	6	Hat lábos, 3 zománcos, 3 érc	3600
50.	3	Három drb. fazék	1700
51.	1	Egy drb. 3 litres fazék	250
52.	3	Három drb. szűrő	300
53.	2	Kettő drb. tészta sütő	300
54.	1	Egy drb. hus örlő	1200
55.	1	Egy drb. mák örlő	700
56.	1	Egy drb. ruha vasaló	1000
57.	1	Egy drb. rézmozsár	700
58.	1	Egy drb. éthordó	600
59.	1	Egy drb. tea főző	500
60.	1	Egy drb. vizes veder zománcos 2 csuporral	900
61.	2	Kettő drb. tál zománcos	700
62.	3	Három drb. leves merő	400
63.	4	Négy drb. fődő	500
64.	1	Egy tölcser	100
65.	3	Három drb. kalács sütő egy zománcos	700
66.	10	Tíz kés, 6 asztal, 4 konyha kés	2600
67.	24	Huszonnégy evő kanál és hat kicsiny	3000
68.	12	Tizenkettő evő villa ezüsből	200
69.	12	Tizenkettő tányér és 12 drb. lapos	5000
70.	4	Négy tál porcelán	1000

71.	30	Harminc csésze ebből 18 kicsiny	3000
72.	12	Tizenkettő boros és 12 pálinkás pohár	1500
73.	1	Egy vizes kancsó 6 pohárral	500
74.	-	Három tésztás készlet 2 üveg és 1 porcelán	1600
75.	4	Négy tárca	800
76.	3	Három virág váza	600
77.	1	Egy gyertya tartó	500
78.	1	Egy vihar lámpa	300
79.	1	Egy mosdó tál zománcos	500
80.	-	Egy hárász kendő és 8 drb. fej kendő és 7 drb. kötény, 2 szvetter	10000
81.	2	Kettő kosár	600
82.	-	Egy kád, egy lugzó, 1 dörzsölő cseber, egy véka, lugzó alá való cseber, 1 ejtel, 1 tészta gyúró, deszka nyújtó fával és kettő teknő	7000
83.	-	Egy rosta, egy szita, 20 méteres ruhaszáritó zsinór	2000
84.	-	Lemhény község árok határában 1400 □ öl területű szántó Illyés István szomszédságában	21000
85.	-	Esztelnek község hetes nevű dulloben 600 □ öl területű szántó Német Ferencz szomszédságában	7500
86.	-	Kézdi Almás község hosszuláb nevű düllőben 400 □ öl kaszáló a Gál Antal lemhényi lakos szomszédságában	7000
87.	-	Egy drb. egy éves számbeli tehén borju	6000
88.	-	Három drb. anya juh	3000
		Összesen	453100

Lei Azaz Négyszázötvenháromezeregyszáz Lei

Hogy ezen összeirt ingó és ingatlanok alulirott tanuk előtt becsülte-
tett meg, aláírásunkkal igazoljuk.

Csomortán, 1948 évi szeptember hó 5-én.

Tanuk: Mátyás Jenő

Fülöp Antal

Fülöp János

Fülöp Antalné Veres Gizella

Mátyás Jenő

Biró András völegény

Biró László

Fülöp Emma menyaszony

író és tanu

Veres Dénes

EGY GÓLGYÁROS PÉNZTÁROS ÉLMÉNYBESZÁMOLÓJA

– Csinta Samu beszélgetése Miklós Magdával,
Székelyudvarhely első válogatott kézilabdázójával –

Egy kisváros nagy sportolójaként mindvégig hűséges maradt Székelyudvarhelyhez. A 187-szeres román válogatott, a nemzetközi szinten 404 gólig jutó Miklós Magda kézilabdázóként, illetve a több mint ötszázszoros magyar válogatott kézilabdás Ilyés Ferenc édesanyjaként is úgy tartja: ma is mindent úgy csinálna, ahogy az 1962-től 1979-ig tartó pályafutása alatt történt.

– *Milyen volt az az Udvarhely, amelybe beleszületett, a közeg, amely a sportolás felé terelgette?*

– Szombatfalván születtem, ami már a várost jelenti, igazából azonban mi falusi család voltunk. Szüleim amolyan első generációs városiaknak számítottak, édesapám Székelyszentlélekről, édesanyám Kénosról származott Udvarhelyre. Valamennyien Ugron grófnál dolgoztak, édesapám udvari kocsis volt, aztán udvari bíró – egyfajta intéző, úgy is nevezték, hogy bíró Pista –, édesanyám pedig szakácsnőként dolgozott a grófi családnál. A család negyedik, legkisebb gyerekeként születtem 1948-ban, így saját emlényeim nem lehetnek azokról, a szüleink pedig valamiért keveset meséltek azokról az időkről. A legnagyobb bátyám, az 1929-ben született Károly viszont még dolgozott a gróféknál – a későbbiekben Kolozsváron volt rádióriporter –, de mi, a többiek, akik hat-hét év után követtük egymást, csak a későbbiekben ismerhettünk meg néhány történetet. És miután elveszítettük az édesapámat, bizony délutánonként segítenem kellett kapálni a kollektívben dolgozó édesanyámnak. Hatodikos voltam, délután ötig dolgoztam, utána indultam kézilabdaedzésre.

– *A kézilabda fedezte fel magának Miklós Magdát, vagy a hatodikos kislánynak tetszett meg a játék?*

– A mai Tamási Áron Gimnázium elődjében, az egyes számú iskolában jártam, ahol a mindenféle sportágakkal foglalkozó Tamás

Ignác volt a tornatanár. Mindenekelőtt a testmagasságommal tűntem ki, engem először atletizálni vitt, 200 és 400 méteres síkfutásra állított be. Szerettem futni, 200-on a marosvásárhelyi tartományi bajnokságig is eljutottam, sőt, a bukaresti szpartakiádra is, de ott már nem neveztek be. A későbbiekben, immár a mezőgazdasági iskolában, ahol könyvelést tanultam, Náci bácsi elkezdte a kézilabdázást velünk. Ez már a hétszemélyes kispályás változat volt, korábban az egészségügyi iskolában a nagypályás kézilabdával is próbálkozott.

- *Hogy ízlett összességében az atlétika? A gyerekek többsége azokat a sportágakat választja, amelyben a labda is jelen van...*

- Nem foglalkoztatott ez engem különösebben, egyébként is akkoriban mindenféle sportot kipróbáltunk. Volt egy Pap Péter nevű kézilabdás fiú – később a Bukaresti Dinamóban is megfordult –, vele közös futócipőnk volt, egymásnak adtuk át, ahogy a versenyszámok követték egymást. Ahogy azonban elkezdtem a mezőgazdasági iskolát, eldőlt a dolog, Tamás tanár úrral – aki az Akarat csapatával különböző országos szintű versenyekre is eljutott már – 1962-ben elkezdtük a kézilabdázást. Tizenhat esztendő voltam, nem sokat tudtam a sportágról, de jó erős voltam, nagyokat dobtam. Négy év múlva, 1966-ban már be is hívtak a válogatottba, holott az udvarhelyi csapatban sem én voltam a legjobb, Magyar Mari messze előttem járt, de a gimnáziumba járók közül többen is ügyesebbek, gyorsabbak voltak. A kézilabdázás azonban elkapott, egyre jobban kezdett menni a dolog, a nagy termetem ellenére összességében a labdával sem voltam ügyetlen, mondhatni ragadt hozzám. Náci bácsi folyamatosan arra biztatott, hogy lőjek, sokat dolgozott velem külön is. Ennek ellenére egy sor technikai elem csak menet közben, főleg a válogatottban ragadt rám.

- *Soha nem merült fel Önben, hogy a fene ott egye meg, nem kell ez neked, fiatal vagyok, inkább élem az életem?*

- Dehogynem, de érdekes módon már csak azt követően, hogy válogatottak lettünk. Bizony sokszor sírtunk, hogy mi többet nem megyünk Bukarestbe. Itthon csupa sikerélményben volt részem, a válogatottság viszont kaszárnya volt. De hát az a típus vagyok, aki szereti végigcsinálni, amibe belefogott. Az első alkalmakkor Náci bácsi még cserekapusként vitt magával az Akarattal, de soha nem védtem,

nagyon féltém a labdától. Legfeljebb amikor fociztunk, akkor is azért, hogy ne kelljen futnom. Mindig átlövőt játszottam, még a beállós pozícióban sem próbáltak ki, nem is tudom miért, hiszen amilyen erős voltam, lebirkóztam volna a védőket.

– *Érdemes keresgélni valamilyen törvényszerűséget abban, hogy épp az önök nemzedéke révén nőtt ki magát a székelyudvarhelyi kézilabdázás?*

– Volt némi íve a dolognak, hiszen mindenki a városból, illetve a környékbeli falvakból származott, a kézilabdázásnak így erőteljes lokálpatrióta jellege is volt. Nem akart innen elmenni senki, érettségi után sem, egyetemre, mert miután az Akarat a város munkahelyeinek többségét biztosító három kisipari szövetkezet csapata volt, a sportolás mellett mindenki kapott valami mesterséget is a kezébe. Elsősorban ezért tudott annyi éven át együtt maradni az együttes. Jómagam soha nem hasznosítottam a könyvelői képzettségemet – hogy sajnós-e, azt végképp nem tudom megítélni –, mert mire elvégeztem az iskolát, már válogatott voltam, és hiába helyeztek ki Abásfalvára, a két dolgot képtelenség volt egyeztetni. Így aztán kibicikliztem az Udvarhelytől 20 kilométerre fekvő falucskába, hogy beszerezsem a nyilatkozatot, miszerint nincs szükségük rám. Így kerültem alkalmazásba az Akarat szövetkezetnél, kasszás-pénzbegyűjtőként, napi négyórás munkaidőben, én gyűjtöttem össze a részlegekről a napi bevételt. A játékos-pályafutásom során aztán megszereztem az edzői képesítést, így a későbbiekben is megmaradhattam a kézilabdázás mellett.

– *Feltételezem, a pénzbegyűjtés állandó élménybeszámolóval is járt...*

– Természetesen, hiszen akkoriban Udvarhelyen mindenki kézilabdameccsre járt. Egyébként is, abban a kisvárosban mindenki ismert mindenkit. Sokszor megállítottak az utcán is, sokszor el kellett mesélni az élményeket, főleg az idegenbeli meccseken történeteket.

– *A román kézilabdázás nagyjai között az ötvenes-hatvanas években sokan voltak magyarok is. Milyen kapcsolatban volt velük, például a világbajnok Ugron Jozefinával vagy Nagy Irénnel?*

– Ugron Jozefinával már nem találkoztam játékosként, de Nagy Irén még játszott a válogatottban, amikor engem először behívtak, 1966-ban, ő volt annak a generációnak az egyik utolsó mohikánja. Egy még

korábbi nemzedékből ismertem a székelykeresztúri származású, Sep-szentgyörgyön nevelkedett Jianu, született Radó Ilonkát, ő a testnevelési egyetemen tanított. Igazából mi érkeztünk a világbajnokok helyébe, akkor zajlott le a nagy nemzedékváltás. Részben azért, mert időközben megszűnt a nagypályás kézilabdázás, no meg az idő is eljárt a hölgyek feje fölött.

- *Milyen volt az első válogatott meghívó? Egyszer csak jött valaki, és azt mondta, hogy Magdi, készülj, holnap utazol Bukarestbe?*

- Nagyjából. A meghívóban természetesen az is szerepelt, hogy egy bizonyos napon déli tizenkettőkor az Augusztus 23. sportközpontban kell jelentkeznem, de mivel előttem Udvarhelyen még soha senki nem kapott válogatott meghívót, a biztonság kedvéért egy nappal korábban vonatra tettem, nehogy elkésem. Akkortájt kellett volna érettségiznem, de úgy döntöttem, ez mégis csak fontosabb, később, pótérettségint tettem le a vizsgát. Románul egy szót sem tudtam, tiszta csoda, hogy a vonatállomásról eljutottam a kézilabda szövetség székhelyére. Ott Lucian Grigorescu főtitkár nagyon kedvesen fogadott, de azért megkérdezte: miért jöttem ilyen hamar? Aztán lerajzolta, merre kell mennem. Egy kajakos lánnyal egy szobában töltöttem az első éjszakát, órákon át törtük össze a nyelvet, hogy valahogy megértsük egymást, hogy másnap kiderüljön: ő is magyar, valahonnan Szatmár környékéről származik.

- *Mindjárt a felnőtt válogatottba hívták be, kihagyva minden előző lépcsőfokot. Nem hangzott ez félelmetesnek egy 17 éves székelyföldi leányka számára?*

- Nem mértem én fel akkor ennek a súlyát, a válogatott a jugoszláviai Tasmajdan-kupára készült, szükség volt átlövőre, magukkal is vittek. Az első válogatott élményem viszont egészen különleges volt: amint pályára küldtek, összeakadtak a lábaim, és még mielőtt egyáltalán találkoztam volna a labdával, hasraestem. Az első edzés sem volt egyszerűbb, semmit sem értettem az utasításokból, fogalmam sem volt, mit akarnak tőlem, beálltam a sor végére, és próbáltam utánózni a többieket. A rám rótt feladat azonban nem volt bonyolult: kapura löni, gölt dobni. Kezdetben meccsenként öt-hat percet kaptam. A későbbiekben az ifjúsági válogatottba is behívtak, az 1967-es hollandiai, nem

hivatalos ifjúsági világbajnokságra is kijutottam – azért nevezték nem hivatalosnak, mert csak európai országok válogatottjai indultak –, amelyet a román válogatott nyert meg.

– *Hogyan jellemezné az akkori udvarhelyi sztársportoló státuszát?*

– Nagy elismerés övezett, megbecsültek bennünket. Különösebb anyagi előnyünk ugyan nem származott az élsportolói létből, de mi azt is értékeltük, hogy a négyórás munkanapért teljes fizetést kaptunk, élelemkiegészítési pótlékot is, az átlagnál többet jártunk vendéglőbe, miután többnyire ott ebédeltünk. A nagyvilági élet viszont gyakorlatilag kimerült annyiban, hogy végigsétáltunk a Kossuth utcán, és megettünk egy fagyit.

– *Az Ön aktív sportolói korszakában a válogatottakat hetekig tartó edzőtáborozásokon igyekeztek felkészíteni. Milyen volt román közegben élni, még akkor is, ha időközben mégis csak sikerült némi román nyelvtudást is „beszerezni”?*

– Volt egy-két gonoszkodó edzőnk, de velem különösebben egyikük sem foglalkozott. A marosvásárhelyi Soós Rozália viszont nagyon sokat kapott, ő soha nem fogta be a száját, így aztán szinte állandó harcban állt a szakvezetéssel. Mi, magyarok viszont annyira jók voltunk, nélkülözhetetlen alapemberek – Magyarai és jómagam is –, hogy még a nagyon magyarellenes Constantin Popescu „Pilică” sem hagyhatott ki bennünket a csapatból. Összességében azonban soha nem éreztem, hogy a magyarságom miatt megpróbálnak kiszekálni a válogatottból, sőt, talán azt is mondhatom, hogy megbecsültek bennünket.

– *Az Ön számára is az olimpiai részvétel jelentette pályafutása csúcsát?*

– Igen, az 1976-os montreali olimpia a legnagyobb élmény, még akkor is, ha minden tíz emberre jutott egy szekus. A városból sem sokat láttunk, be voltunk zárva az olimpiai faluba, legfeljebb szervezett kirándulás, városnézés jöhetett szóba. Amikor valamilyen sporteseményre szállítottak, akkor adódott alkalom a nézelődésre. A Kanadába indulás előtt igyekeztem elolvasni ezt-azt, hogy tudjam, mit láthatok majd ott. A többiek versenyeire sem vittek el bennünket, így nem láttuk Nadia Comănesci történelmi tízesét sem, csak akkor értesültünk róla, amikor a lányok visszaérkeztek a lakótömbbe. Néha tévében nézhettük

a versenyeket, de pihenni kellett, és ezt ellenőrizték is. Ha nem is tiltották egyértelműen a magyarországi sportolókkal való kapcsolattartást, nem nagyon túrték, hogy beszélgessünk velük. Én ezzel együtt jó viszonyt alakítottam ki Tóth-Harsányi Katival – máig tartjuk a kapcsolatot –, Vadásznéval, a többiekkel inkább csak köszönőviszonyban voltunk.

– *És a hetvenes években fénykorát élő román férfi kézilabda-válogatott játékosaival?*

– Kicsid Gabival, Birtalan Istvánval, tehát a magyarokkal voltunk közelebbi baráti viszonyban. De nem emlékszem, hogy valaha is közös edzőtáborozást szerveztek volna a két válogatottnak, így aztán elég kevés lehetőségünk volt a találkozásra. A közöttünk lévő kapcsolat sokkal inkább az aktív játékosperiódus után mélyült el, azt követően találkoztunk sűrűbben, követtük nyomon a másik sorsának alakulását.

– *Hogyan érezte a saját bőrén a kézilabda, a játék alakulását, fejlődését?*

– Sokat gyorsult, keményebb lett a játék, egyre több testi kontaktust feltételezett, és én ezt kimondottan szerettem. A szoros, ütközésekben is jól érzékelhető összecsapásokat jobban élveztem, mint a kezdeti lagymatagabb játékot, még akkor is, ha egyre több hozzám hasonló testi erővel rendelkező ellenféllel találkoztam a pályán. Mindig szerettem a harcot. Szerencsére megúsztam különösebb sérülés nélkül, egyetlen térdszalagszakadás miatt kellett távol maradnom rövid ideig, egy szabadtéri, salakon játszott, Nagyszében elleni bajnoki meccsen fordult ki a lábam.

– *Kézilabdázásban az egyik legnagyobb súly az átlövőre nehezedik, vész helyzetben többnyire odaadják neki a labdát, hogy löje be. Hogyan viselte ezt a terhet?*

– Elsősorban fizikai értelemben kell készen állni az ilyen helyzetekre. Legalábbis az én esetemben így volt, mentálisan nem terhelte különösebben, úgy voltam vele, hogy én vagyok az átlövő, nekem kell gölt dobnom, és kész. Leginkább kilenc méterről szerettem lőni, három ember falat állított, egy lépést visszaléptem, majd felugrásból bumm. A mai kézilabdázásban jóval ritkábban használják ezt a sémát, nem is értem, miért nem. Inkább mozgásból, több ember bevonásával igye-

keznek valakit helyzetbe hozni, pedig sokszor a legegyszerűbb megoldások a leghatékonyabbak.

- *Került-e valaha olyan helyzetbe, hogy döntenie kellett, marad-e külföldön jó pénzért?*

- A mi időnkben hivatalosan nem lehetett külföldre szerződni, olyan helyzetbe meg nem kerültem, hogy valaki szökésre, vagy kint maradásra csábítson. Az ilyen helyzetet megspórolta nekem az élet.

- *Mikor kezdett felmerülni Önben, hogy a sportolói pályafutás után is van élet?*

- Nem pánikoltam különösebben, volt egy könyvelői diplomám, menet közben edzői képesítést is szereztem, úgy voltam vele, hogy valahogy csak lesz. Játékosként többnyire még nem vonzza az embert az edzői munka, de hiába hangoztatjuk 15 év kézilabdázás után, hogy hallani sem akarunk róla, ez a többségben átalakul. Harmincegy éves koromban hagytam abba a játékot, miután Annamari lányom már jelezte az érkezését. Előző évben, az 1978-as csehszlovákiai világbajnokságon még én voltam a válogatott csapatkapitánya, de utána abbahagytam a válogatott szereplést. Eredetileg úgy terveztem, hogy néhány évig még elkézilabdázgatom Udvarhelyen, Annamari azonban eldöntötte a dolgot. De ettől függetlenül is kezdtem érezni a családalapítás fontosságát.

- *Semmilyen eszközzel nem tudták, nem is próbálták marasztalni a válogatottban?*

- Dehogynem, Spier Feri bácsi, az akkori szövetségi kapitány azt mondta, nem kell részt vennem a reggeli tornán, annyi edzést csinálók, amennyi jólesik, csak menjek, mert nagy szükség van rám. Éreztem azonban, hogy elfáradt a testem, és az edzőtáborok katonai fegyelmébe is belefáradtam. Program programot követett, hónapokig távol a családtól, a várostól, kezdett sok lenni. Elég volt 13 év válogatottság, túl nagy volt a terhelés. Olyan anyagi előnyünk sem származott belőle, amiért érdemes lett volna többször is meggondolni. A női kézilabdázásban az volt a „törvény”, hogy prémium csak akkor jár, ha előtte elhúzzák a himnuszt, azaz csak az érmekért járt külön juttatás. Első alkalommal az 1973-as zágrábi világbajnokságon szerzett ezüstéremért

kaptunk prémiumot, de a montreali olimpián elért negyedik hely például már semmit sem „fizetett”. Akkor az olimpiai aranyért Dacia, az ezüstért Škoda, a bronzért pedig Trabant autót adtak, de mi arról is lemaradtunk. A válogatottsággal járó legnagyobb előnynek az számított, hogy bejárhattuk a világot, ami akkoriban csak kevés embernek adatott meg.

- *Milyen sportkarriert álmodott a lányának, majd a nem sokkal később született Ferinek?*

- Annamarit szinte az első hónapoktól vittem magammal a sportcsarnokba, meg mindenfelé, miután az Akaratnál sok feladatot elláttam: ha nem volt edző, akkor azt, de könyvelőt, sőt, elnököt is „játszottam” egy rövid ideig. Gyakorlatilag mindketten a pálya mellett nőttek fel. Azt terveztük, hogy a leányka kézilabdázik majd, a másfél évvel idősebb Ferike pedig – akárcsak az apja – futballozik. Nyolcadikos koráig így is volt. Akkoriban az Orbán Balázs iskolában tanítottam testnevelést, megnyertük a megyei bajnokságot, és Alexandriába készültünk az országos döntőre. Magammal vittem Ferikét is, de csak kirándulni, ám miután az első meccset elveszítettük, a többiek mondogatni kezdték, hogy Magdi néni, tegye be Ferikét, jó magas, hátha segít rajtunk. Korábban soha nem kézilabdázott a fiam, de sikerült gólt is dobnia, aztán a kézilabdánál ragadt.

- *Gyerekként melyikük tűnt tehetségesebbnek?*

- Annamari nagyon ígéretesen indult, mindig idősebb korosztályúak között játszott, országos bajnokok is lettek, meghívták az ifjúsági válogatottba is, de Gheorghe Tadici megmondta, a későbbiekben csak akkor hívja be, ha Zilahra igazol. Anna viszont Kolozsvárra ment testnevelési főiskolára, ott is kézilabdázott, Tadici pedig nem viccelt. Ferike később forrt ki, tizenkettedikes korára kezdte megmutatni magát. Egyiküknek sem voltam azonban edzője, ezt roppant veszélyes terepnek tartottam, el is kerültem. Anna az egyetem, majd a nagybányai időszak után 2001-ben szerződött Vácra, Ferike pedig 2000-ben Szegedre. Soha nem próbáltam rájuk erőszakolni a meglátásaimat, a tanácsaimat, meccsek után mindig megbeszéltük, hogy mi hogy volt, de ennél tovább nem mentem. Tudatában vagyok annak, hogy az én időmben mások voltak a követelmények Romániában.

- *Fia, Ilyés Ferenc futott be nagyobb ívű pályát, több mint 500-szor szerepelt a magyar válogatottban. Mi tetszett benne leginkább játékosként a sokszoros válogatott, de mégis csak elfogult anyukának?*

- Nagyon ésszel játszik, ugyanakkor kifogástalan csapaterember, aki kiszolgálja a társakat. Ma Tatabányán már kizárólag védekezésben vállal szerepet, amit a szurkolók néha fel is rónak neki. Annak idején, a pályafutásom végén, én a védekezésben ültem a padon, addig kicsit kifújtam magam, ennek ellenére azt tartom, hogy nem komplett kézilabdázó, aki nem képes egyformán teljesíteni a játék mindkét fázisában. Edzőként erről persze nem sok alapom van vélemény formálni, mivel én csak az utánpótlással foglalkoztam, gyerekekkel, akiket egy idő után továbbadtam. Sosem éreztem magamban azt a késztetést, hogy bajnokcsapat edzője legyek, nagy edzői sikereket érjek el. Játékosként mindent megkaptam, ami elképzelhető. Ma már csak nézem a kézilabdát, senkinek nem szurkolok, viszont kimondottan szeretem ezt a roppant dinamikussá vált játékot.

- *Minden úgy volt jól, ahogy volt?*

- Semmit sem sajnálok, semmit sem csinálnék másként. Nem hagynám el Udvarhelyt sem, itt ma is megbecsülnek, legfeljebb azért nem köszönnek rám annyian az utcán, mivel időközben egész korosztályok tűntek el az életből. Béke van bennem.

MIKLÓS MAGDA Székelyudvarhelyen született 1948. július 4-én. 1963-ban kezdte a pályafutását. 1965-ben mutatkozott be a román válogatottban, amelynek tagjaként részt vett az 1976-os montreali olimpián, ahol a negyedik helyen végeztek. A torna öt mérkőzésén 14 gólt szerzett. 187 válogatott mérkőzésén 404 gólt. Gyermekai, Ilyés Annamária és Ilyés Ferenc ugyancsak válogatott kézilabdázók lettek.

KÖZÉP-EURÓPAI PORTRÉ – MISKOLCZY AMBRUS

– *Dr. Székely András Bertalan beszélgetése*
*prof. em. dr. Miskolczy Ambrus történésszel*¹ –

– *Professzor úr élete első tizenhét évét Erdélyben élte. Milyen családba született Marosvásárhelyen, milyen benyomások érték gyermek- és ifjúkorában? Többnemzetiségű világba érkezett annak idején: kérem, a rövid visszaemlékezésben térjen ki az ezzel kapcsolatos korabeli emlékeire is.*

– Orvosgyerek vagyok, mint Dosztojevszkij. Igaz, Dosztojevszkij apját agyonverték jobbágyai, az én atyái őseim viszont parasztok voltak, vadparasztok. Az első világháborúban többen elesetek, többeket kitüntettek közülük. Apámat is kitüntették, de igazán méltó emléket az a besúgó állított neki, aki szépen megírta, hogy „gondolkodását sok kozmopolita vonás jellemzi”. És ráadásul „ideológiai és főleg politikai fejlődését fékezi grófnő felesége és annak kisajátított földbirtokos rokonai, akik problémáikkal környezeti hatást gyakorolnak” rá. A fejlődés abban rejlett, hogy apám Pavlovot is tanította, de a rivális Bechterew képe is ott függött a falon, akiről azonban nem tudták, hogy Sztálint paranoiásnak tartotta, mint különben apám is.² Viszont a magyar egyetem megmaradásában azért a szovjet diktátornak némi szerepe csak lehetett, nem is beszélve a Magyar Autonóm Tartomány felállításáról. Ezt én akkor nem tudtam, de ösztönösen éreztem, mert az óvodában az egyetlen szimpatikus arc a Sztáliné volt a falon. Miután nem bírtam a közösséget, kivettek az óvodából, de amúgy is inkább az utcagyerekek körében éreztem jól magam.

Akkoriban különben az a marosvásárhelyi világ, amiről beszélünk, annyira nem volt többnemzetiségű, hiszen még a románok is magyarul beszéltek. Valamikor 1963–64 körül jött a fordulat: akkor az iskolákat megtöltték olténiai káderekkel, aztán jött a fő oltyán, a diktátor, és

---

1 Az interjú az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében, a 128 151. sz. NKFI-pályázat keretében készült.

2 Vladimir Bechterew orosz orvos (1857–1927). Szentpétervárott az elmegyógyászat tanára volt, és azt követően hunyt el, hogy megvizsgálta és állítólag paranoiával diagnosztizálta Sztálint. Halála a szóbeszéd szerint az általa felállított diagnózissal állt összefüggésben.

vele a románosítás is új szakaszba lépett. Valójában a fordulat már '56 után bekövetkezett: '58-ban már elővették „a bűnösöket”, és a hazudozás is új irányt vett, pedig addig sem volt piskóta.

Eleve két világba születtem bele, és azóta is törhetem a fejemet, hogy vajon én megyek-e szembe a történelemmel, vagy az jön szembe velem. A hivatalos román világot természetesen utáltam, de volt emellett egy másik is. Apámat például megbecsülték a román kollégák. Az MTA ki akarta dobni, de aztán csak felfüggesztette, a Román Akadémia viszont beválasztotta. A bukaresti és jászvásári tudósokkal jobb kapcsolatokat ápolt, mint az új magyar titánokkal. Végül tehát a Román Akadémián keresztül vezetett vissza az út oda, ahonnan el akarták távolítani.

Apámnak mindig is voltak magas rangú betegei, ezért elnézték neki, hogy az éppen aktuális üldözöttek valamiféle menedékhelyre lettek az ő kórházában. Márton Áronhoz például hol ő ment, hol Márton Áron jött hozzá. A püspöknek akkor már annyira reszketett a keze, hogy a nevét sem tudta leírni. Apám tanította meg, miként kell megmarkolni a plajbászt. Aztán a püspök meg is markolta, és áthelyezte a békepapokat. Hétéves lehettem, amikor voltunk Gyulafehérvárt, majd Vajdahunyadon; most könyvet írok Hunyadiról, de ezt akkor persze senki nem gondolta volna. Ráadásul ehhez éppen Pesty Frigyes³ szörényi bánásgról írt könyvének azon példányait forgatom, amelyeket Vasile Maniu, a 19. század egyik jeles román nemzeti harcosa⁴ látott el lapszéli jegyzetekkel. A háromkötetes művet különben a dédunoka ajándékozta apámnak.

A kortárs történelem elől annak idején kellemes kikapcsolódás volt számomra a múlt és a ponyva, főleg a May Károly-regények világa. Örömmel nyugtáztam, hogy Old Shatterhand magyar volt, és pedig nem más, mint Xántus János, és megdobbant a szívem, amikor egyik régi fotóját megtaláltam. Az iskola sem volt rossz. Egy kiugrott református pap magasabb színvonalon tanította a marxista politikai gazdaságtant, mint az ELTE BTK összevissza nyekergő tanárai, de hát ez utóbbiak

3 Pesty Frigyes (Temesvár, 1823. március 23. – Budapest, 1889. november 23.) történész, országgyűlési képviselő. Több művében is foglalkozott a szörényi bánásgról, illetve Szörény vármegye történetével.

4 Vasile Maniu (Lugos, 1824. december 24. – Bukarest, 1901. március 10.) román politikus, ügyvéd, történet- és drámaíró. Egyetemi tanulmányait Pesten végezte, ezt követően pedig Krassó vármegye közigazgatásában dolgozott. 1857-ben Romániába költözött, 1876-ban a Román Akadémia tagjává választották. A dákoromán kontinuitás elméletének egyik leglelkesebb híve volt.

éleslátását már megzavarta a valóság. Viszont a Gresham-törvényt (a rossz pénz kiszorítja a jót) nem kellett volna elfelejteni, mert akkor a hatását máig éreztető hitelválság nem szabadult volna úgy el.

– *Édesanya halála után, 1964-ben települtek át Magyarországra. Milyennek érezte a két közeg közötti különbséget? Az internet segítségével azt is megtudhatjuk Önről, hogy „felsőfokú tanulmányokat 1967–1972 között az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem–francia szakon folytattott. Érdeklődési körét, kutatási területeit nagymértékben meghatározták az erdélyi nemzetiségi kisebbségi létben szerzett tapasztalatai.” Hogyan, mely irányokban alakította ki a tudományos, szakmai érdeklődését s milyen kutatóhelyeken, mik voltak az első e téren folytatott vizsgálatai?*

– A közegkülönbség nem izgatott, mivel introvertált – kellő nagyképűséggel szólva – rousseau-i lélek vagyok, mint lassan mindannyian. Ugyanakkor Camus *Idegenjének* „génjeiből” is jutott nekem: úgy gondolom, a dolgok megtörténnek velünk, de aztán ezen túllépve hamar rájövünk arra, a világ azért van, hogy legyen min nevetni. Apámat viszont meglepte a honi orvosok merkantil szelleme és a sajtóban is lecsapódó orvosellenesség. Az ELTE BTK akkoriban érdekes állatkeret volt, nemes vadakkal, mint például Győry János⁵, aki rituálisan leszidta Lukács Györgyöt⁶, és a marxizmust nemes egyszerűséggel barbarizmusnak minősítette. Akadt, aki hülyének tette magát, és akadt, akinek nem kellett, de iskolát egyedül Szabad György⁷ teremtett. Ő arról a bizonyos másik Magyarországról jött, a szellemiről, de megve-tette lábát a történeti valóság talaján. Az én érdeklődésemnek tulajdonképpen ő szabott irányt, amikor megkérdezte a vizsgán, hogy miről szeretnék szakdolgozni. A válaszra, hogy semmiről, témaként az erdélyi

5 Győry János (Budapest, 1908. március 10. – Letenye, 1973. szeptember 8.) irodalomtörténész, egyetemi tanár. Számos tankönyvet, népszerűsítő munkát írt, a középkori francia és provanszál irodalommal foglalkozó műveivel szerzett nemzetközi hírnevet.

6 Lukács György (Budapest, 1885. április 13. – Budapest, 1971. június 5.) filozófus, esztéta, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a marxizmus nemzetközi híró teoretikusa.

7 Szabad György (Arad, 1924. augusztus 4. – Budapest, 2015. július 3.) történész, egyetemi tanár. Az 1956-os forradalom alatt vállalt szerepéért (tagja volt az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Forradalmi Bizottságának) zaklatásnak volt kitéve. 1987-ben részt vett a Magyar Demokrata Fórum (MDF) megalapításában, 1990 és 1994 között az Országgyűlés elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Kutatási területe a magyarországi polgári átalakulás volt.

reformkori román sajtót jelölte ki, illetve az egyik lapszerkesztő munkásságát, és ezzel már sodort is az anyag a levéltári kutatásokon keresztül az *Erdély története* című gyűjteményes munka szerzősége felé. De azért ne felejtsem, fiás à papa vagyok: ha apám nem nyom be mindenféle állásokba, nem jelent volna meg mára már több mint negyven könyvem.

- *A Mit jelent Erdély a román nemzettudatban?* című tanulmányában olvasom: „Erdély tehát sokszínűsége miatt érdekes. A nyugati és a keleti kereszténység zónái fedik át egymást, archaikus és modern életformák szoros és egymást kiegészítő valósága jellemezte. Többen is szóvá tették, hogy sehol sem él Európában ilyen sok etnikai közösség egymás mellett és egymásba ékelve, sokféleképpen strukturálva. Munkaföldrajzi megfogalmazásban: 'Régi, magas műveltség és ősi kezdetlegesség, valamint mindkettőnek a táj képén kirajzolódó nyomai, a Kárpát-medencében sehol sem kerülnek olyan szoros közelségbe', mint Erdélyben. A mindenkori főhatalom a maga módján igyekezett homogenizálni a számára zavaró valóságot.” *Kutatásai fényében is, hogyan határozná meg, mit jelent Erdély nekünk, magyaroknak s mit a románoknak, továbbá a még megmaradt szászoknak?*

- Előljáróban idézném azt, amit R. W. Seton-Watson⁸ éppen Bethlen István⁹ londoni előadása kapcsán mondott: „...míg Erdély története Európa egyik legérdekesebb és legtanulságosabb története, egyben a legvitatottabb és a legnehezebb.” Vele foglalkozni sem egyszerű, bár nincs okom panaszra. Viszont még az 1920-as évek vége felé Jancsó

8 Robert William Seton-Watson (London, 1879. augusztus 20. – Skye, 1951. július 25.) brit publicista, történész és politikai aktivista. Korai írásait a Scotus Viatorként szignálta. Történészként legjelentősebb kutatásai a szlovák, a délszláv és a román történelemhez fűződnek. Legismertebb magyar vonatkozású munkája az *Etnikai problémák Magyarországon (Racial Problems in Hungary)*. Elképzelései Kelet-Közép-Európa etnikai elvű átrendezéséről valamelyest hasonlítanak az első világháborút követő békekötések által foganatosított átrendezéshez; ez utóbbi létjogosultságához a második világháborút megelőző, illetve a háború első éveiben bekövetkezett határrevíziók ellenére is szívósan ragaszkodott. Míg a magyar közvélemény ellenséget látott benne, a kisantant országai számos kitüntetésben részesítették.

9 Bethlen István gróf (Gernyeszeg, 1874. október 8. – Moszkva, 1946. október 5.) a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke volt.

Benedek¹⁰ így fakadt ki Mester Miklósnak¹¹, az öreg székely az ifjúnak: „...’öcsém, nincs ostobább ember a világon, mint az átlagpolitikus’. Azután, őszintén kifejtette, hogy a magyarországi buta dzsentri, dzsentriskedő és arisztokrata magyar politikai vezetők az ő és mindenki más történelmi tudományát gúzsba kötik. A történetírók nem mondhatják meg szívük szerint az igazságot, mert máskülönben érvényesülni nem tudnának. Szerinte ez minden országban így van, ahol nincs demokrácia, és ahol klikkuralom van.” Példa erre a magyar romanológusok sorsa. Makkai Lászlót¹² – apósomat, aki harmincegynéhány éves korára már életművet alkotott – háborús bűnösként kérte ki Románia. (*Horribile dictu* Molnár Erik¹³ nem adta ki, Révai József¹⁴ pedig – Bereczky Albert¹⁵ püspök kérésére – betette a Történettudományi Intézetbe, ahol egy ideig még szoros ábécérendbe sem rakhatta a katalógus-cédulákat). I. Tóth Zoltánt¹⁶ ’56-ban lelőtték. Gáldi László¹⁷ élete végéig óraadó tanár maradt az egyetemen. Gyóni Mátyás¹⁸ kiugrott az ablakon, mert egyesek szerint rémálmaiban román ügynő-

-
- 10 Jancsó Benedek (Gelence, 1854. november 19. – Budapest, 1930. június 27.) publicista, történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Több művében is foglalkozik a román nemzetiségi törekvésekkel.
  - 11 Mester Miklós (Rugonfalva, 1906. március 8. – Budapest, 1989. január 5.) történész.
  - 12 Makkai László (Kolozsvár, 1914. július 10. – Budapest, 1989. december 1.) magyar történész, egyetemi tanár. 1982-től 1985-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke.
  - 13 Molnár Erik (Újvidék, 1894. december 16. – Budapest, 1966. augusztus 8.) történész, filozófus, közgazdász, jogász és politikus, illetve egyetemi tanár és a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Történészként a marxizmus képviselője, 1944 és 1956 között folyamatosan vállalt politikai szerepet.
  - 14 Révai József (Budapest, 1898. október 12. – Balatonaliga, 1959. augusztus 4.) a Rákosi-korszak egyik meghatározó kultúrpolitikusává vált.
  - 15 Bereczky Albert (Budapest, 1893. augusztus 10. – Budapest, 1966. július 4.) református lelkész, 1948 és 1959 között a Dunamelléki református egyházkerület püspöke volt.
  - 16 I. Tóth Zoltán (Versec, 1911. augusztus 11. – Budapest, 1956. október 25.) történész, akadémikus. 1956-ban egy delegációt vezetett, amely a diákok követeléseit kívánta tudatni a kommunista párttal, az Akadémia utcai pártközpont kapujának közelében azonban szovjet katonák lelőtték. Történészként főként a nemzetiségi kérdés vizsgálatával foglalkozott, és őszintén hitt a Kárpát-medencei népek közötti közeledés szükségességében.
  - 17 Gáldi László (Miskolc, 1910. május 20. – Budapest, 1974. február 4.) magyar nyelvész, irodalomtörténész, romanista, műfordító, szótárszerkesztő. Egyebek mellett román nyelvtörténettel és a magyar–román művelődési kapcsolatokkal is foglalkozott.
  - 18 Gyóni Mátyás (Budapest, 1913. december 18. – Budapest, 1955. szeptember 28.) történész, bizantinológus. A Rákosi-korszakban vallásossága miatt egyre többet zaklatták. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy 1955-ben végül öngyilkos lett.

kök akarták elhurcolni a dákoromán kontinuitás tagadása miatt, mások szerint vallásossága miatt fogták űzőbe az ELTE komisszárjai.

Viszont hadd idézzek fel egy kis epizódot abból a cikkemből, amely már egy éve alszik az egyik kulturális lapunknál. Elekes Lajos¹⁹ – apósom nagy riválisa – drámájáról van szó. Megtagadta magát, ahogy a kommunisták mondják: „megtért”, osztálykorlátait átlépve belépett a Pártba, és fokozatosan elitta az eszét, fújta a mindig aktuális nótát, miközben igyekezett elvi magasságokba emelkedni, és olyanokat mondott egy-egy probléma vitatása kapcsán, hogy „tulajdonképpen lényegileg elvi kérdés”. És ez szállóige is lett. Azon is röhögtek, hogy korábban a névjegyére rányomtatta: lófőszékely. Valójában a faji törvények nyomását próbálta elhárítani. Engem az egyetemen tanított, nem tett jó benyomást, de ma már látom, hogy őrlődött és szenvedett, hiszen meg kellett tagadnia ifjúkori kiváló tanulmányait annak érdekében, hogy „eljusson” a marxizmushoz. 1946-ban még nyílt levelet fogalmazott Gheorghe I. Brătianunak²⁰, aki a magyar történezeseket valamiféle románellenes összeesküvés vádjával illette, miközben Erdély történeti szerepének megítélésében a kortárs magyar történészekhez hasonló módon járt el. Éppen azt emelte ki, hogy a rendi fejlődés intézményeit Erdély közvetítette a dunai román fejedelemségek felé, a nemesi jogok pedig az emberi jogok forrása.

Elekes levelében arról írt, hogy „meg kell szabadítanunk történelem-szemléletünket sok súlyos ballaszttól, melyet az előző korok túlzásba tévedt nacionalizmusa, imperializmusa és sok minden egyéb izmusa rakott rá”. A történettudomány kívánatos „metamorfózisát” így látta: „Az irodalom és más művészetek mellett van-e még a szellemi életnek síkja, mely két népet oly közel hozhat egymáshoz, mint a közös múlt szenvedéseinek, együttes felemelkedéseinek vagy tragikus összeütközéseinek átélése? Vagy a tudomány szárazabb nyelvén szólva: nem közös-e az érdek, megismerni azokat az erőket, melyek múltunkon át jelenünket formálták s melyek ezer és egy változatban ma is alakító

---

19 Elekes Lajos (Déva, 1914. november 11. – Budapest, 1982. május 21.) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. Kutatásai főként a középkori magyar-román kapcsolatokhoz, illetve a Hunyadiak korához kapcsolódnak.

20 Gheorghe I. Brătianu (Ruginoasa, 1898. január 21. – Máramarossziget, 1953. április 24.) román történész és politikus. 1947-től kényszerlakhelyet jelölnek ki számára, 1950-ben a kommunista hatalom letartóztatja és a máramarosszigeti börtönbe kerül, ahol 1953-ban életét veszti.

erővel nyúlnak be életünkbe? Szabály csak egy van, de azt pontosan be kell tartani: mellékszempont nélkül, belénk nevelt, belénk idegzett előítéleteket levetközve, egyedül az igazságot keresni.”

A levél természetesen nem jelent meg, Brätianut börtönbe vetették, majd ott agyonverték. A magyar és román történezzszek között kialakulófélben lévő spontán konszenzus jeles alakja lehetett volna, mely spontán konszenzust elnyomta a kényszerkonszenzus. Ezt a román nacionálkommunizmus alaposan fellazította. Elekes a Magyar–Román Történezzsz Vegyes Bizottság magyar szekciójának elnökeként állta a sarat, okosan egyensúlyozott a mellébeszélés és a nem mindig barát-ságos odamondogatás között. Amikor ülésezésünk egyik szünetében Párttörténeti Intézetünk egyik hölgy tagja arról csicssergett, hogy amikor legutóbb Romániában járt, megfájdukt a szíve, Elekes hozzáfűz-te, hogy ha az ember Erdélyben jár, megfájdukt a szíve, a tolmács pedig ezt így fordította: Da (igen). Ebben minden benne van, térségünk drámája is. Da! Aki többet akar, olvassa el Meschendörfer²¹ *Corona* című regényét.

– *Tudjuk, hogy az Erdély története című nagyszabású akadémiái vállalkozás reformkori és szabadságharcos részének a megírása fűződik az Ön nevéhez. Milyen alapállásból fogott neki e munkához s mennyiben sikerült új összefüggéseket feltárnia a tanulmányírás során? Kérem, a nehézségeket se rejtse véka alá, hiszen a pártállami időszakban született meg az a kollektív történeti szintézis, amikor még a hazai és romániai ideológiai béklyók a kutatást és az eredmények közzétételét egyaránt korlátozták.*

– Nem mondhatom, hogy „semmiből új világot teremtettem”, de tény, hogy másként közelítettem meg a témát, mint a korabeli vulgáták, amelyek afféle múlt elleni vádiratok voltak. Nem is lehettek mások, hiszen az osztályharcos szemlélet eleve jókra és rosszakra osztja az emberiséget. Ezeken persze túllépett az élet, mi csak alkalmazkodtunk. Jómagam 1977 táján kerültem be a vállalkozásba. A dolog érdekessége, hogy 1983-ban, a Magyar–Román Történezzsz Vegyes Bizottság nagyszze-beni ünnepi vacsoráján jeleztem a budapesti román nagykövetség kulturális attaséjának, hogy átadok egy bizalmas információt, ha ő is

---

21 Adolf Meschendörfer (Brassó, 1877. május 8. – Brassó, 1962. július 4.) erdélyi szász író. *Die Stadt im Osten* című regénye, melynek magyar fordítása a *Corona* címet kapta, 1931-ben jelent meg.

ad valamit cserébe. Az információ, amit én felkínáltam, az volt, hogy benne vagyok a szerzői gárdában, mire ő közölte, már 1973-ban megtudta, mi készül. A vállalkozást valószínűleg Pach Zsigmond Pál²² a Történettudományi Intézet igazgatója találta ki, Ránki György²³ pedig 1975 őszén megírta a Pártközpontnak, hogy az intézet a következő ötéves tervben szeretne Erdély történetéről összefoglaló munkát készíteni, és ezt a korabeli román történelemhamisítással indokolta. Azért jócskán voltak ellendrukkerek, akik szívesen leállították volna a munkálatokat, ma viszont letagadnák, ha ezt valaki felemlítené nekik.

A kérdés egy ideig az volt, hogy ki legyen az *Erdély történetének* főszerkesztője. Nagy és kínzó kérdésnek bizonyult. Az egyik kéziratrészt vitáján apósom, Makkai László valamit súgott Ránki fülébe, akinek felderült az arca, és elment, majd mikor visszajött, biccentett neki, hogy rendben. Így lett Köpeczi Béla²⁴ a főszerkesztő, akit akkor éppen az MTA főtitkári posztjából főtitkárhelyettesé léptettek elő. Köpeczi korábbi politikai-ideológiai komisszárkodása kínos és szomorú, de ne felejtjük, a nagyenyedi református kollégium növendéke maradt kommunista jelmezben is. Korábban bal kezében a helytartó párt egyik ideológusaként vörös plajbásszal cenzorkodott, és oda ütött, ahova rendelték, illetve ahova az államrezon diktálta, jobb kézzel pedig a kompromisszumot nem ismerő katolikus (janzenista) Rákóczi Ferenc emlékének adózott. Azt hiszem, a bujdosók sorsában némileg saját rejtőzködését írta meg.

Köpeczi Bélánál jobb főszerkesztőt el sem lehetett képzelni. Igaz, amikor miniszter lett, vissza akart lépni, de végül sikerült lebeszélni róla. Ráadásul még két világháború közötti kitekintés elkészítése is a nyakába szakadt, az erre felkért szerző ugyanis hallgatásba burkolózott. Köpeczi egy hónap alatt vitaanyagként papírra vetett két ívet.

---

22 Pach Zsigmond Pál (Budapest, 1919. október 4. – Budapest, 2001. szeptember 8.) történész, egyetemi tanár. Fő kutatási területe a 16–17. századi gazdaságtörténet volt.

23 Ránki György (Budapest, 1930. augusztus 4. – Budapest, 1988. február 19.) történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Fő kutatási területe a 20. századi magyar ipártörténet volt.

24 Köpeczi Béla (Nagyenyed, Románia, 1921. szeptember 16. – Budapest, 2010. január 17.) művelődés- és irodalomtörténész, művelődéspolitikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Több, világirodalommal foglalkozó, illetve történelmi témájú munka szerkesztését is irányította.

A viták jó hangulatára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy amikor a miniszteri tárgyalóban néhai szerzőtársunk, Barta Gábor²⁵ megjegyezte, hogy „a professzor úrtól még ilyen rosszat nem olvastam”, az illetén módon megbírált miniszter elmosolyodott. Végül persze sikerült összehozni az anyagot. A statisztikai táblákat Ruzshti Károly²⁶ készítette. És ennek is megvan a története: Károly bácsi Révay Istvánnak²⁷ megmutatta a kéziratát Bécsben, emiatt aztán hazafelé a határon lekapcsolták, és behívták az Andrássy úti házba egy kis beszélgetésre, amitől majdnem gyomorbajt kapott. Elvittük Köpeczihez, akivel rögtön összebújtak a számok fölött, és természetesen honorálták is a munkáját. (Persze Köpeczi is szolt a megfelelő szerveknek, hogy kopjanak le.) És még itt sincs vége a történetnek: Károly bácsit meglátogatta egyik Nyugatra szakadt földink, aki éjszaka felkelt, és vendéglátója dolgozószobájában, elemlámpa fénye mellett fotózta le a statisztikai táblákat.

Köpeczi nem követelt marxi sémákat. Az ő fejezetében persze óvatosan kellett eljárni, de azt, hogy Marx a magyar forradalomról milyen szépeket írt, egy másik barátom intése nyomán vettem be a magaméba: „Ha nem írod be – mondta az illető –, beírom én, legalább egyszer az életben legyen valami hasznunk a marxizmusból.”

A számonkért eredményeket a reakciókon is lehet mérni. Például minden eddiginél pontosabb képet adtam arról, hogy az erdélyi ipar miként játszott a centrum szerepét kelet felé. Miután az idevágó előtanulmányom termelési és forgalmi adatokkal megjelent a néprajzi folyóiratban, egyik majdani akadémikus (hogy miért lett az, sem én, sem ő nem tudjuk) rám rontott: a románok és mi sem veszünk be, ha ilyeneket írsz! Jómagam a valóságorientált történetírást szeretem, mivel tagadja a fikciókat. Az akkori román történetírás viszont Erdély etnikai sokszínűségét terhes örökségnek tartotta, Erdély keleti keres-

---

25 Barta Gábor (Budapest, 1943. február 2. – Budapest, 1995. január 22.) történész. Főként a 15–17. századi Magyarország történetével, ezen belül pedig Erdéllyel, valamint a magyarországi török világgal foglalkozott.

26 Ruzshti Károly (Marosvásárhely, 1907. március 18. – 2000. április 6.) Erdély nemzetiségi viszonyait feldolgozó munkájának eredményeit Magyarországon sokáig nem publikálhatta. Az 1970-es évek végén munkájának addig elkészült részét kijuttatta Nyugatra, a következő részletet azonban elvették tőle. Az ezt követő hatósági zaklatásoknak csak a korabeli tudományos szervek közbenjárása vetett véget.

27 Révay István szklabinai és blatnicai gróf (Tajnasári, 1899. május 6. – Bécs, 1989. október 30.), történész, demográfus, politikus és újságíró. 1949-ben Nyugatra menekült. Több emigráns szervezet munkájában is részt vett.

kedelmi kapcsolatait pedig a politikai egységet előkészítő gazdasági egységként kívánta láttatni. Jó ellenpélda erre az, hogy a görög kereskedő Macedóniából hozta a gyapotot Brassóba, Székelyföldre fonták meg, szász lentakácsok szóttek belőle, a végterméket pedig román kereskedők vitték ki a Kárpátokon túlra. A kérdés az, ha mindez a források szerint megesett, akkor most vajon a gyapotban a hiba, vagy bennem, aki írtam erről?

Ami az 1848–49-es forradalom és nemzeti polgárháború bemutatását illeti, éppen a korábbi magyarázó modellek érvénytelenségét bizonyítottam. Az egyik ilyen a vulkanikus modell volt, amely szerint a forradalom az elnyomorodás termékének tekinthető. A másik az agitátor modell, amely szerint a forradalom az agitátorok tevékenységének eredményeként tört ki – kinek a románok, kinek a magyar arisztokraták voltak az agitátorok. Volt, aki azt olvasta fejemre, hogy nem ecsetelem kellő alaposággal a románok gatzetteit, volt, aki ellenkező irányú elfogultsággal vádolt meg. Amikor egy kolozsvári konferencián utaltam rá, mennyire hamis az a hit, hogy a szabadságharc során a magyar arisztokraták negyvenezer románt megöltek, sokan távoztak a teremből. Munkám végkicsengésével viszont sokan egyetértettek, annyit állítottam ugyanis, hogy a harcoló felek jelentős vezéregyéniségei okultak az 1848-as polgárháború önpusztító és tragikus eseményeiből, és többek között azért is keresték a megegyezést, hogy többet ne lehessen őket egymás ellenében kijátszani. Ez máig aktuális tanulság lehetne. Ránki György gratulált is, hogy elszakadtam mindazoktól a kliséktől, amelyek a bolsevik párt rövid történetével harmonizáltak. Egyébként a román Camil Mureșanu²⁸ is gratulált nekem. Demény Lajossal²⁹ Bukarestben alá akartak írni egy engem megbélyegző cikket, amit meg sem mutattak neki, csak közölték vele, hogy megsértettem Avram Iancu emlékét. Demény kijelentette, hogy nem hiszi, és nem is írta alá a cikket. Valójában arról is írtam, hogy 1849-ben az érchegegyeségi románok Bem apó és Iancu közös

---

28 Camil Bujor Mureșanu (Torda, 1927. április 20. – Kolozsvár, 2015. február 21.) román történész, a Román Tudományos Akadémia tagja. Több munkájában is foglalkozott Erdély, illetve a Hunyadiak történetével.

29 Demény Lajos (Kisfülpös, 1926. október 6. – Bukarest, 2010. november 19.) romániai magyar történész, művelődéstörténész, a székely művelődéstörténet elismert kutatója.

harcáról énekeltek, amelyet immár az osztrák és cári rendcsinálás ellen vívtak.

– A Magyar Kisebbség 2016. évfolyamában jelentek meg Professzor úr alábbi gondolatai: „Moldva (...) a Kárpátok és a Duna közötti terület a tatár állam, az Aranyhorda része lett. Ez utóbbit Cumanianak (Kunországának) nevezik forrásaink, az európaiak pedig Tartariának is. A magyar királyok IV. Béla óta a Cumania királya címet is felvették, de ez 1241 után majd egy évszázadon keresztül csak a terület megszerzését célzó hatalmi igényt fejezte ki, és a szándékot, hogy visszaszorítsák a tatárokat. Ennek ideje akkor jött el, amikor Károly Róbert (1301/1308–1342), az Anjou-házból való nápolyi király fia foglalta el végérvényesen a magyar trónt. (...) Havaselvén (...) a hegyvidékről indultak azok a harcosok, akik a síkvidékről elűzték a tatárokat, és függésükbe vonták a helyi lakosságot. Moldva országalapítói viszont Magyarországról, Máramarosból jöttek, és úgy építették ki hatalmukat, hogy a helyi lakossággal sok helyt szövetkeztek. (...) Az, amit magyar–román kapcsolatoknak nevezünk, nem korlátozódik a magyar királyi hatalom és a két román állam viszonyára. A királyi hatalom keleti terjeszkedése együtt járt magyar telepések Kárpátokon túli megtelepedésével. Kérdés: milyen szerepet játszott a magyarság – értve ez alatt a magyar telepéseket – a két román vajdaság fejlődésében?” Ha lehetséges, hasonlítsa össze dióhéjban e két fejedelemség főbb jellemzőit és időben változó viszonyát a magyar államhoz és a magyarsághoz.

– Amikor egyik kedves tanárom a múlt század 30-as éveiben Párizsba utazott, megismerkedett egy hasonszőrű diákkal, és miután kiderült, hogy román, így szólt: Uram, mi ellenségek vagyunk. A válasz: Uram, mi szomszédok vagyunk. Csak az a kérdés, hogy mikor milyenek? Mivel ma divat az ún. kolonializmus átideologizálása, a R. W. Seton-Watson által említett „gyarmati háládatlanság törvénye” is érvényesül abban a válaszban, melyet az élet ad. A magyar király Róma ökle volt kelet és dél felé, az első havaselvi és moldvai vajdák az ő hűbéresei voltak, és mint ilyenek ingadoztak Róma és Bizánc között. Végül győzött a politikai racionalitás és a népi vallásosság, és saját önállóságuk érdekében is inkább a görögkeleti ortodoxiához csatlakoztak. Róma persze aktív fellépést sürgetett.

És hogy visszautaljak az *Erdély történetének* műhelyvitáira: Makkai László, aki harcos református volt, éppen e kérdés kapcsán jelentette

ki, hogy amennyiben a római centrum nem erőszakoskodik, a kétféle kereszténység jól megférte volna egymással, mire Köpeczi halkán megjegyezte: az utasítások mindig a centrumból jönnek. Ami a hűbéri viszonyt illeti, az is kétarcú jelenség volt. Miután már nem járt adóval, a feudális szerződéses együttélési formát közvetítette, és nemcsak azt: az oszmánok ellenében szövetséges együttműködés keretében is szolgált. 1526 a két román vajdaságot is sújtotta, korlátozta a vajdák manőverezési lehetőségét.

A hétköznapi együttéléstről mindennél többet mond a román város (oraş) szó magyar eredete. Német és magyar telepések úttörő szerepet játszottak a városhálózat kiépítésében. Erről vallanak a magyar eredetű román helynevek is. A vranceai Nerej falu valamikor Nyíres lehetett. És ez a leghíresebb román falu, mert 1939-ben a nemzetközi szociológiai kongresszusra ékes francia nyelven három kötetet szenteltek neki. A tatárjárás előtt az e tájakon élő kunok a magyar király készítésére vették fel a katolikus vallást, aztán 1330 táján a rövid életű magyar határőrtartomány része lehetett Vrancea, ahol az 1930-as években a szociológusok közelről szemlélhették a középkori társadalomszervezési formákat. Az emberarcú történelem így születik; a sérelmi üldözéstörténet kevésbé tekinthető annak. A velünk élő történelem tehát leginkább látószög kérdése.

Az élet sokszínűségét nem lehet dióhéjba foglalni, ebben csak a hülyeség fér el, ez utóbbi toxikus hatása viszont a szélrózsa minden irányában terjed, és eljut egészen a legmagasabb szféráig. Példa erre az a tézis, hogy a román nép meghódított nép. Ezzel lehet igazolni a történelmi jóvátételt, vagyis a magyarelles disznóságokat. A kérdés csak az, hogy ki hódította meg például a moldvai és havaselvi románokat? Egyébként ma valamiféle hibrid-diskurzusnak lehetünk tanúi: román barátaink közül sokan kiemelik a multikulturalizmus áldásait, ugyanakkor azonban lökik a sérelmi halandzsát. Természetesen vannak olyanok is, akik már kongatják a vészharangot, és rá is mutatnak a két világháború közötti nemzetmisztikához való visszatérés nyugtalanító jeleire. Egyébként hiszek a román kulturális pluralizmusban: a vírus terjedése, úgy tűnik, immunreakciókkal jár együtt.

- Több tanulmányban foglalkozott a román népleléssel s az ebből sarjadt nemzeti mitológiával, eszmevilággal. Tudjuk azt is, hogy a nemzetépítés

ilyetén formája egyáltalán nem alakult zsákutcamentesen, és nemegyszer a másokkal – magyarokkal, zsidókkal, szlávokkal stb. – szemben alakultak ki bizonyos mítoszok, pontosabban alakították ki őket a szellem, a hitélet s a politika véleményformálói (ez persze nem kizárólag román sajátosság). Mik azok a főbb megállapítások, amelyeket ezen a téren tanulságként levonhatunk?

– Fárasztó a sok zsákutca emlegetése, különösen, hogy az emberiség története is egy nagy zsákutcának tekinthető. Glóbuszunk Thuküdidész csapdájában vergődik. A világtörténet világbíróság – mondta Hegel. De a történész nem bíró, hanem író, akit kötnek a források. Kérdése: mikor mire jó a mítosz? Figyeljünk Sinkó Ervinre: „A mítosz, minden mítosz keletkezési helye és tanyája a szakadék, amely az emberi tudat és a valóság között tátong. A mítosz úgy tesz, mintha ezt a szakadékot hidalná át, s mert mítosz, ezt a szakadékot állandósítja. A mítosz véres. Embervértől véres.” Ez egybevág René Girard véleményével, aki a baloldali francia légkör elől egy amerikai katolikus egyetemen húzta meg magát. Szerinte az antik mitikus hősök bűnözők, Zeusz is az volt, a mimetikus erőszak hőse és áldozata. Az embert ugyanis embertársa javai utáni kívánság vezeti, aminek eredménye a tömegneurózis. Ez gyilkosságra ingerel, megölnek egy bűnözőt, és miután a gyilkosság után megnyugodtak a kedélyek, a nyugalmat a bűnözőnek tulajdonítják, akit idealizálnak és istenként imádnak.

Lucian Blaga a dák főistenről szóló drámájában ezt még a '20-as években megírta. Aztán nekiállt a mítoszgyártásnak. Ionesco szerint szörnyű balkáni mitológiát talált ki, Jékely Zoltán viszont nagy költeményben adózott neki. Hiszen Blaga végül is a kislepek imperIALIZMUSÁRÓL úgy nyilatkozott, hogy törjünk az ég felé. Misztika ez a javából, de jobb, mint a háború. Blaga *A báránka* című népballadára építette rendszerét. E ballada genezisének és recepciójának történetét úgy írta meg, mint 150 év román eszmetörténetét. Az 1850-es években a román emigránsok ezt a balladát bevitték a francia szalonvilágba, és hatékony propagandát tudtak kifejteni az ügyük érdekében. Mircea Eliade vasgárdista mítoszt csinált belőle. A kommunisták először tiltották, aztán a nép zsenialitásának termékeként mutatták fel. A Fochi majdnem ezer variánsát közölte, ő így állt ellen a kultúrával. Ma már nem is tananyag. Mikor mondtam az egyik román nagykövetnek, hogy ez nagy

disznóság, a válasza az volt, hogy nem ez az egyetlen Romániában. És ehhez még csak annyit: Bartóknak nem tetszett *A bárányka*, megérezte, hogy gyűjtője beleavatkozott a műbe. A zeneköltő viszont maga is a mítoszok foglya volt. Hitt a Rousseau-féle természetes emberben, a *Cantata profana* szövegét pedig két kolindából vágta össze.

A bárányka elemzése nyomán jöttem rá, hogy a bartóki karácsonyi énekek nem beavató szertartás részei voltak, mint vélték, hanem vámpírúzó szerepet játszottak, és ezt a beavatottak – a folkloristáktól eltérően – tudták. Ugyanakkor Bartók értelmiségi mítoszt alkotott, amelynek forrásvidéke a *Vasárnap Kör* és Lukács György mesekultusza, az ősvilág visszaidézése, azé a világé, amelyben természet és az ember még nem szakadtak el egymástól. Bartók ateista volt, vagy inkább valamiféle természetvallás híve. (Azért felvette az unitárius hitet, hogy fiának ne kelljen katolikus hitoktatásban részt vennie!) *A Cantata* záróakkordjai az *Adagio religioso*ban teljesedtek ki. Állítólag a zeneszerző halála előtt keserűen fakadt ki: teli kofferrel kell elmenem, és mégis micsoda hagyaték maradt utána! Mikor Adorno lefaszította Bartókot, Lukács György megvédte, a Lukács által is Nyugaton rekesztett Kerényi Károly pedig a *Cantatát* több nyelven is a magyar irodalom legnagyobb alkotásaként mutatta be.

De térjünk vissza a földi valósághoz. Dan Zamfirescu³⁰ barátom kemény harcos; kérdésemre, hogy igaz-e a szekus tevékenysége, felsivított: „A Securitate agya voltam.” Büszke protokronista (a protokronista mítosz szerint a románok sok mindent a nyugatiak előtt találtak fel), Ceaușescu pedig szerinte a legnagyobb román államférfi volt. Zamfirescu maga nem volt magyarellenes, ő a nemzetközi zsidókat szidta. Emellett azért ártott is egy-két embernek, de legalább utólag bocsánatot kért, és sok fontos könyvet is kiadott, köztük Neagu vajda intelmeit, ami egy gyöngyszem a maga nemében. Nem azért, mert a protokronisták szerint a vajda a barokk előfutára volt, hanem mert izgalmas olvasmány, amely ötvözi a misztikát és a pragmatizmust. Persze, ha román lennék, lehet, hogy már Zamfirescu nevének hallatára ömlene belőlem a szitok.

Végül is megértem Bartókot, aki szidta a balkáni bandát, amikor egy őt ért ostoba támadásra válaszolnia kellett. Legszebb kutatóévem az

30 Dan Zamfirescu (Bukarest, 1933. december 21.) román irodalomtörténész, bizantinológus, a protokronizmus egyik legelkötelezettebb híve.

volt, amikor a *Cantatáról* szóló könyvemet írtam, közben pedig Bartók könyveit lapozgattam, mert oldalszéli megjegyzéseiben sok mindent elmondott magáról és a világról. Így voltam Hitler könyveivel is, de azért a náci mitológiáról értekezve le kellett győzőnöm az undort, még ha sajnálkoztam is, hogy apám elégette a saját *Mein Kampf* példányát. Pedig amikor megszálltak a német szövetségeseink, egyik előadása helyett a Führer művéből fordított le a felsőbbrendű ember elmebáját illusztráló részleteket. Amit pedig tanulságként levonhatunk, azt levonta a Történelem. Én csak egy-egy kis részletet beszélek el abból, mert a posztmodern egomán relativizálással szemben a történelem, amit írunk – elbeszélés (bár ez politikai korrekt füleeknek rosszul hangzik), a tények pedig tények és nem diskurzusok. Persze megértem azt, aki saját mítoszában él, de ne kényszerítse rám és ránk...

– *A Hunyadi család eredetével és szerepével kapcsolatban a Charta XXI mozgalom téli konferenciáján előadás formájában, a csíkszeredai Székelyföld folyóirat 2021. januári számában pedig egy tanulmányban foglalkozott. Miért fontos ez a kérdés román, illetve magyar szempontból? Tudomásunk szerint se Hunyadi János, aki Magyarország kormányzója volt, se Mátyás királyunk nem vallotta magát másnak, mint magyarnak, mint ahogy Petőfi sem a szülei gyökereivel, hanem a hazájával, annak többségi népével azonosult. Mondhatjuk persze, hogy a korábbi korok hungarus tudata jól megfért a családban vagy a szűkebb közösségben jelen lévő származás- vagy nemzetiségi tudattal...*

– A Hunyadiak automatikusan hungarusok voltak. János a király alattvalójaként igaz patrióta és a *gens christiana* önfeláldozó harcosa. Nézetem szerint Karánsebes mellől Butfalváról származhatott az apa, a fiúról pedig elképzelhető, hogy Budán született, aztán a családi birtokon, Hátszegen töltötte gyermekkorát, és különféle nagyurak familiásaként kezdte pályáját. Az sem kizárt, hogy M. Dan román történésznek igaza van, és lehet, hogy az anyja már neki is magyar volt. És Dan ezt megírhatta, ha már a Securitaténak is írt jelentéseket, miközben csúfondáros megjegyzéseket tett a rendszerre. Hunyadi János anyanyelve – ha anyja román volt – román lehetett, mégis egyik kortársa, a humanista Ransanus, aki ismerhette atyái román származását, arról számolt be, hogy – Nándorfehérvárt, élete vége felé – katonáihoz „anyanyelvén” szólt, és pedig – horribile dictu – magyarul.

A nyelv akkor eszköz volt, akár egy nemzedéken belül is végbemehetett a nyelvcsere.

A származás viszont már számított. Részben azért is kellett számon tartani, Nyugaton hetedíziglen, hogy elkerüljék a tiltott rokonházasságot. A származás presztízs forrása. Ha Hunyadi János – úgymond – alacsony származására céloztak, ő a virtusát és érdemeit szegezte kritikusai ellen. Ebben persze rejlett némi fenyegetés is. Vasvesszővel gyakorolta hatalmát – mint a majdani pápa, Aeneas Sylvius írta róla.

Sok derék magyar történész nem akarta lenyelni Hunyadi János román származását, és inkább bolgároktól, szerbektől, albánoktól származtatták. Sólyom-Fekete Ferenc, Hátszeg világának nagy ismerője azon tűnődött el, hogy a feltételezés, mely szerint „a Hunyadiak inkább bolgár eredetűek volnának és a család tűzhelyénél inkább a délszláv nyelvet beszélték, nem oly feltétlenül elvetendő.” Mert szerinte „még 1497-ben a Kendeffyek tűzhelyénél a bolgárok által beszélt nyelv vala használatban. Vegyük ehhez, hogy a Kendeffyek oly viszonyban állnak Hunyadi Jánossal, mely valami bensőbb köteléket föltételez. E kötelék lehetett bizonyára az ugyanazon faj- és nyelvcsaládhoz tartozás érzete.” Szerintem a bolgár nyelv nem „vala” használatban a Kendeffyeknél, Sólyom-Fekete ugyanis a levéltárunkban fellelt ószláv (középbolgár) oklevelek alapján feltételezte a bolgár nyelvhasználatot, márpedig ezeket az okleveleket feltehetően a havaselvi kancellária bocsátotta ki, a Kendeffyek ugyanis Zsil-völgyi birtokukat Havaselvéhez tartozónak minősítették, hogy mentesüljenek a magyar királyi adó alól, a havaselvi adó alól pedig a vajda mentesítette őket. A birtokszerzés és a haszonlesés, pontosabban a hatalomvágy nem ismer kegyelmet. A kérdés az, hogy mire használja a hatalmat. A Kendeffyek Hunyadival harcoltak hóban-fagyban a Balkánon.

Neveltséges különben, hogy miközben eleink nem féltek semmitől, a történezt olykor saját korának szelleme terrorizálja. A Széchenyi család történetírója egy szót sem szól háromkötetes művében arról, amit saját családjának a történetében bizalmasan elárult: „Bizony a később előkerült adatok mind azt bizonyították, hogy a Széchenyiek, Csákyak, Zichiek, [sic] Irsayak nem magyar eredetűek, hanem besenyők.” Csak ezt nem merte nyilvánosan megvallani. Most meg egyesek majd belepusztulnak a vágyba, hogy Hunyadiból legalább kunt vagy besenyőt csináljanak. Minek? A fiktív vértestvériség is vértestvériség,

szavak és tettek kérdése. Janus Pannonius és Zrínyi Miklós is nevezte magát hunnak, hogy elkötelezettségét kiemelje. A havaselyi román atyától származó Oláh Miklós pedig a hunokat és utódjaikat, a székeleyeket állította példaként kortársai elé. Bonfini sem volt szívhajos: Mátyásnak előkelő ősök kellettek, mert a szomszédos uralkodóházak lekezelték, és sokáig nem tudott megfelelő dinasztikus házasságot kötni, pedig egy lengyel Jagelló-házasság békét hozott volna a költséges hadakozások helyett. Ezért a humanista történetíró a római Corvinusokon keresztül Jupiterig nyúló családfát szerkesztett neki, és állítólag legnagyobb királyunk azt sem bánta, ha Zsigmond atyását terjesztették vele kapcsolatban. Ugyanakkor a nemesi közvélemény szittyakultuszára is rájátszott. Ünnepezték is, mint a szittyak Marsot. Összegezve: királyok és nagyurak egyéni ősöket mutattak fel, az etnikai hovatartozás nem számított. A köznemesi rend ideológusai kollektív ősöket találtak a hunokban. Európának nem ártana egy hős, akit Hunyadi Jánosban meg is találhatna, Mátyás pedig a könyv és a könyvtár iránti tiszteletre taníthatna. Na meg önmagunk megbecsülésére is, mert amikor Mátyás, akit dunántúli nyugat felé kacsintó nagyurak „oláh királyocskának” neveztek, megtudta, hogy a Don mellékén még élnek magyarok, hazánkba akarta őket letelepíteni.

1956 nyarán, az 500 éves Hunyadi-évforduló alkalmával egy magyar és román kormányküldöttség ment koszorúzni Gyulafehérvárra, Hunyadi János szarkofágjához. Amikor a delegátusok be akartak lépni a Szent Mihály székesegyházba, a templom kapuja váratlanul feltárult, és Márton Áron teljes püspöki díszben köszöntötte a látványtól és a gesztustól meglepett és megrázott delegációt, és kiiktatta őket: „Személyével kapcsolatban a történetírók bizonyos kérdéseket vitatnak, de nem vitás, hogy az eszméket, melyeknek Hunyadi János kivételes hőse és képviselője volt, mind a két nemzet magáénak vallotta.” Márton Áron tanítása mélyen aktuális ma is. Nemes eszményekben kell egymásra találunk, és nem pitiáner áskálódásokban.

– *A Vasgárda, vagyis a Mihály Arkangyal Légio nevezetű román fasiszta mozgalom történetét két kötetben is feldolgozta. Milyen új eredményeket tárt elénk ez a kutatása?*

– Valaki pletykahalmaznak nevezte könyveimet, és milyen igaza van. Tasca módszerét követtem: a fasiszmust saját tettei minősítik, illetve

mindaz, amit a fasiszták magukról terjesztenek, ezt pedig szembeíteni kell a tényekkel. A román fasizmus a vallást instrumentalizálta, könyvem viszont eleven cáfolata annak az újabb tételnek, mely szerint a fasizmus = kommunizmus plusz Isten, a kommunizmus = fasizmus mínusz Isten. Tulajdonképpen hálával tartozom a fasiszta beállítottságú román ismerőseimnek – sok mindenre felhívták a figyelmem, amit magamtól nem vettem volna észre. Ők maguk ugyan aligha köszönnék meg mindazt, amit a mozgalmukról leírtam, azt viszont szeretik, ha hosszan foglalkoznak velük. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nem eggyel közülük értelmesebben el lehet beszélgetni, mint egy-egy általánosan elfogadott nézeteket valló, de önnön doktrínáiba süllyedt barátommal. Ha pedig netán valakit ez megbotránkoztatna, felhívnám a figyelmét arra a tényre, hogy például a zsidó származású Kolnai Aurél kiváló művét – ami nem más, mint a nemzetszocializmus kritikai elemzése – éppenséggel egy nácik által látogatott kávéházban írta, és fel is használta hozzá mindazt, ami az ottani beszélgetések során elhangzott.³¹

– 1987-től az ELTE BTK Román Filológiai tanszékvezetője volt, 1987–1999 között docensként, 1999 óta egyetemi tanárként. Néhai barátja, Lackó Mihály pszichológus és történész szerint a Román Filológiai Tanszék vezetőjének lenni: szolgálat és misszió. Mi e tanszék fő feladata s az elmúlt közel negyedfél évtizedben hány hallgatót bocsátott ki a tanszék s milyen eredménnyel?

– Tanszékünk a legrégebbi román tanszék, olyan fontos tudományos műhely, ahol Tamás Lajos és Gáldi László is tanítottak, hogy a hazai romanisztika legkiemelkedőbbjeit említsem. Most fő feladata a túlélés. Az egyszakosság és a fejkvótarendszer tudomány- és emberellenes. Eluralkodik az ún. menedzserszemlélet. Láthatjuk, filozból lesznek nagyhangú menedzserek, jó lenne fordítva is. A kis szakok sanyargatása napi egyetemi lelki gyakorlat. Márpedig tudományágak létéről van szó. A kis szakos oktatók tudását jobban lehetne a nagyobb szakokon is kamatoztatni, ha... Ami a hallgatók létszámát illeti, 1990-ben és utána még viszonylag nagy volt, de mára ritkul, mert a szakok száma

31 Kolnai Aurél (Budapest, 1900. december 5. – London, 1973. június 28.) filozófus, közíró. A szövegben 1938-ban megjelent, *The War Against the West* (Háború a Nyugat ellen) című művéről van szó.

is nő, így könnyebb és jobban jövedelmező diplomák után lehet nézni. Árufeltöltőként kevesebb stresszel jobban kereshet valaki, mint akár tanárként...

– Az Országút folyóiratban s a sepsiszentgyörgyi Háromszék lapban is fontosnak érezte közölni Trianon és a román közgondolkodás témakörében a gondolatait a tavalyi centenárium kapcsán, talán azért is, mert a román parlament 2020. május 27-én a trianoni szerződés napjává nyilvánította június 4-ét. Nagy beleérző képességről tesz tanúbizonyságot, hisz megkísérli román szemmel is nézni az akkor s azóta történeteket, ugyanakkor a kritikus szemléletét sem teszi zárójelbe. Feloldható-e 101 év után a két nézőpont közötti markáns különbség, amely pl. az Erdély elvesztése és megszerzése oldaláról kétségtelenül fennáll?

– Feloldható, ha mi és ők is szeretnénk feloldani, illetve ha Isten is úgy akarja, de addig is marad az, ami most van: a bel- és külpolitikai haszonlesés, amennyire ezt a geopolitikai tektonikus mozgások lehetővé teszik. Egyébként nem tudom, milyen lehet az én szemszögem: egy francia barátom az Amerikában is megjelent kisromán történetem kapcsán úgy jellemzett, mint francia–magyar–román történésszt. De a román szemszögben is lehet valami, mert egyik keményvonalas román barátom, miután elolvasta a *Cigányiásról*, I. Budai-Deleanu szatirikus eposzáról szóló könyvemet, megjegyezte, hogy ezt a könyvet egy magyar–román készítette. Pedig csak arról írtam, hogy a 18. században magyar és román írók a cigányok sorsával jellemezték saját sorsukat, és bemutattam, hogy a román művet milyen szálak fűzik Kant, Rousseau és Mozart világához. A román szellem, ha már szellemeskedünk, kétarcú: önimádat és öngyűlölet jellemzi. Ez utóbbiból kemény szarkazmus sarjad. Ennek Caragiale is mestere, róla is írtam egy kis könyvet, arról, hogy komédiái valójában rejtett tragédiák. Korunk elviseléséhez kell is némi szarkazmus, hiszen nem biztos, hogy jó kézben van az amerikai *jádernyj csemodancsik* (mármint az a kis táska azzal a műszerrel, melynek ha a gombjait megnyomjuk, és netán Moszkvában is megnyomják, elszáll a Föld és vele együtt mi is). Már egyes demokratákkal én is aggódom. De a szarkasztikus látásmód abban segít, hogy felül próbáljunk emelkedni a sorson, és átlássuk azt, hogy az erdélyi múlt sokszínűségének a felismerése valamiféle szellemi egészséget teremthet.

– Kik azok a román írók és történészek, akiket tisztel, illetve akiknek a műveit Ön is szereti és egyben másoknak is ajánlaná?

– Legyen belőlük kétszer három! Még így is nagy a baj, mert akiket megemlítek, mind közegükhöz kötött írók. Kezdjük a sort a 18. század végi és 19. század eleji Ion Budai-Deleanu már említett *Cigányiászával*. Tragikomikus eposz, a román fatalizmus és antifatalizmus, öngyűlölet és önimádat egyvelege, számos rejtett utalással a világirodalom klasszikusaira, sőt még a magyar ponyvairodalomra is. Hőse két nép: a havaselvi harcosok és a cigányok: az előbbieket a felvilágosult elit alteregói, az utóbbiak a románoké, akiknél minden jó kezdeményezés káoszba fullad, ha színre lép a csőcselék. Ez a valóságban szinte a mai napig így történik: gondoljunk csak a bukaresti bányászjárásokra. Ha valamit ajánlhatok ezzel kapcsolatban, akkor azt az illetékes román hatóságoknak ajánlanám: tegyék vissza a tantervbe. Ugyanezt mondhatom a már szintén említett *A báránynak* című népballadáról (de erről írtam a *Székelyföldben* is.) Caragialéről is volt már szó: őt mindenki ismeri, bár ő magyarul sajnos szinte élvezhetetlen, főleg akkor, ha a részeg polgárból arisztokrata házaspárt csinál a rendező. Hogy ezeknek a hamisító rendezőknek mit ajánlok, tapintatból inkább nem árulom el. Vagy ott van Cioran, akihez például nem kell ajánlás. Sajnos az idő neki dolgozik, közeleg az általa is jósolt apokalipszis. Sokan szimulátornak tartják, de belenőtt a szerepébe. Ő mondta, hogy a Balkánon egy emberben több ember lakozik. Róla különben tudni kell, hogy míg nappal kényelmes kétszobás lakásában élvezte az életet, éjszaka felment a legendás manzárdjába és vizionált. És ki tagadhatná azon mondásának igazát, hogy az ember elárulta testvéreit, az állatokat, ezért büntetésként megkapta a történelmet, a részletekről pedig a történészek értekeznek?

Ami a történészeket illeti, kezdem a sort David Prodannal, akit igazában csak a szakma ismer, ha még ismeri. A régi román nemzeti történetírás hagyományát folytatta és teljesítette ki. Ideológiája már a múlté, sőt lehet, hogy tudományának tárgya, a parasztság is az. Mert mintegy tíz éve egy ugyancsak a paraszti élettel foglalkozó nagyváradi román kolléga mondta: ma feszélyeznek a parasztok, ugyanakkor – tegyem hozzá – 1990 után felállították Bukarestben a Román Paraszt Múzeumát. Prodan forrásfeltáró munkássága példamutató, nulla dies

sine linea jellemezte őt (a mondás jelentése: egy nap se teljen el vonás – azaz munka – nélkül). Hogy a '80-as évek hangulatában szerencsés dolog volt-e vagy sem kétkötetes monográfiát írni az 1784-es parasztfelkelésről, nem tudom, csak azt látom, hogy a műben oldalakon keresztül végig folyik a vér, mintha az erőszak valamit legitimálna. Mindenesetre a szerző hitt az elbeszélésben, Makkai Lászlónak úgy dedikálta művét, mint olyan „történetet, amely önmagát beszéli el”. Az már csak pletyka – bár hiteles –, hogy egyszer megjegyezte: nem szerettem volna Horeával személyesen is találkozni!

Jómagam találkoztam viszont H. H. Stahllal. A történészek nem szeretik, ő sem szerette a történészeket. Beleköpött a levesükbe: a primitív teleologikus kommunista, majd nacionálkommunista sémával szemben a fogalmi gondolkodás szintjére emelte a történeti valóság feltárását célzó erőfeszítéseinket. Érdekes, hogy amikor Boia *Miért más Románia?* című könyvére válaszként összeraktak egy tanulmánygyűjteményt, *Miért ilyen Románia?* címmel, nem említik Stahlt, pedig már évtizedekkel ezelőtt megadta a választ erre a kérdésre: azért, mert a feudalizmus helyett tributális rendszer működött, ennek pedig a lényege a parazitizmus, azaz a többletterméket azok sajátítják ki, akik egyáltalán nem vesznek részt annak előállításában. A kommunizmus is ilyen volt: elég csak a Pártra gondolnunk. Csak ajánlani tudom a román kiadóknak, adják ki újra Stahl azon kritikai esszéit, amelyekben Blaga falu- és Mircea Eliade erőszakultuszát tette nevetségessé. Amikor jeleztem neki, hogy azért a nagy írók általában reakcióosok voltak, és hogy joguk van a fantáziálásra, az volt a válasza: nekem pedig jogom van hozzá, hogy megmondjam, mekkora hülyeségeket írtak. Azért kerestem fel, mert egy válogatást szerettem volna közzétenni műveiből. Abban állapotunk meg, hogy azok az írásai, amelyekben más szerzőkkel száll vitába, maradjanak a családban. Legjobb szövegét, amely az *Enciclopedia României*ben jelent meg és a román parasztság társadalmi szerveződésséről szól, le is fordítottuk. Az külön érdekes ezzel kapcsolatban, hogy egyszer, amikor négy romániai román hallgató járt egyik szemináriumomra, olvasmányként kiadtam nekik az eredetét. Teljes elutasítás volt a válasz: azt láttam, nem értik és nem is érdekli őket. Az viszont, amit a Vasgárdáról írt, mikor éppen a legionáriusok elől bujdosott, feltehetően mindenkit érdekelni fog. Egy elveszettnek hitt és a közelmúltban előkerült francia szövegről van szó,

amelyet – miután a szerzőnek megvolt az a jó szokása, hogy az oldalakat nem számozta meg – nekem kell majd nemsokára összeraknom. Úgyhogy figyelem a postát, és fenem rá szaporodó műfogaimat.

A harmadik, akit erről a területről ajánlanék, Lucian Boia, a reflexív történetírás klasszikusa, aki mondhatni megújította az esszé műfaját. Dúlnak is írásai körül a szenvedélyek. A román történeti mitológiáról szóló művét a tanszékünk munkatársaként fordította le András János. Éppen Nagyváradon voltunk a vegyes bizottsággal, amikor ő is ott járt az egyik könyvének a bemutatóján. Reggel nyolc óra tájban pofátlanul felkerestem. Éppen ébredezett, és jelezte, hogy ő olyan gép, amely csak kávéval működik. A kávé nem ajánlom, de Boiát mindenkinek.

– *Miskolczy Ambrus alelnöke az MTA Magyar–Román Történész Vegyes Bizottságának. Ilyen minőségében is több ízben találkozott egy magyar–román közös történelemkönyv megírásának az igényével. A Hírel novemberi számában arra is utal, hogy a kérdés bizottsági felmerülésekor elnevetgéltek azon, hogy az a könyv vajon párhuzamos és egymást átfedő történetek halmaza lesz, vagy pedig – úgyszólván – közös elbeszélés, vagy egyszerűen semmi. Mekkora a realitása manapság egy ilyen mű megszületésének?*

– Ebben az ügyben legtöbbször a francia–német közös könyvet szokták példaként felhozni. Ezt viszont több bizottság éveig tartó előkészítő munkája előzte meg. A mi esetünkben az elhatározás ugyan megvan, csak hogy a Vegyes Bizottság jövőbeni kilátásai nem igazán biztatóak. Közös könyvünk intellektuális feltételei viszont adottak, mert számos olyan történész dolgozik határokon innen és túl, akik a posztmodern érzékcsalódásokból és kényszerképzetekből felburjánzó diskurzusokon és a hagyományos fűrészpör narratívákon egyaránt túlléptek. Ugyanakkor talán nem ártana olyan külhoni kollégákat bevonni, akik pártatlanságra törekednek. Viszont – ha már úgyszólván annyit foglalkoztam szélsőjobboldali mozgalmakkal – hadd idézzem most Mussolinit, aki szerint a politika a legnagyobb kurva. A léghőmérséklet meg eléggé feszült. Ha azonban közös érdekeink felismerése és a tudományos megismerés igénye felülkerekedik bizonyos megörökölt és kívülről sugalmazott szenvedélyeken, már kész is a könyv. Hát még akkor, ha az EU is támogatná! Onnan eddig pozitív impulzusok jöttek, de jönnek-e még, vagy pedig borzalmas momentumok következnek?

Hogyan is hangzik szépapám, Wesselényi Miklós jelszava? *Nunquam retro!* (Jelentése: Sohase hátra!) Viszont nehéz időkben marad Descartes bölcsessége: *Larvatus prodeo!* (Jelentése: Álarcban lépek elő.) Volt időnk gyakorolni.

– A Széchenyi-díj 2012. évi odaitéléséről szóló indoklás azt az elfogadó sokszínűséget fogalmazza meg, miszerint Miskolczy Ambrus a 18–20. századi multikulturális folyamatok feltárásában elért, nemzetközileg is elismert eredményeiért, az erdélyi magyar–román–szász együttélés, a polgárosodás és a polgári nemzet összefüggésének folyamatai, a mítoszképzés mechanizmusai témakörét felölelő gazdag munkássága, oktatói és tudományszervezői tevékenysége elismeréseként kapja meg a legmagasabb állami kitüntetést. Azt hiszem, a mi mostani beszélgetésünk válaszai is alátámasztják a fenti indoklás megalapozottságát. Köszönöm, hogy alkalmat adott erre az eszmecserére. További munkásságához jó egészséget, sok erőt, kitartást kívánok.

Jelképeink

Miskolcgy Ambrus

MAGYARORSZÁG ÉS NÉPEI
MOHÁCS FENYEGETÉSÉBEN

A 16. század derekán Verancsics Antal, katolikus püspök és diplomata úgy tekintett Erdélyre, hogy amit a népek együttéléséről írt, azt a Mohács előtti időkre és részben az egész országra érvényesnek tarthatjuk:

„Háromféle nemzetség lakja: székelyek, magyarok, szászok, s hozzájuk lehet tenni az oláhokat is, akik bár számban fölrének velük, [!] de semmi szabadságuk, semmi nemességük, semmi saját joguk nincs, kivéve Hátszeg kerület lakóit, ahol állítólag Decebalus királyi székhelye volt; az innen származottak Hunyadi János idejében, minthogy a törökök elleni harcban mindig kitartóan oldala mellett voltak, nemességet kaptak. A többiek mind alacsony sorban vannak, a magyarok jobbágysai s nincs is saját lakóhelyük, hanem szétszórva erre-arra az egész országban, ritkán lakva nyílt vidékeken, hegyekben és erdőkben, többnyire nyájaikkal együtt rejtőzködve élik le nyomorúságos életüket. Egyébként, bár ilyen különböző népek lakják ugyanazt a földet, csodálatos egyetértésben és összhangban élnek egymással. S ha néha civakodnak is, ami testvérek között is megesik, mikor külső ellenség támad, újra kibékülnek, hogy csodálatos ügyességgel és okossággal megvédelmezzék magukat és az övéiket.”¹

A fordítás – szokás szerint – rossz. Az eredeti szövegben arról van szó, hogy a románok száma a másik három nemzet bármelyikének a számát könnyen feléri (qui quamlibet harum facile magnitudine aequant).² Verancsics nem említi Fogarast, amely már ugyan váruralom volt, de a társadalmi tagozódás rendszere a havaselvi vajdák uralma alatt épült ki, sem a temesi román kerületeket, amelyek szoros kapcsolatban álltak Hátszeggel, és kimaradt a felsorolásból Máramaros román világa is. Igaz ugyan, hogy ezek a régiók nem tartoztak a történeti Erdélyhez, de az erdélyi fejedelemség szerves részét alkották.

---

1 Verancsics Antal: Erdélyről (http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf_8431.pdf) (Letöltve: 2021. 02. 27.).

2 Maria Holban (szerk.): *Călători străini despre Țările Române. I.* București, 1968. 425.

A hátszegi és temesi románok sorsa szorosan összefonódott, míg a fogarasiak és a máramarosiak külön éltek életüket.

ROMÁNOK A NEMESEDÉS ÉS A JOBBÁGYOSODÁS SODRÁBAN

Verancsics Erdély-képe mégis mintha a nagy román történész, Nicolae Iorga vélekedését erősítené meg, aki szerint „Mátyás alatt eltűntek azok a csodálatos román elemek, akikkel Hunyadi János élete végéig egynek érezte magát, és akiket a legnagyobb elismeréssel halmozott el”.³ Valójában ezek továbbéltek, a román kerületekben fennmaradt a *ius valachicum*, viszont a társadalom átrétegződése nem állt meg, ha pedig valaki, akkor éppen Hunyadi János volt az, aki gyorsította a kenézi társadalom átrétegződését. Ő több román nemes- és kenézlakta kerületet és váruradalmat szerzett meg, és a korábbiakhoz képest „nagyobb mértékben” fogta hadra a kenézeket.⁴ Erdemek szerint nemesített, és ezek az „oláh nemesek” (*nobiles valachi*) familiája tagjai lettek. Számukra az emelkedés útja az országos nemességhez vezetett, egy ideig az „oláh” jelzővel, ami a maguk mögött hagyott kenézi állapotra emlékeztetett. Ebbe visszalépni természetesen nem akartak, megszerzett kiváltságaikat keményen védelmezték. Emelkedés és süllyedés lehetőségeit jól jelzi az, hogy amikor 1444-ben Hunyadi a zsidóvári királyi várbirtokot átadta, Solymos váráért cserébe, két nagyobb nemes birtokosnak, a zsidóvári „oláh nemesek” – mintegy 80-an – elérték, hogy ők ezentúl birtokaikkal együtt Sebes-székhez és annak törvényhatósága alá tartozzanak, hogy szabadságukban álljon jogaikat megvédeni, és hogy Hunyadi elleneiket sem tanácssal, sem pedig segítséggel ne támogassa.⁵ A román kerületek népe aligha lehetett elégedett Hunyadi hatalmával, és ez különösen a komjátiakra volt igaz. Őket még Zsigmond király kölcsön fejében adta zálogba az akkor még a pályakezdő Hunyadinak; a komjátiak igyekeztek is magukat megváltani.⁶

A Szörény és Temes megyébe ékelődő kerületekben élő „román nemesek és kenézek” (*nobiles Valachy et Kenezy*) közösen próbálták

3 N. Iorga: *Istoria românilor. III.* București, 1937. 118.

4 Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* V. Budapest, 1913. 39.

5 Cosmin Popa-Gorjanu: Privilegiul nobililor români din Lugoj din anul 1444 și formarea nobilimii românești. (<https://www.academia.edu/168999/>) (Letöltve: 2018. 11. 26)

6 Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban.* Kolozsvár, 1947. 388.

érdekeiket érvényesíteni: miután Hunyadi halála után újra királyi rendelkezés alá kerültek, elérték, hogy olyan királyi privilégiumot kapjanak, amely kimondta a nyolc kerület – Lugos, Sebes, Miháld, Halmos, Krassófő, Borzafő, Komját, Illéd – összetartozását, továbbá azt, hogy az ő törvényhatóságuk területén a király idegennek (extraneo) nem adhat birtokadományt, csak az ő beleegyezésükkel. Ami az igazságszolgáltatást illeti, első fokon a várispán alá tartoztak, de onnan a királyhoz fellebezhetek. A privilégium értelmében az említett román nemesek (nobiles valachi) egyenjogúakká váltak a „királyságunk igazi nemeseivel”, a kenézek pedig adómentességet kaptak: jobbágyaik fölött csak az ő közreműködésükkel lehetett ítékezni.⁷ Ez már olyan területi autonómia volt, amely némileg a székelyekéhez hasonlított, csakhogy míg a székelyek ekkor még őrizték a törzsi-nemzetségi társadalomszervezeti formát, a román kerületek nem alkottak olyan átfogó, homogén teret, mint a Székelyföld. Az előbbieket többnyire egy-egy királyi várhoz tartoztak, míg a Székelyföldön ilyen nem is lehetett építeni. Egy másik fontos különbség abból adódott, hogy a székely székekben szélesebb volt a középréteg, ezért a székelyek jobban kiálltak közösségi jogaik védelmében, a román autonómiák társadalmi viszont gyorsabban polarizálódott, és így ezek a román kerületek fokozatosan betagozódtak a vármegyékbe. A román autonómiáknak földrajzi helyzetük sem kedvezett, ugyanis az oszmán támadások fővonalában helyezkedtek el. Mivel fő funkciójuk a honvédelem volt, tulajdonképpen éppen ennek az elhelyezkedésnek is köszönhető lettük, viszont részben ugyancsak ezzel magyarázható, hogy a románok nagy része jobbágyparaszti állapotba került. A hadviselés, a korszerű páncélos öltözet előteremtése és a nemesi életforma egyre drágább lett, egyre több parasztra volt szükség, hogy a megnövekedett költségeket fedezni lehessen. Ennek eredménye az lett, hogy bár a magyar királyok védték a szabadparasztokat, a földesurak igyekeztek mindig több jobbágyra szert tenni, és nem volt ez másként a román földesurak, a megnemesített kenézek esetében sem. Ugyanakkor a király katonai érdeke is azt diktálta, hogy inkább kevesebb, de erős fegyverzetű – csatadöntő páncélos – harcos álljon rendelkezésére, mint számosabb, de inkább csak portyázásra alkalmas könnyűlovás. (Ennek érdekében már Nagy Lajos lemondott

---

7 Pesty Frigyes: A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. *Értekezések a történeti tudományok köréből*. Budapest, 1876. 73–75.

a parasztok – kamara haszna – adójáról, hogy a többletterméket inkább a nemes felszerelésére lehessen fordítani.⁸⁾

A kenézek nemesítése is gyorsította a jobbágyosodási folyamatot, vagyis azt, hogy a szabad közrománok jobbágysorba kerülésével a román kerületek lassan megszűnjenek. Hunyadi szűkebb hazája, a hátszegi román kerület fokozatosan be is olvadt Hunyad megyébe.⁹⁾ A román területi autonómiák sorsa azért sem alakult úgy, mint az erdélyi szász és székely autonómiáké, mert e két utóbbi vezető csoportjai csak törzsterületükön kívül tudtak nemesi birtokot szerezni, míg a román elitek saját katonai körzeteikben váltak birtokos nemesekké. Ez utóbbiak az uralkodó vallására (a római katolikus vallásra) is áttértek, bár ez nem valamiféle erőszakos asszimilációs nyomásra történt: az ösztönözte őket, hogy a vagyont és az országos és megyei hivatalokba vezető utat leginkább házasságokkal lehetett biztosítani, katolikus pedig csak katolikussal léphetett frigyre.¹⁰⁾ A 15. század derekán Hunyad megyében 409 nemesi birtokosnak több mint fele román, Kolozs megyében viszont csak alig haladta meg a 7,2%-ot a román birtokos nemesek aránya.¹¹⁾ A kenézek nemesítése – és ezáltal a kenézi társadalom differenciálása – Hunyadi honvédelmi politikájának román arca, amely „negatív hatást” gyakorolt a kollektív jogokat élvező román közösségek fejlődésére.¹²⁾ Székelyföldi politikája ezzel szemben egészen másképp alakult: ő volt az első erdélyi vajda, aki egyben törvényesen a székely ispáni tisztelet is betöltötte, és ebben a minőségében, majd kormányzóként is védte a közszékelyek szabadságát, illetve az úgynevezett székely örökséget, a harcos székelyek birtokállományát, hogy ez utóbbiak katonai kötelezettségeiknek megfelelhessenek.¹³⁾ Elmondható tehát, hogy Hunyadi a társadalmi feltételekhez igazodott, tevékenysége által pedig már folyamatban lévő tendenciákat erősített.

8 Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. Budapest, 1988. 18–23.

9 Nicolae Drăgan: *Nobilimea românească din Transilvania 1440–1514*. București, 2000. 116.

10 Miskolczy Ambrus: A félhold árnyékában. Honvédelem és társadalomszerveződés Magyarország román határörvidékein. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2018. 2. sz. 351–392.

11 Drăgan: *Nobilimea românească*, 331.

12 Cosmin Popa-Gorjanu: John Hunyadi and the Collective Privileges of the Romanian Nobles of the Banat. (<https://www.academia.edu/11365824>) (Letöltve: 2019. 12. 05.)

13 Egyed Ákos: A székely jog sajátosságai. *Székelyföld története*. I. Szerk. Benkő Elek, Oborni Teréz. Budapest, 2016. 364–366.

A román szabadok lesüllyesztésébe a vallásos mozzanat is belejárt. A román görögkeleti jobbágyok nagy előnye az volt, hogy nem fizettek egyházi tizedet. A parasztokat azért sem volt célszerű katolizálni, mert ez a tizedfizetés veszélyét vonta maga után, ez pedig felesleges nyugtalanságot gerjeszthetett volna köztük. 1456-ban, amikor Kapisztránt elfogta a térítési düh, egyik térítőtársa figyelmeztetett is arra, hogy a térítéshez szükség van a földesurak beleegyezésére.¹⁴ Másként fogalmazva, először a földesurakat kellett volna rávenni, hogy a paraszti többlettermék egy részét (tized formájában) engedjék át az egyháznak, márpedig a nemes szívesebben áldozta vérért, mintsem jövedelmeiről lemondott volna. Hunyadi a nyugalom érdekében maga mérsékelte a térítő buzgalmat, annál is inkább, mert amikor 1453-ban három temesi román kerületet kapott királyi adományként – mintegy 40 faluval –, az adományozást követően pedig az egyházak fölötti patronátusi jog is őt illette meg az említett kerületekben.¹⁵ De természetesen még jobban mérsékeltek Kapisztránt az oszmánok, akik ostrom alá fogták Nándorfehérvárt. A harcos szerzetes a küzdelmek hevében a radikális türelmetlenségről radikális türelemre váltott, vagy legalábbis erre utalt, ahogyan híveit biztatta: „Kik minket a török ellen segíteni akarnak, azok a mi barátaink; rácok, szakadárok, oláhok, zsidók, eretnekek vagy akár pogányok is legyenek, kik e nehéz időben velünk harcolni akarnak, mi barátságban legyünk velök. Mert csak a török ellen kell most harcolnunk.”¹⁶ És a harcnak nem akart vége szakadni.

Hunyadi János volt az egyetlen, aki a maga régiójának helyi elitjét ily nagy mértékben nemesítette. Az ő működését követő időszakban a románok nemesítésében fordulat következett be: Mátyás király már nem emelt fel a nemességbe közrendűeket, és közkenézeket sem, hanem a már ebből az alacsonynak számító sorból kiemelt nemeseket tüntette ki tisztségekkel és birtokadományokkal.¹⁷ A leveles kenézeket viszont nemesi diplomával jutalmazta.¹⁸ A király azzal is gyorsította a társadalmi polarizációt, hogy a megbízhatóan adózó szász városoknak

---

14 Pettkó Béla: Kapisztrán János levelezése a magyarokkal. *Magyar Történelmi Tár*, 1902. 194.

15 Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. X. Pest, 1853. 405.

16 *Kapisztrán Sz. János csodás győzelme Nándorfehérvárnál 1456. július hó 22-én. Tagliakocius János [...] levele nyomán*. Ford. Krämer Bonifác. Kolozsvár, 1907. 27.

17 Drăgan: *Nobilimea românească*, 340.

18 Ioan-Aurel Pop: *Hunedoreștii. O familie europeană*. Cluj-Napoca, 2020. 246.

több román falut is adományozott. Beszterce például megkapta a radnai román kerületet, amelyek lakói ezután a városnak fizettek adót, kikötötték azonban, hogy a lakosok korábbi szabadságait tiszteletben kell tartani. Brassónak a fogarasi váruradalmat engedte át, amelynek utolsó ura a királyi hűbéres, Dracula volt. Nagyszebennek eladta Resinárt, továbbá Omlás, Talmács és Kerc is a szászoké lett. A király a városok erősítése érdekében a szász autonómiához került románok királyi juhötvened adóját is elengedte.¹⁹ A Kolozsvár melletti román községet, Feleket is mentesítette az adózás alól, mert lakói az indoklás szerint „a rablóktól és egyéb bűnözőktől” oltalmazták a várost.²⁰ A vajdahunyadi magánbirtokon élő „kenézeink” állami adótól való mentességét ugyancsak visszaállította, érvényben tartotta viszont a korábbi várszolgálatot.²¹

A román nemes (nobilis valachus) kifejezés a nemesség homogenizálódásának nyomán viszont eltűnt az adománylevelekből. Jellemző, hogy az erdélyi három nemzet általános fegyverbe állásának 1463-as királyi rendelete nem is sorolja fel a románokat, noha azt megemlíti, hogy amennyiben egy megyét, mint például Hunyadot közvetlenül is fenyeget a betörés veszélye, a nemesség egy része otthon maradhat. Szó esik arról is, hogy régi szokás szerint a székelyek kétharmada száll hadba, egyharmaduk otthon marad, és a jobbágyok általános hadkötelezettségét is szabályozza a rendelet, ugyanakkor pedig „a magyarvérű jobbágyokat” a honi várak őrzésével bízta meg. A magyar jobbágyok külön említése alighanem az életformabeli különbséggel magyarázható: a románok, akik csak juhötveneddel tartoztak, mozgékonyabb elemek voltak, míg a magyar jobbágyokat a termékbeszolgáltatást biztosító földművelésre lehetett fogni.²² A román nemesek „a nemesek nemzete” részét alkották – a szörényi bánok és főispánok közül többen is középbirtokos román családokból kerültek ki –, akik általában szülőföldjüktől távol futottak be nagy karriert, és nagybirtokokra is máshol tettek szert. Jó példaként szolgálnak erre a máramarosi Drágyfak. Csulai Vlad nemes kenéz hét fia közül öt az ország legkülönbözőbb helyén tűnt fel. Ficsor László jajcai, majd szörényi bán lett, Kende Miklós sabáci, Móré György szörényi, majd nándorfehérvári bán,

19 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.* Szerk. Nicolae Densușianu. București, 1891.

20 Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez.* Buda, 1870. 229.

21 Iosif Pataki: *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea.* București, 1973. 128.

22 *Székely oklevéltár. I.* Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1872. 196.

Váncsa János bálványosi várnagy, Móré Fülöp pedig pécsi püspök (ő Mohácsnál vesztette életét).²³ A Kendeffy család viszont elsősorban Hátszegen terjeszkedett: még 1451-ben megkapták a juhötvenedet, és azt követően nemcsak tucatnyinál több falut, hanem két várat – Kolcvárat és Hátszeget (Váralja) – is megszerezték. Ez utóbbi esetében némi cseltől sem riadtak vissza: Mátyás királytól mint egyszerű tornyot kapták meg, azonban az építmény korábban valójában a hátszegi váruralom központja volt. A Kendeffyeket 1462-től a pallosjog is megillette, alattvalóik büntetőügyeiben tehát ők bírászkodhattak.²⁴ Alighanem együtt csaltak azokkal a hátszegi nemesekkel is, akik annak érdekében, hogy az adózást elkerüljék, a Zsil-völgyét Havaselvéhez tartozónak minősítették.²⁵ Az akció sikeresnek bizonyult: a havaselvi vajda, amint a galaci Buda családnak adományozott kiváltságlevelében is írta, adómentességet biztosított ezeknek a „magyarországi embereknek”.²⁶

Elképzelhető, hogy a Kendeffyek ószláv (mediobolgar) családi iratai között is akadt több ilyen kiváltságlevel. Ezek közül ma csak egy 1499-ből valót ismerünk, amely egy latin oklevél fordítása, és nyilván azért fordították le, mert a birtokvita a Temes vidéken frissen megtelepedett szerb–albán Vukasin családdal folyt.²⁷ Ezen okleveleknek köszönhetően aztán el lehetett játszani a gondolattal, hogy „még 1497-ben a Kendeffyek tűzhelyénél a bolgárok által beszélt nyelv valószínűleg használatban. Vegyük ehhez, hogy a Kendeffyek oly viszonyban állnak Hunyadi Jánossal, mely valami bensőbb köteleket föltételez. E kötelek lehetett bizonyára az ugyanazon faj és nyelvcsaládhoz tartozás érte”.²⁸ (Az elmondottak kapcsán azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy az előbbi sorok szerzője úgy vélte, a románok Hátszegen bolgar kenézek vezetésével telepedtek le, és alighanem jobbnak tartotta, ha

23 Török Pál: Középkori magyar nemes családok Erdélyben, VII. A Csulaiak. *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1943. 5. sz. 102–110.; Fedeles Tamás: Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526.) *Levéltári Közlemények*, 2007. 2. sz. 35–84.

24 Adrien Andrei Rusu: *Cnezi români din Transilvania în epoca lui Iancu de Hunedoara – Cădeștii din Râu de Mori*. *Revista de Istorie*, 1984. 561., 565.; Drăgan: *Nobilimea românească*, 283.

25 Marian Coman: *Putere și teritoriu*. București. 2013. 215.

26 Bőjthe Ödön: *Hunyadmegye sztrigymelléki részének és nemes családainak története*. Budapest, 1891. 120.

27 Drăgan: *Nobilimea românească*, 189.

28 *Sólyom-Fekete Ferenc: A Hunyadiak rokonsága* (Adalékok dr. Wertner Mór Hunyadi-tanulmányához). *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve XI*. Budapest, 1900. 139–140.

Hunyadira és hátszegi familiárisaira nem románként tekint.) A szláv egyházi kultúra jelenléte azonban élő valóság volt; emellett szőlő a hátszegi vár alatt fekvő Óraljaboldogfalvi (Sântamaria-Orlea) – ma református – templom is, amely a 13. század derekán épült, román elemeket felmutató gótikus stílusban. Felépülését követően még római katolikus templomként működött, de miután a Kendeffyek Hunyaditól megkapták a falut, görögkeleti rítusú templommá alakították, így a különböző falfestményeken latin és cirill betűs felírásokat egyaránt találunk.²⁹ Jellegzetes heterodox mozzanat az is, hogy a család egyik tagja, Kenderesi János, aki máramarosi főispán lett, Huszton katolikus kápolnát emeltetett. Mindez azzal magyarázható, hogy a magyarországi görögkeleti ortodox román nemesek az 1439-es firenzei unió nyomán magukat és a római katolikus magyar nemeseket egyaránt ugyanazon egyház tagjainak tekinthették, és bár egy ideig még őrizték saját korábbi szokásaikat, később fokozatosan az utóbbiakhoz hasonultak át. Mindez nem gátolta meg a Kendeffyeket abban, hogy az 1470-es években a dalsánpataki román Stoica papot megöljék, hiába kapott az áldozat királyi menlevelet.³⁰ Hogy birtokviszály vagy egyéb ok forgott fenn, nem tudni, mindenesetre a Kendeffyek birtokaik gyarapítása érdekében az erőszaktól sem riadtak vissza.³¹

Részben ilyenek lehettek azok a civakodások, amelyeket Verancsics említett, de helyi konfliktusok időnként ezt leszámítva is fel-felütötték a fejüket. A földesúr-jobbágy viszályok megmaradtak „a családon” belül, legfeljebb a jobbágyok költöztek el a városokba vagy a szász joghatóságú vidékekre. A szászok és a románok viszályai viszont már túlnőttek a helyi szinten (a két közösség elsősorban a legelők használatán különbözött össze).³² Az, hogy 1498-ban Medgyesén a románok nem akartak részt venni a városfalak építésében, vagy hogy 1504-ben Szerdahelyt a szomszédos román falu háborgatta, egyaránt a király elé került. Az uralkodó mindkét esetben a románok kárára döntött: az előbbiek nem költözhetek be a medgyesi városfalak közé, az említett román falut pedig végül lerombolták.³³ Szászváros szék 1462-ben még „a szászok,

29 Entz Géza: A középkori Magyarország falfestészetének bizánci kapcsolatairól. *Művészettörténeti Értesítő*, 1967. 4. sz. 248–249.

30 Drăgan: *Nobilimea românească*, 169., 182.

31 Pop: *Hunedoreștii*, 244.

32 Hunfalvy Pál: *Az oláhok története. II.* Budapest, 1894. 164–208.

33 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.* 186., 192., 214., 252., 389., 392., 522.

magyarok és románok” közös akaratából választott királybíró és kérte a váltasztás megerősítését a nagyszebeni városi vezetéstől.³⁴ 1504-ben azonban a szászvárosi szászok már tiltakoztak az ellen, hogy Oláh Istvánt (Miklós apját) királybírónak nevezzék ki³⁵, aki ellen aztán panaszt is tettek, mert állítólag ok nélkül végeztetett ki valakit.³⁶

A király iránti lojalitás esetenként az etnikai és felekezeti ellentéteket is áthidalta. Már az 1400-as évekre visszamenőleg helyi konfliktusok forrása volt, hogy a korábban katolikus gazdától művelt, ún. keresztény földekre telepedett görögkeleti románok elvben tizedkötelesek voltak, de ha lehetett, megtagadták a fizetést.³⁷ 1468-ban Mátyás, aki igyekezett vigyázni a vallásbékére, elrendelte, hogy Erdélyben ezt a tizedet akár fegyveres erővel is be lehessen hajtani.³⁸ A király ugyanakkor óvatosabban járt el a Dunával határos frontvidékek lakóival: 1468-ban törvényt hozott arról, hogy „a szerbeket és a hozzájuk hasonló skizmatikusokat” (értsd: románokat) nem lehet arra kényszeríteni, hogy „mások módjára dézsmát fizessenek”. A rendelkezés ugyanakkor azt is kimondta, hogy a velük együtt élő keresztényeket ezek miatt „a skizmatikusok miatt és a dézsma meg nem fizetése miatt nem szabad egyházi tilalommal sújtani”. Viszont ha katolikusok az ilyen görögkeletiekkel közösen végeztek munkát, akkor a termésből a katolikusoknak az ő részükért tizedet kellett adniuk, míg a görögkeletiek tizedmentesek maradtak. E rendelkezések nem örökre, hanem csak néhány évre szóltak, és azt a célt szolgálták, hogy a török uralom alatt élők „annál készebbek legyenek átjönni, minél inkább látják, hogy azok, kik már bejöttek, ilyen előjogokat kaptak”. (1468:V. 3-4. tc.) Ettől függetlenül a csanádi püspök, akinek ugyancsak honvédelmi kötelezettségei miatt kellett a pénz, az aradi nemesektől megkövetelte a keresztény földek után járó dézsmát, és a szerbek dézsmafizetésének elmaradása miatt az egyház átokkal sújtott egy katolikus birtokos családot.³⁹

---

34 <http://siebenbuergenurkundenbuch.uni-trier.de/catalog/3696> (Letöltve: 2021. 03. 11.)

35 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.* 519.

36 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/3.* Szerk. Nicolae Densușianu. București, 1892.

37 Hegyi Géza: *Terrae Christianorum. A „keresztény földre” telepedett románok dézsmáltatásának kezdetei.* (<http://real.mtak.hu/63437/>) (Letöltve: 2021. 03. 10.)

38 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.* 182.

39 Viorel Achim: *Disputa pentru decimele din »terrae christianorum« din cuprinsul episcopiei de Cenad (1468–1469).* (<https://www.academia.edu/41593427/>) (Letöltve: 2021. 03. 10.)

Az ilyen konfliktusokban többnyire az győzött végül, akire nagyobb szükség volt, viszont az oszmán veszély nöttével 1495-ben már törvény mondta ki, hogy ezek a keresztény földeken élő „szerbek, rutének, oláhok és más skizmatikusok”, akik eddig sem fizettek tizedet, ezután teljesen tizedmentesek legyenek”. (1495:45. tc.)

A vallást illetően a nagy kérdés még mindig az egyházi unió sorsa volt. Bár e tekintetben ekkorra már gyakorlatilag minden eldőlt, azok a görögkeleti ortodox humanisták, akik hűek maradtak az 1439-es unióhoz, nem hagyták magukat. Mákáriosz halicsi püspök még kitartott az unió mellett, ezért a pápa az erdélyi görögkeleti ortodoxokat az ő fennhatósága alá rendelte, és 1466-ban felszólította a magyarországi egyházi vezetést, hogy az erdélyi katolikus Miklós püspök adja vissza a görög rítusú egyháztól elvett javakat. Az erdélyi vajda ugyanakkor arról rendelkezett, hogy a görög rítuson lévők a püspöküknek egyházi tizeddel tartozzanak. Ez utóbbi intézkedés viszont aligha tette népszerű a egyházi unió ügyét. El is enyészett, annál is inkább, mert a görög humanisták jó kapcsolatot ápoltak Vitéz Jánossal és Janus Pannoniusszal, akik részt vettek a Mátyás király elleni összeesküvésben.⁴⁰ Mátyás pedig a Moldvával való jó viszony érdekében engedélyezte azt, hogy hűbérese, a moldvai vajda püspököt küldjön Felekre. A király a Rómát fenyegető két nagy veszély, az iszlám és a husziták ellenében Rómát képviselte. A pápa meghosszabbított karjaként forgatta a fegyvert, igazában ez legitimálta a szomszéd katolikus uralkodókkal szembeni harcait. Kegy-úri jogait azonban nem engedte csorbítani, már csak a velük járó jövedelmek miatt sem. Ilyen királyi jog volt a főpapi tisztségekre való jelölés is, a pápa csak megerősítette a jelöltet. Amikor Róma Mátyás rovására próbálta meg előjogait kiterjeszteni, a király a bíbornoki kollégiumot egyenesen a görögkeleti ortodoxiára való áttéréssel fenyegette meg: „a magyar nemzet készebb a címerét ékesítő kettős keresztet hármassal keresztte átalakítani”.⁴¹

Ebből az 1950-es évek antiklerikalizmusának idején az államvallásra való törekvést vélték kiolvasni, valójában azonban csak taktikai manő-

---

40 Dan Ioan Mureşan: Bessarion et l'Église de rite byzantin du royaume de Hongrie (1463–1472). *Matthias Corvinus und seine Zeit: Europa am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zwischen Wien und Konstantinopel*. Szerk. Christian Gastgeber, Ekaterina Mitsiou. Wien, 2011. 77–92.

41 Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-székkal. II.* Budapest, 1902. 228.

ver volt: már Hunyadi János is keményen fenyegetőzött, amikor Róma nem az ő jelöltjét akarta kinevezni a dömösi prépostságra. A pápák – mindig is jó diplomaták lévén – nem feszítették tovább a húrt. Igaz, az unióról sem mondtak le, olykor pedig éppen a görögkeletiek mellett álltak ki. Amikor a pápa 1476-ban megtudta, hogy Magyarországnak a Szerbiával határos részein a katolikus papok a görög rítusú keresztiséget nemhogy nem fogadják el, hanem egyenesen kárhoztatják, a magyar főpapokhoz fordult, hogy intsek mérsékletre a prédikátorokat, mert a keleti keresztények megszorításával ártanak a keresztény közösségnek és az igaz hitnek.⁴² A döntés meghozta a kívánt eredményt, mert a pápa által szorgalmazott emberséges magatartás számos görögkeletit vezetett el előbb a heterodoxiához, később pedig a katolikus valláshoz. Valószínű az is, hogy a fentebb említett pápai intervenciót Mátyás kérte, és 1479-ben ugyancsak ő mentesítette „az összes máramarosi görög hitű oláh papot” a királyi adótól.⁴³ A firenzei unió ügyének elhalásával és a rendi társadalmi tagolódás előhaladásával a görögkeleti ortodoxia végül parasztvallássá lett – annál is inkább, mert a Dunától délre már a szultánhoz való lojalitással járt, és aki például a katolikus vallásról tért vissza a görögkeleti vallásra, arra akár a törökbarátság gyanúja is rávetülhetett. 1500-ban a király két miháldi román nemest azért fosztott meg birtokától, mert „az oláhok és rácok kárhozatos szektájához csatlakoztak”.⁴⁴ Ellenkező előjelű intézkedésekre is találni példát: 1510-ben Majláth István, majdani erdélyi vajda, miután „a görögök kárhozatos szektájáról” megtért a római egyházhoz, Fogarason megszerezhetett egy falut.⁴⁵ Az erről szóló oklevél hitelessége azonban meglehetősen kérdéses, ugyanis Kemény József gyűjteményéből származik, és a gyűjtőről ma már köztudott, hogy a hamisítástól sem riadt vissza. Azt az oklevelet is ő hamisította például, amely szerint 1484-ben a szászok és nemesek gyűjtogatással, javaik felprédálásával és a nemesek legyilkolásával vádolták meg a románokat, mire Mátyás király nem csak az utóbbiak elleni kemény fellépést rendelte el, hanem parancsában megjegyezte, hogy „az oláhok nem hivatottak

42 Augustinus Theiner: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. II. Roma, 1860. 454.

43 Mihályi János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Máramaros-Sziget, 1900. 536.

44 Pesty Frigyes: *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*. III. Budapest, 1878. 128.

45 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. II/3.

és nem is születtek szabadságra”. Hogy a hamisítás hitelesebb legyen, a hamisító még ráírta a hamisítványra „Alig hinném, hogy ezt Mátyás írta, ha eredetére nézve román lett volna.”⁴⁶ E megjegyzésével Kemény tulajdonképpen a Hunyadiak román származását kérdőjelezte meg. A dokumentum román kiadója (nem firtatva annak eredetiségét) a kemény románellenes kitételét a királyi kancellária rovására írta: a 19. századi sérelmi nemzeti szemléletnek végül is jól jött a hamis oklevél.

A JAGELLÓ-KOR ÁTÉRTÉKELÉSE

Általában a történelemben keressük azokat az állandó mozzanatokat, amelyek évszázadokon és évezredekken keresztül hatnak és dolgoznak a mélyben. Háború és osztálytagozódás dönti el a civilizációk sorsát, „a hadi és osztályintézmények az emberi természet árnyoldalainak társadalmi megnyilvánulásai, amit a teológusok eredendő bűnnek hívnak” – fejtegette Arnold J. Toynbee az 1940–50-es évek tekintélye.⁴⁷ A rákövetkező korszak befolyásos történésze, Fernand Braudel is hasonlókat vallott, amikor az embert saját közössége áldozatának látta, és immár az 1960–80-as évek tapasztalatainak birtokában kimondta: „Minden élő ország önmaga ellenében megosztott ország.”⁴⁸ Magyarország múltját is jól jellemzik e keserű igazságok. Annál is inkább, mert a világhatalomra törő oszmán világgal állt szemben. Ennek területe pedig az 1520-as évekre hét-nyolcszorosa lett Magyarország területének, lakossága pedig Magyarország lakosságának négyszerese.⁴⁹ Persze, elvben Európa egy része ott állt mögöttünk. A pápa és Velence rendszeresen támogatta Magyarországot, a pápák keresztes háborúkat is hirdettek, de ez utóbbiak ideje már lejárt. Az európai államokat az államrezon vezette, és a reformációval a *gens christiana* addig legalább szimbolikus egysége is felbomlott. Luther még rokonszenvezett is az iszlámmal, Erasmus pedig ugyan elítélte a reformációt, de kereste azt, ami az iszlámban szimpatikusabb számára, mint Luther tanításában. 1525-ben a francia király olyan súlyos vereséget szenvedett V. Károly német császártól, hogy, mint mondta „minden elveszett a becsületen kívül”.

46 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.* 285.

47 Arnold J. Toynbee: *Civilization on Trial.* London, 1957. 23–24.

48 Fernand Braudel: *Une leçon d'histoire.* Paris, 1986. 95., 165.

49 Fodor Pál: *Az Oszmán Birodalom hadszervezet és hadserege (1510–1530). Új korszak határán: az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában.* Budapest, 2019. 17.

Az államrezon viszont nem ismeri a becsület fogalmát. A francia király rögtön keresni kezdte az oszmánok barátságát, és e viszony közöttük később olyannyira elmélyült, hogy az 1543-as magyarországi hadjáratban például francia tüzérek is segédkeztek.⁵⁰ Uruk azzal nyugtatgatta a lelkiismeretét, hogy úgy tett, mintha hinne a szultán katolizálásában.⁵¹ Ugyanakkor a szultán éppen ekkor akarta kiteljesíteni iszlám hitének nagy küldetését, a viláгурalmat. Az erőviszonyok megoszlását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Szolimán szultán jövedelme kétszerese lett V. Károly császár jövedelmeinek.⁵² A szultáni költségvetés évente 1,5 millió arany többlettel zárult, a magyar királyi jövedelmek pedig a Mátyás kori 800 ezer aranyról negyedére-felére estek, és ezeket úgy felemésztette a végvári határvédelem, hogy olykor még a zsoldot sem tudták kifizetni belőlük. Az érem másik oldala, hogy amikor számaink a magyar királyi jövedelmek esését érzékeltetik, akkor látni kellene a számok valóságtartalmát is, hiszen ezek a kortársak, főleg velencei követek jelentéseiből maradtak ránk, róluk pedig ismeretes, hogy a lélektani hatás érdekében túldramatizálták a magyar helyzetet. Ebbe az is belejátszott, hogy idealizálták Mátyás uralmát, akinek kemény adópolitikája, mély szakértelemre valló hadszervező tevékenysége és reneszánsz udvara a kor egyik leggazdagabb könyvtárával nosztalgikus messzeségekbe távolodott. Az idealizáláshoz az is hozzájárult, hogy a király kora egyik legnagyobb hadvezére volt, és a jelentések születésének időszakában éppen ezekből volt a legnagyobb hiány.⁵³ Így aztán a visszatekintő szem előtt minden, ami Jagelló Ulászló királlyá választása után, illetve azt követően, jobb sorsra érdemes fia, II. Lajos uralma alatt történt, az 1526-hoz vezető hanyatlásként került bemutatásra.

Leopold von Ranke 1854-ben azt tanította tanítványának, II. Miksa bajor királynak, hogy a korszakokat nem kell rangsorolni, hiszen „mindegyik korszak egyformán közel áll Istenhez”; önmagukban kell tehát vizsgálni őket, mert ebben rejlik a történelem, valamint az egyéni sorsok varázsa.⁵⁴ Csakhogy az ember összehasonlító lény. Mátyás

50 Halil Inalcik: *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300–1600*. London, 2000. 37.

51 Didier Le Fur: *Une autre histoire de la Renaissance*. Paris, 2018. 170.

52 Perry Anderson: *Lineages of the Absolutist State*. London, 1974. 365.

53 Tamás Pálosfalvi: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*. Boston, Leiden, 2018. 454.

54 Leopold von Ranke: *Über die Epochen der neueren Geschichte* (<https://www.projekt-gutenberg.org/ranke/epochen/epochen.html>) (Letöltve: 2021. 02. 22.)

király alakja mítosszá magasztosult, aminek árnyékában a magyar történészek a Jagelló-kort az ördöghöz közelítették. Modern történetírásunk egyik alapító egyénisége, Marczali Henrik már Ulászló megválasztásánál sem tudott „véresebb szatírárt” elképzelni.⁵⁵ A főbűnös Engel Pál évtizedek tudását összefoglaló művében a köznemesség és ideológusa, Werbőczy István lett, mert olyan idegengyűlölettel vegyes önimádatot öntött formába, amely eltorzította a társadalmi és szellemi fejlődést, „mintául szolgálva a Kárpát-medence etnikai gyűlölködéséhez”.⁵⁶ A történészek determinista szemléletével szöges ellentétben áll az irodalomtörténész Klaniczay véleménye, szerinte ugyanis „a Mohácsnál elbukott országot – minden látszat ellenére is – egy gazdag, nagy és reményteljesen fejlődő országnak tekinthetjük.”⁵⁷ Valóban, a Jagellók békés úton és tartósan biztosították azt, amit Mátyás csak költséges háborúk árán és bizonytalan időre tudott kivívni. Megvalósult a magyar–cseh perszonálunió, és kisebb válságoktól eltekintve Lengyelországgal és a nyugati szomszédokkal is békében éltek. Jól sikerültek a királyi házasságok is. Ulászló francia királylányt vett feleségül, fia, Lajos pedig Habsburg lányt, és olyan házassági szerződést kötöttek, amely magszakadás esetén elismerte a Habsburgok jogát a magyar trónra. Az oszmán hatalom torkában ez is támaszt ígért. A magyar–oszmán végvári harcokban a magyar harcosok úgy-ahogy állták a sarat, az erdélyi vajda, Szapolyai János pedig következetesen támogatta az oszmánellenes havaselvi vajdákat, és nem is sikertelenül: 1513-ban Szendrő várát ostromolta meg, 1515-ben pedig Nándorfehérvártól nem messze fekvő Zsarnó várát vette ostrom alá. Ez utóbbi ostromnál ágyúit is elveszítette, 1522-ben viszont Havaselvén több csatát is nyert.⁵⁸ Corvin János horvát-szlavón bánként Jajcát is meg tudta védeni, és ugyanez igaz utódjára, Frangepán Kristófra is. A legsikeresebb magyar hadvezérnek Tomory Pál, az egykori fogarasi várnagyból lett kalocsai érsek bizonyult, aki 1523-ban Szerémségben jó stratégaként három csatában morzsolta fel az oszmán túlerőt.⁵⁹ A felsoroltak azonban nem

---

55 Marczali Henrik: *Magyarország története*. Budapest, 1911. 365.

56 Engel Pál: *Szent István birodalma*. Budapest, 2001. 307.

57 Klaniczay Tibor: *Hagyományok ébresztése*. Budapest, 1976. 194.

58 C. Tóth Norbert: Szapolyai János erdélyi vajda törökellenes harcai (1520–1526). *Egy elfeledett királyi dinasztia: a Szapolyaiak*. Szerk. Fodor Pál, Varga Szabolcs. Budapest, 2020. 99–112.

59 Kubinyi András: *Nándorfehérvártól Mohácsig*. Budapest, 2007. 149.

tudták ellensúlyozni azt, hogy az oszmánok már 1521-ben elfoglalták Nándorfehérvárt, ezzel pedig tulajdonképpen megnyílt számukra az út Buda felé.

Magyarországon ebben az időszakban két tényező hiányzott a sikeres ellenálláshoz: a két Hunyadihoz hasonló katonai zseni és a pénz. Az egyik genetikai mutáció kérdése, a másik hiánya a rendiségből és a geopolitikai helyzetből következett. Az uralkodó a belső béke érdekében jövedelmei nagy részét átengedte az országnagyoknak, így a budai reneszánsz központ sorvadózott, a nagyúri birtokokon viszont megjelent az új életstílus, amely fokozatosan a köznemességet is megérintette. Ez utóbbi csoport tagjai különben jeleskedtek a diétai törvényhozó munkában is, és bár olykor egymásnak ellentmondó és betarthatatlan törvényeket hoztak, a sokat emlegetett magyar jogi kultúra éppen ebben az időszakban alakult ki. Werbőczy István megalkotta az első magyar törvénygyűjteményt, a *Hármaskönyvet*, amelyet az 1514-es diéta és a király is elfogadott, de a főurak ellenzése miatt a megyékben már nem hirdették ki, így nem emelkedett törvényerőre sem. Ennek ellenére századokon keresztül a nemesség bibliája lett. A középbirtokos nemesség ereje tagjainak jogi képzettségében, illetve abban rejlett, hogy olyan ideológust tudtak kiállítani, mint a már említett Werbőczy. A vármegye alapvetően a köznemesség érdekvédelmi szervezetévé vált. Míg Mátyás király a főnemesi és köznemesi érdekcsoportokat a maga akaratának elfogadására tudta készíteni, utódai nem jeleskedtek ebben a hatalmi játékban. És míg az udvari főurak és a főpapok pragmatikus politikát folytattak, olykor egymás ellenében is, megint fel-felvillant a katonabárok és az udvari bárók ellentéte. Szapolyai János olyan erős köznemesi támogatásra tett szert, hogy a királyi család megszakadása esetén a diéta őt választotta volna meg királlyá (amint ez 1526-ban be is következett, ami nem azt jelenti, hogy Szapolyai állandóan Lajos király halálára spekulált volna).

Bár a történelem örök átmenet, a századfordulót követő évtizedek még az átlagosnál is jellegzetesebb átmeneti jegyeket mutatnak fel. A rendi képviseleti rendszer felé való átmenetről van szó; ebben a rendszerben az országgyűlés a megyei képviselőkből áll, és a főpapok, valamint a nagybirtokos főurak már a törvényhozó munkát felülbíró felsőházat alkotnak. Ugyancsak jellemző rá, hogy elvben és gyakorlatban az országgyűlés rendszeresen élhet a királyválasztás jogával.

Ez már a rendi dialógus és konszenzuskeresés világa.⁶⁰ A Jagelló-kor során ebbe az immár évszázadok óta kirajzolódó irányba történt újabb elmozdulás, és mint minden fejlődésnek, ennek is társadalmi és emberi ára volt. Csak arra kell megtalálnunk a választ, hogy ezt ki és hogyan fizette meg.

Kérdésünk örök és általános érvényű. Amikor Mályusz Elemér az előző fél évszázad társadalmi fejleményeit vizsgálta, egyértelműen úgy látta, hogy „az egész fellendüléshez a politikai életnek a rendiség elvei szerint fejlődéséhez az alapot tehát a jobbágy szorgalma és az a leleményessége biztosította, hogy ugyanabból a földterületből most lényegesen többet tudott kihozni, mint egy évszázaddal korábban. A jobbágyság segítette tehát hozzá a köznemességet, a polgárságot és Hunyadi, hogy együttesen útját állják a magyar állam felbomlásának, az önálló territóriumok kialakulásának. Ezt kétségtelenül öntudatlanul tette a jobbágyság. Ellenben már tudatosan, sőt lelkesedéssel vállalva a terheket, vérenek omlásával biztosította, hogy a török ne söpörje el a hűbériből rendivé átalakuló államot s tette lehetővé ennek megerősödését. A rendi állam egyáltalán nem mutatkozott hálásnak a jobbágyság iránt. Éppen úgy elnyomta, mint a bárók által vezetett állam. A rendi államra mégis szükség volt, mert a fejlődés magasabb fokát képviselte, s mert ezen a fokon át kellett haladni, még ha a jobbágy vérével és verejtékével fizetett is minden előre megtett lépésért.”⁶¹ Braudel másképpen fogalmazta meg ugyanazt, amit Mályusz, amikor 16. század második felének Földközi-tengeri régióját jellemezte: ez a „parasztok, részmunkások, földtulajdonosok univerzuma”, és itt „rövid távon-hosszú távon a mezőgazdasági élet uralkodik. Eltartja-e az emberek növekvő létszámát, a városok luxusát, mely olyannyira elkápráztató, hogy csak azt látjuk? Ez minden nap, minden század alapkérdése. Minden más ehhez képest szinte nevetséges.”⁶² A budai udvarban inkább a már emlegetett luxus volt nevetséges: farsang idején például dúskáltak a földi javakban, azonban később a királynak már hitelbe kellett árut rendelnie a hentestől. Az viszont már egyáltalán

60 Martyn Rady: Rethinking Jagiello Hungary (1490–1526). (http://ftp.jate.u-szeged.hu/~capitul/oktatas/hung_soc/rady2005.pdf) (Letöltve: 2021. 03. 10.)

61 Mályusz Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában. *Századok*, 1957. 601–602.

62 Fernand Braudel: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II. II.* Paris, 1966. 517.

nem adott okot derűre, hogy a pénzszerzés vágyában zajló társadalmi változások és a politikai ügyetlenkedés és manőverezés nyomán a paraszti elégedetlenség 1514-ben parasztfelkelésbe torkollott: ebben tulajdonképpen konjunkturális és strukturális mozzanatok egyaránt közrejátszottak.

A KERESZTES HADTÓL A KATONAPARASZTI RENDISÉGIG

Pedig eleinte jó nemzetközi konjunktúra ígérkezett. 1512-ben az oszmánok újabb részt hódítottak el a bosnyák bánságból, a pápa pedig összeurópai kereszties hadjáratot akart indítani ellenük. Dániától Moszkváig lehetett volna toborozni az embereket, és az időzítés elvben jó is lett volna ehhez: 1514-ben oszmánok ismételen háborúba keveredtek a perzsákkal. Csakhogy az európai hatalmak egymással is meghasonlottak, így Magyarországnak komolyabb külső támogatásra nem lehetett kilátása. A pápa Bakócz Tamás esztergomi érseket nevezte ki legátusának. A jobbágyból lett fényűző reneszánsz főpap – okos, de elpuhult kéjenc – kapva kapott az alkalmon. A pápaválasztáson kudarcot vallott, és most bizonyítani akart. Mindazokat, akik óvatosságra intették, letorkolta, és azt tervezte, hogy különadót vet ki, aminek terhére zsoldosokat fogad. Ezzel ellentétben a keresztiesek ingyen voltak, Bakócz kihirdette tehát a hadba szólító pápai bullát, amely a keresztet a ruházatukra felvarró keresztieseknek és az őket segítőeknek egyaránt bűnbocsánatot ígért, külön hangsúlyozva, hogy azok előtt, akik életüket vesztik a harcban, a poklok kapuja bezárul, és megnyílik a paradicsom örömeinek ajtaja.⁶³ Ezzel kiszabadult a szellem a palackból, éppen akkor, amikor a szultán hároméves békét ajánlott, és a magyar király ezt el is fogadta. Ugyanekkor Szapolyai János már Vidin környékén portyázott, és a keresztieseknek szintén a déli frontra kell volna vonulnia, csakhogy a békeszerződés miatt a déli hadjárat okafogottá vált. Bakócz le is akarta állítani a toborzást, átokkal fenyegette az engedetleneket, Sátán szolgáinak nevezve az egyébként a ferences rendhez tartozó „hamis prédikátorokat”.⁶⁴ De hiába volt minden igyekezet, a szellemet nem lehetett visszaparancsolni korábbi lakhelyére. A keresztiesek a nemesek ellen fordultak: egyik részük

63 *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Szerk. Antonius Fekete Nagy, Geiza Érszegi, Victor Kenéz, Ladislaus Solymosi. Budapest, 1979. 55.

64 *Monumenta rusticorum*, 78.

Lőrinc pap vezetésével Kolozsvárhoz vonult, a másik Dózsa Györggyel az élen Temesvárt vette ostrom alá. Ez utóbbi mint „a keresztések áldott népének fejedelme és egyedül a magyar királynak alávetett főkapitány” szólított hadba „a hűtlen nemesek ellen”, kik „ellenünk lázadtak fel”, és mindazokat, akik nem szállnak hadba, a „kiközösítés és örök kárhozat büntetésével”, valamint fej- és jószágvesztéssel fenyegette meg.⁶⁵ Viszont az ellenfelet sem kímélték, adószedőket öltek meg, püspököt húztak karóba, nemeseket és családtagjaikat gyilkolták le, nem is beszélve az égetésről és nemi erőszakról. A parasztfelkelések klasszikus forgatókönyvét azonban nem sikerült átírni. Szapolyai diadalmaskodott a felkelők fölött, és győzelmét rettentő bosszú követte: Dózsát máglyára küldték, fejére tüzes koronát tettek, a testéből kitépett húsdarabokból pedig alvezéreinek kellett enniük, amíg őket is ki nem végezték. E szimbolikus jelenet emléke – változó tartalommal – máig fennmaradt.

Az, hogy a jó konjunktúra visszájára fordult, nem pusztán a napi politikai fejlemények eredménye volt. A felkelés strukturális oka a rendiségben rejlik, magában a társadalmi tagozódásban. Az egyenlőt-lenség az egyenlőség szenvedélyének a táptalaja. Nemcsak a nagy nyugat-európai parasztfelkelésekben szabadult el az egyenlőség szenvedélye, 1514-ben is felemlegették az első emberpár, Ádám és Éva idejét. A gyulafehérvári főpap, Taurinus István, aki megverselte a történeteket, alighanem hallhatott arról, hogy miket beszéltek a keresztések:

Hát akkor kicsodás volt ott a király meg a császár.

Hát a lovag s a nemes? Mindünknek egy ura: Isten,

Ő az Atyánk – uraság nincs kivüle senki mirajtunk.

Úr és paraszt osztályharca élő valóság, csak éppen nagyon sok arca van. A köznemesség ideológusai – a 13. századi krónikás, Kézai Simon és a kortárs Werbőczy – egyszerű történettel magyarázták és legitímálták a rendi különbségeket, vagyis a tényt, hogy egyik magyarul beszélő uralkodik a másikon: álláspontjuk szerint a parasztok ősei elárulták az egyenjogú harcosok közösségét, ezért abból kitaszították és szolgává tették őket. Az eljárás indoklásául azt hozták fel, hogy már a hunok így cselekedtek. Ebben a felfogásban vagy a hunok számítottak

---

65 *Monumenta rusticorum*, 121–122.

magyarnak, vagy fordítva, a magyarok hunnak. Úgy gondolták, e népek valamennyien Szkítiából jöttek, tehát tulajdonképpen mindannyian szkíták, azaz magyarosan szittyák, és szittyánként ők az ősi erények hordozói. Egyébként már a nyugati középkori krónikások Szkítiából hozták a magyarokat, a mieink csak erényt csináltak a szükségből. A parasztok azonban már nem minősültek szittyáknak. Amint Ulászló király francia feleségének egyik kísérője 1502-ben egyszerően nyugtázza: „A nemesek és urak mind katonák, a földműveseket nem becsülik többre a barmoknál és rosszul bánnak velük.”⁶⁶ Egy osztrák utazó úgy vélekedett, „a nemesek elrabolják azt, amiből a parasztnak sok van, ez teszi a parasztot hanyaggá és lustává.” Akadnak olyan nemesek, írta, „akik halálra kínozzák alattvalóikat, ha látják, hogy élelemben és más szükségeseiben bővelkednek.”⁶⁷ Apáti Ferenc, aki 20 évvel később maga is élesen bírálta a rendi társadalmat, ugyancsak hasonló szellemben verselt a parasztokról:

Sámsonnak alejtá [képzeli] az pór önnönmagát,
Látod nagy haragját, nem tiszteli urát;
Fogjad meg szakállát, vedd csak el jószágát,
Megalázza magát.⁶⁸

Csakhogy 1514-ben fordult a kocka. A kereszttesek úgy érezték, hogy ők az igazi harcosok, ők a kereszténység ügyének igaz katonái, Isten választott népe, a nemesség pedig nem teljesíti kötelességét. Az őket hadba szólító ferences papok már évek óta ostromozták a nemeseket, a főurak fényűzését, hadi kötelezettségeik elmulasztását. Akadt ferences, aki azt prédikálta, hogy „Jézus urunk a keveseket és tanulatlanokat, a nemteleneket, *homines ignobiles* és gyengéket választotta ki, hogy az egész világot a hit igájába fogják”. Mindezeket, a felkelést ideológiailag előkészítő kiliasztikus vagy millenarisztikus mozzanatoknak is lehet

66 Antoine Le Roux de Lincy: Discours des cérémonies du mariage d'Anne de Foix, de la maison de France, avec Ladislas VI, roi de Bohême, précédé du discours du voyage de cette reine dans la seigneurie de Venise, le tout mis en écrit du commandant d'Anne, reine de France, duchesse de Bretagne, par Pierre Choque, dit Bretagne, l'un de ses rois d'armes. Mai 1502. 436. (https://www.persee.fr/doc/bec_0373-6237_1861_num_22_1_461942?) (Letöltés: 2021. 02. 18.)

67 Kulcsár Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, 1981. 123.

68 Apáti Ferenc Cantilénája. (https://web.archive.org/web/20071016131819/http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/544_545_Apati_Ferenc_%20Cantilenaja.htm) (Letöltés: 2021. 02. 18.)

tekinteni tehát olyan hiedelemnek, mely szerint Krisztus a világ vége előtt itt a földön az örök életre feltámasztott mártírokkal együtt uralkodik.⁶⁹ Ugyanakkor a felkelés dokumentumai közül egyik sem utal ilyesmire.⁷⁰ A felkelők a földön jártak. Dózsa György – idézzük Taurinust – immár olyan országos főkapitányként lépett fel, aki

Nem csak a pórságot szólítja hadakba, de már a főurat és polgárt szintén, fenyegetve halállal, azt, aki nem követi...⁷¹

Miután Szapolyai elfogta Dózsát, feltette a kérdést, milyen elképzelés vezette (che fantasia era stata la sua), mire a fogoly azt mondta, hogy „meg akarta újítani a magyar királyságot” (el volea renovar el regno de Hongaria).⁷² A cél új, adómentes katonaparaszti rend kialakítása lehetett, olyan rendé, amely csak a királytól függ. Állítólag az egyházi és a nemesi birtokok felosztását is felvetették, de ez már inkább tűnik a képzelet játékanak. A katonaparaszti rendre viszont volt létező példa, mindenekelőtt a Székelyföldön. Magát Dózsát is Székely Györgynek hívták, sőt Szittyá Györgynek is, aki úgy lépett ki az ismeretlenség homályából, hogy Nándorfehérvár mellett párbajban legyőzött egy török harcost. Csak jóval később derítették ki, hogy a felkelés vezére a dálnoki Dózsa családból származott, mely család aztán feltehetően megtorlás áldozata lett.⁷³ Viszont a Székely név már önmagában is valamiféle programnak hangozhatott az adott korban. Ugyanakkor példaként szolgálhatott a felkelők számára a déli határőrvidék is, ahol a Duna másik oldaláról áttelepített szerbek, a vojnikok védték a határt, illetve bizonyos fokig a szabadparaszti sorban élő kisnemesség is. 1514-ben tömegesen főként a máramarosi román kisnemeselek csatlakoztak a keresztesekhez, olyannyira, hogy a diétán aztán külön törvényt (1514:33) is hoztak róluk: „Mivel azt mondják, hogy majdnem minden máramarosi nemes a paraszttal tartott, és az összes aljas és kártékony cselekedeteikben részes volt”, ezért Ugocsa és Bereg

---

69 Szűcs Jenő: Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1974. 4. sz. 434.

70 Norman Housley: Crusading as Social Revolt: Hungarian Peasant Uprising of 1514. *The Journal of Ecclesiastical History*, 1998. 1. sz. 19.

71 <http://mek.niif.hu/02500/02570/02570.htm> (Letöltés: 2021. 02. 22.)

72 *I diarii di Marino Sanuto*. XIX. Venezia, 1887. 17.

73 Barta Gábor, Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Budapest, 1973. 66.

megyében is vizsgálatot rendeltek el ellenük. Végül csak néhány nemest fosztottak meg birtokától. Részvételük ugyanakkor a felkelés egyik meglehetősen különös mozzanata volt, mivel – legalábbis a román nemesség monográfiusa szerint – ezek a máramarosi kisnemesek „a katolicizmussal szembeni ellenállást” képviselték.⁷⁴

Kétségtelen, hogy tömegesen nem mentek át a latin rítusra, legfennebb csak azok, akik messze az átlag fölé emelkedtek. Kérdés azonban, hogy milyen szenvedélyek mozgatták a keresztes kisnemeseiket. A pápai bulla hívószava feledtette velük görögkeleti ortodox mivoltukat, vagy esetleg a maguk módján heterodoxok voltak? Vagy szociális sérelmeik vitték őket a felkelők táborába, a harcos ferencesek által szakralizált és létében legitimált „szent seregbe”? Bármi is lehetett az ok, az tény, hogy a különböző vidékekről jött felkelők tanultak egymástól: a Temes megyei monostori – feltehetően – román jobbágyok a felkelés után sem voltak hajlandók földesurukat kárpótolni, hanem még 1520-ban is titkos összejöveteleket tartottak, „és a székelek módjára proklamálták, hogy aki nem jelenik meg, annak házát lerombolják”.⁷⁵

Összegezve: a felkelést kiváltó vélt vagy valóságos okok Európa-szerte három modellbe csoportosíthatóak. A vulkanikus modell szerint az elszabaduló elégedetlenséget a nyomor robbantotta ki, az agitátor modell szerint pedig a felbujtók. Mindezekre lehet találni megerősítő részmozzanatokat, a nyomor azonban mindig viszonylagos, mert sokkal nyomorúságosabb idők békében is eltelhetnek, az agitátorok izgatása pedig szintén pusztába kiáltó szó marad, ha nincs rá társadalmi fogékonyság. Ezzel szemben a harmadik, a politikai modell viszont arról szól, hogy a tömegek és vezetőik a maguk módján politizálnak, és így állnak össze érdekeiket és céljaikat érvényesíteni akaró erővé. Láthattuk, hogy ez alól az 1514-es felkelés sem kivétel. A keresztesek 1456-ban, Nándorfehérvár ostroma után is lázadoztak már, de Hunyadi a ferences keresztes vezér, Kapisztrán beleegyezésével sikerrel oszlatta fel táborukat és küldte haza őket. A rendi világban a háborúk következtében óhatatlanul felmerül a katonaparaszti rend iránti igény, és ha alkalom nyílik rá, akadnak, akik tettelesen is hajlandóak részt

---

74 Barta, Fekete Nagy: *Parasztháború*, 178.

75 Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története. IV.* Budapest, 1883. 6.

venni ennek kialakításában. Kérdés, hogy 1514-ben milyen társadalmi csoportok alkották „a szent sereget”. Valószínű, hogy a legmozgékonyabb elemek: kismanesek, marhahajtó hajdúk, illetve olyan jobbágyok, akiket már egy-egy alkalommal hadra fogtak. Korábban az alföldi mezővárosok polgárságát tartották a felkelés bázisának, éspedig azért, mert a földesurak egyre kevésbé tartották tiszteletben e városok jogait, csakhogy ez üres logikai konstrukciónak, jól hangzó fikciónak bizonyult. A felkelést követő bosszú azonban már valóságos volt; legfeljebb nem volt olyan súlyos, mint azt sokáig gondolták. Viszont a paraszti rend ügye 1437 után másodszer is megbukott, és csak hosszú évtizedek múltán, a végvári harcokban lett valami belőle: vitézli rend, melynek tagjai a parasztokat is sanyargatták.

Ismeretes, hogy Bocskai István a háborúskodásból élő hajdúkat sikeresen letelepítette, kollektív nemességet biztosítva nekik. Vajon Dózsaékat nem lehetett volna okos tárgyalások útján megszélesíteni? A történeti fejlődés, úgy tűnik, nem ismert kegyelmet, különösen a politikai ideológia terében nem. A megtorlás könyörtelenségét csak a kereszténység szelídítette valamelyest: példa erre a jogtudós-ideológus törvényhozó munkája és a humanista pap látomása.

WERBŐCZY TÁRSADALOMKÉPE ÉS OLÁH MIKLÓS HUNGARIA-VÍZIÓJA.

Az 1514-es törvényhozó munka azért jelentett fordulatot, mert míg korábban a törvények követték a társadalmi változásokat, ezúttal igyekeztek azokat a törvényekkel megelőlegezni.⁷⁶ Olykor ellentmondások árán tették ezt: míg az egyik törvény csak a lázadó parasztok röghöz kötését mondta ki, a másik nem tett kivételt, és az egész parasztságot örök röghöz kötésre és szolgaságra ítélte. Az ellentmondás oka abban rejlik, hogy az udvar és a nagybirtokosok más-más megfontolásból akarták fenntartani a szabad költözést: az udvart elsősorban a parasztok védelme érdekelte, a nagybirtokosok viszont előszeretettel költöztették el a jobbágyokat egymás, de főként a köznemesek birtokairól. A köznemesek ezért inkább a szabad költözés korlátozásában voltak érdekelve, továbbá a jobbágyi szolgáltatások egységesítésében,

---

76 Barta, Fekete Nagy: *Parasztháború*, 293.; Tringli István: *Mohács felé 1490–1526*. Budapest, 2009. 71.

a kilenced és a különböző ajándékok egységes behajtásában. Bár a földesúri kezelésben álló majorságok még nem alakultak ki, a törvény kimondta a jobbágy heti egynapos robotszolgálatát is. Ez ekkor még inkább jövőbe mutató igénynek minősíthető, de már jelzi az önálló nemesi gazdálkodás utáni vágyat, hiszen a modernizálódó világban egyre nagyobb szükség volt a pénzre.⁷⁷

A diétán a különböző érdekcsoportok egymással szövetkeztek egymás ellenében. A köznemesek például kiálltak a királyi javak visszaszerzése mellett, nagyrészt azért, hogy a király is eleget tehessen honvédó kötelességeinek. Ez szerepelt az első helyen, és csak ezután jött a felkelés miatt elszenvedett károk megtérítése. Az egész társadalom működésére vet fényt az a törvény, amely kötelezi a zselléreket, hogy háromévi adómentesség után a jobbágyok sorába lépjenek. A kor egyik sokat emlegetett sajátossága a jobbágyok számának csökkenése és a puszta telkek számának növekedése; ebből sok történész elszegényedésre következtetett. Valójában a puszta telkeket bérbe adták a zselléreknek, akik viszont nem vagy kevés állami adót fizettek.⁷⁸ Az adócsalás a társadalmi egyensúlyviszonyok lényeges eleme volt: a birtokos nemes és a birtoktalan paraszt is jól járt a királyi kincstár rovására. Idézett francia utazónk szóvá is tette, hogy „a magyarok csak a szántás-vetéshez, szőlőműveléshez értenek, és jól akarnak élni.”⁷⁹ A törvényhozás zsellértörvénye elsősorban szintén a nagybirtokosok ellen irányulhatott. Egy másik törvénnyel, amely kimondta, parasztból ne lehessen főpap, Bakóczon akartak bosszút állni, ugyanis őt okolták a véres fejleményekért (a törvény azt is kikötötte, hogy amennyiben ez mégis sikerülne valakinek, senki se legyen arra kötelezhető, hogy tizedet fizessen neki). Valószínű, hogy az alulról jött főpapok életvitele, az őket körülvevő luxus szintén irritálta a köznemeseket.

A megtorló törvénykezés a magyar történelem hübriszeként vonult be a történetírásba, már azért is, mert Werbőczy nemcsak a bosszútörvények kidolgozásában serénykedett, hanem említett művét, a *Hármaskönyvet* is a diéta elé terjesztette, ezzel is erősítve a kemény

---

77 Mikó Gábor: A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló király 1514. évi törvénykönyvében. *Keresztesekből lázadók*. Szerk. C. Tóth Norbert, Neumann Tíbor. Budapest, 2015. 319–332.

78 Nógrády Árpád: „Az elakadt fejlődés”. *Keresztesekből lázadók*. 11–28.

79 Antoine Le Roux de Lincy: *Discours des cérémonies*, 436.

törvények ideológiai alapját. Munkája a parasztok szolgaságba süllyedésének korábban említett történetét kanonizálta, és ezt még azzal is megtámogatta, hogy már a hunok – másképpen szkiták, azaz magyarok – maguk is szolgává tették a közösség ellen vétőket. Emellett Werbőczy művében a jobbágy fogalmát a parasztéval azonosította, illetve kimondta, hogy a paraszt telke a földesúr tulajdona, a parasztnak pedig „munkája bérén és jutalmán kívül” semmije sincs.⁸⁰ Ezzel a parasztot tulajdonképpen „a politikailag jótalan bérmunkás” szintjére szállította le – egyelőre csak jogilag, de tézisével fegyvert adott az elkövetkező idők nemeseinek kezébe, akik aztán felbomlasztották a faluközösségeket és kialakították a maguk majorságait, amelyeket paraszti robottal műveltettek meg. A legtömörebben nemzeti történetünk nagy elbeszélésében Szekfű Gyula így ítélte az egykori királyi ítélmester fölött: „a politikai nemzetet összetartotta, ez a *Hármaskönyv* nagy érdeme, a népet kettészakította, ez nagy vétke”.⁸¹ Fontos tisztáznunk azonban, hogy ezt az ítéletet tulajdonképpen a 20. századi ember vágya, a népi-nemzeti egység iránti vágy diktálta. Örök vágy ez, amely át akarja hidalni a társadalmi különbségekből fakadó ellentéteket, és helyettük osztársadalmi harmóniát keres. A maga módján Werbőczy sem tett mást: a történetet, amely szerint a közösség ellen vétőket hajdan szolgasággal sújtották, a saját jelenében alkalmazta. A történelem magyarázatából történelemformáló legitimitációt állított elő, amikor a *Hármaskönyv*ben így kodifikált:

„A jobbágyoknak nevezett falusiak állapotáról és törvényeiről

A többire nézve, miután a szabad városok jogait és a védelmet, meg a támadást megmagyaráztam, most már a falusiakról (kiket jobbágyoknak nevezünk) kell értekeznem.

1. § Kiknek állapota sokféle, mert némelyek magyarok, mások szászok és németek, mások pedig csehek és tótok, akik a keresztény hitet vallják. Ezenkívül némelyek oláhok és oroszok, némelyek pedig rácok vagy szerbek és bolgárok, kik a görögök tévelygését követik.

Vannak ezenfelül jászok és kunok, kik királyi földeken telepedtek le és ott laknak és hasonlóképen a keresztény hitet vallják. Az oroszok és

---

80 Szabó István: Jobbágyság – parasztság. Terminológia, fogalom, társadalmiszerkezet. *Ethnographia*, 1965. 1. sz. 20.

81 Szekfű Gyula: *Magyar történet. II.* 1936. 591.

bolgárok közül pedig némelyek a mi hitünkhöz, mások pedig a görögök tévelygéséhez ragaszkodnak (Graecorum errori sunt adhaerentes).

2. § És ámbár mind e népségek [nationes] (a királyi jászok, kunok, oroszok és bolgárok kivételével) eddigelé a szabadság amaz előjogával éltek, hogy, ha úgy akarták, szabadságukban állott, törvényes földbérük letétele és adósságaik kifizetése után lakóhelyeikről bármikor más, nekik inkább tetsző helyre költözniök, hogy majdan ott lakjanak, minthogy azonban pártot ütöttek és bizonyos Székely György nevű leggonoszabb haramia vezérlete alatt az egész nemesség ellen az úgynevezett kuruc (sub nomine cruciatae) lázadásban váratlanul felkeltek és e miatt örök hűtlenség vétkébe estek: az elmúlt nyáron szabadságukat végkép elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába kerültek (mera et perpetua iam rusticitate subjecti sunt)."

Ez eddig a legpontosabb körkép az ország etnikai sokszínűségéről. Werbőczy csak utalt a jobbágyok „sokféle állapot”-ára, arra, hogy a különböző nyelvi-etnikai jobbágyi közösségek eltérő jogviszonyok között éltek, azonban nem foglalkozott bővebben a kérdéssel, bár a szokásjog tiszteletben tartását kihangsúlyozta. Ez utóbbit főként a nemesekre vonatkoztatta, a parasztok helyi jogszokásairól nem vett tudomást. Az erdélyi nemesek eltérő jogszokásait hosszan taglalta, ugyanakkor nem is említette az erdélyi szászokat, akik önálló területi autonómiával rendelkeztek. A szászok az ő szemléletében – még ha ezt nem is mondta ki – olyan népnek minősültek, amely az uralkodó szentesítése mellett törvényerejű helyi rendszabályokat hozhat, csak-hogy Werbőczy a szászok autonómiáját fel akarta számolni: a királyi jobbágyainak tekintette őket, és privilégiumaik ellenére egy 1514 előtt készített pénzügyi tervezetében azzal a céllal akarta kilenced alá vonni őket, hogy a királyi jövedelmeket növelje. Ha ez megvalósul, a szászok maguk is lesüllyedtek volna a jobbágyok szintjére. Ebből végül nem lett semmi, viszont a törvényhozás gondoskodott arról, hogy kimondja „a jászok és kunok, valamint a királyi felség más jobbágyai”-nak kilenced és fejadó-kötelezettségét, és elrendelje, hogy „ugyanúgy szolgáltassanak, mint az ország többi kolonusa és parasztja”. A román kerületek népének helyzete még némileg hasonlított a kunokéhoz. Werbőczy tervezetében külön említette, hogy minden évben be kell hajtani tőlük a juhötvenedet, és felvetette, hogy még rendkívüli adó (subsidium) is kivethető lenne az ötvenedkötelesekre. Az ötvenedet

általában zálogként bérbe adták, némileg olcsóbban, mint amennyi hasznot hajtott, de nyilván nem akartak bajlódni a pásztorokkal.⁸² Werbőczy sem akarta a románok világának tagoltságát részletezni, bár miután Erdélyben is hosszabb időt töltött, sok mindent láthatott. Jogi gondolkodásának logikája egyenrangú nemesekre és egyforma szolgáltatásokkal tartozó parasztságra osztotta az ország lakosságát. A köztes társadalmi rétegekkel nem tudott mit kezdeni. Ugyanakkor ha valaki, akkor ő tisztában lehetett azzal, hogy a köznemesek milyen jelentős része az országnagyok, nagybirtokokos familiárisa, serviense vagy servitora, aki a nagybirtokos udvartartásában él, és eltartásért, tisztességért hűséggel tartozik urának. Werbőczy szemléletébe nem fértek be az újonnan jött szerb katonaparasztok sem, okkal feledkezett meg viszont a besenyőkről, akik ugyan hajdan 30 megyében éltek, és életüket saját jogszokásaik, „a besenyő jog” szabályozta, azonban ekkorra már beolvadtak szűkebb és tágabb környezetükbe.⁸³

A cigányokat meg sem említette, holott az állami hatalom nagyon is figyelt rájuk. Például, amíg Havaselvén és Moldvában a cigányt rabszolgaként (és nem keresztényként) kezelték, a vajdák pedig egymás ellen viselt hadjárataikban előszeretettel hurcolták el hadizsákmányként őket. Hunyadi mint beszercei gróf megengedte két familiárisának, hogy birtokain négy cigányt tartson, de „jobbágyok gyanánt”, és szabad költözésük jogát is biztosította.⁸⁴ 1496-ban Ulászló befogadta Bolgár Tamás cigány vajdát 25 családdal, és a pécsi püspök gondjaira bízta, hogy puszkagolyót öntsenek, és ugyancsak biztosította számukra a szabad költözést.⁸⁵ 1504-ben a király az egyik demsusi román nemest megfosztotta birtokaitól, mert miután két cigányt tolvajlásán kapott, az egyiket arra kényszerítette, hogy a másik szemeit kitolja.⁸⁶ Ugyanabban az évben a király megengedte, hogy Kendeffy Mihály 12 sátor (azaz család) cigányt Havaselvére a saját birtokára telepítsen, de kikötötte, hogy úgy bánjon velük, mint a többi jobbágyal.⁸⁷

82 Hermann Zsuzsanna: Egy pénzügyi tervezettől a Hármaskönyvig. *Századok*, 1981. 1. sz. 110.

83 Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Budapest, [1938] 1993. 188.

84 Tóth Péter: A magyarországi cigányság története a feudalizmus korában. 2006. 30. (https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/A_magyar_cigany sag_tortenete_a_feudalizmus.pdf) (Letöltve: 2021. 02. 15.)

85 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. II/2.*

86 Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története. III.* Budapest, 1882. 477–478.

87 Sólyom-Fekete Ferenc: Syl-vögy s benépesítése. *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Evkönyve, IV.* 1885–1886. 89.

Megemlítette viszont Werbőczy a székelyeket, akikre főként a hun-magyar azonosság tudatának megerősítése érdekében hivatkozott: „Ezenkívül vannak az erdélyi részekben a szkíták, kiváltságos nemesek, akik a szkíta néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, akiket mi romlott néven székelyeknek (Siculos) nevezünk; akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjáratasabbak: az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.” A székely világ rendi tagozódásáról nem szól, csak a pereskedési szokásokat jelzi.

Az 1514-es törvények egy része jámbor óhajnak bizonyult. Egyes nemesek és főurak megvédték jobbágyaikat a bosszútól és a kártérítés terhétől.⁸⁸ A törvényektől eltérő régi és jól bevált paraszti szolgáltatásokon sem változtattak, sőt, veszély esetén a parasztok mozgósításáról sem mondtak le, olyannyira, hogy 1526-ban a nemesek mellett ott voltak parasztok is. És ugyan az említett évben európai mércével mérve jelentős sereget sikerült csatarendbe állítani, de a többszörös túlerő Mohácsnál megroppantotta a magyar hadat.⁸⁹ A király is odaveszett, és halála végzetesnek bizonyult: az ország kettészakadt. Nyugati részének főurai Habsburg Ferdinándot választották meg királynak, a keleti nemesség pedig Szapolyai Jánost. Ferdinánd később adóval próbálta megváltani a békét, János király pedig kézcsókkal járult a szultán elé; az utóbbi országa immár vazallusállam lett.

A szabad költözést 1531-ben maga a felkelést egykor leverő Szapolyai János királysága alatt állították vissza, méghozzá kellő bünbánattal: „az annyi baj által sanyargatott ország előbbi állapotába és fényébe és minden tárgyaknak bőségébe visszajuthasson, az ország összes főpapjainak, zászlós urainak és nemeseinek egyhangú szavazata és tanácsa alapján s a közjó előmozdítása érdekében a gyűlés először is a földnépe igáját, melytől a szabadköltözés elvételét, eltörlé, s visszaadta neki azon régi jogát, hogy az egyik nemes úr birtokáról a másikéra ingóival és marháival szabadon költözhessen, oly kikötéssel, hogy az ide

---

88 Tringli: *Mohács felé*, 72.

89 B. Szabó János: *Mohács. Régi kérdések – új válaszok*. Budapest, 2015.; *Új korszak határán: az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában*. Szerk. B. Szabó János, Fodor Pál. Budapest, 2019.; *Több mint egy csata: Mohács*. Szerk. Fodor Pál, Varga Szabolcs. Budapest, 2020.

vonatkozó régi törvények intézkedései megtartassanak.”⁹⁰ Minden ok megvolt a régi állapot és fény iránti nosztalgiára. Ezt Oláh Miklós öntötte formába.

A román világból jöttek közül Hunyadi János után a legnagyobb karriert Oláh Miklós futotta be. Elmondása szerint apja – egyébként fejedelmi sarj és Hunyadi rokona – a belviszályok elől még gyermekként szökött Havaselvéről Erdélybe. A történet meglehetősen gyanús, ellentmondásos és igazolhatatlan.⁹¹ Némi jóindulattal azonban elmondható, hogy talán Oláh Miklós valóban hitte. A havaselvi menekült Nagyszebenben jól nősült – neje Huszár vagy Hunzár Borbála lett –, a királytól pedig megkapta a szászvárosi királybíróságot, és nemesként tartották számon.⁹² Viszont amikor 1548-ban címert adományoz neki az uralkodó, az oklevél ugyan említi előkelő havaselvi rokonságát, „öröklött” nemességét, de egyben „új nemesség”-et is említ, ami nemesítésre utal.⁹³ Oláh Miklós ekkor már kancellárként tevékenykedett, aztán püspök, esztergomi érsek, sőt még királyi helytartó is lett. Humanista módra levelezett kora jeleseivel, sőt Erazmusszal is, de nem követte őt az évődésben és a világ visszásságainak kifigurázásában: hazája sorsa, majd az ellenreformáció és egyházszerzés gondjai túlságosan lekötötték. Magyarország történetét az 1530-as években kezdte el írni, de csak két kötettel készült el, a *Hungária* és az *Athila* címűekkel.⁹⁴ Munkája többszólamú mű: idill és borzalom, dicsőség és megaláztatás világa tárul elénk általa.

A szerző a történeti hagyománynak megfelelően a szkítákkal indít és a hunokkal folytatja, akik szerinte valamennyien magyaroknak tekintendők. A társadalmi tagolódást legitimáló történet is azonos: aki

---

90 Kubinyi Ferenc: János király budai országgyűlése az 1530-dik év végén. *Századok*, 1876. 3. sz. 582–3.

91 Cornelia Popa-Gorjanu: Despre originea lui Nicolaus Olahus (1493–1568) <https://www.academia.edu/9939276> (2021-03-05); Levente Nagy: Genealogie der Familie Olahus von Dracula bis Pál Esterházy. *Nicolaus Olahus 450. Tagungsband der internationalen Konferenz zum 450. Todestag von Nicolaus Olahus*. Szerk. Emőke Rita Szilágyi. Wien, 2019. 65–84.

92 Antal Gyöngyvér: Cuvînt înainte. Nicolaus Olahus: *Ungaria*. Buc. 2011. 7.; Antal Gyöngyvér: Nicolaus Olahus: permanente umaniste. 20. (https://arhiva.bibmet.ro/Uploads/olahus_teza%20de%20doctorat_site.pdf) (Letöltve: 2021. 02. 15.)

93 Kovács András: Oláh Miklós címereslevelei. *Korunk*, 1994. 4. sz. 103.

94 Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Ford. Németh Béla, Kulcsár Péter. Budapest, 2000. <http://mek.niif.hu/06000/06072/html/index.htm>; Nicolaus Olahus: *Hungaria – Athila*. Szerk. Colomannus Eperjessy, Ladislaus Juhász. Bp., 1938. (<http://mek.oszk.hu/20200/20285/20285.pdf>) (Letöltve: 2021. 03. 10.) Az idézetek a fenti művekből vannak, nem egy esetben a latin kiadás alapján módosítva.

nem száll hadba azt követően, hogy a véres kardot körbehordozták és kiadták a parancsot a gyülekezésre, azt ketté kell vágni vagy örök szolgaságba (in perpetuum servitutum) kell taszítani. Úgy vélekedik, ezt a hun büntetési módot a „mieink” (inter nostros) is megtartották, hogy a nemesség elkülönüljön a köznéptől (a plebe). Emellett külön hangsúlyozza, hogy azokat, akik megtagadják a parancsot, már nem vágják ketté és nem taszítják örök szolgaságba, fölöttük immár a király ítél – vagy a maga jogköre, vagy pedig a nemesség határozata alapján. Ennek az újabb fejleménynek a hangsúlyozása már egyfajta elhatárolás Werbőczy kemény ítéletétől.

Magyarország leírása szokványos országismertetőként indul. Jellege emberföldrajzi, egy-egy helység vagy táj leírását olykor anekdotákkal fűszerezi a szerző, még olyasmivel is, hogy a szerémységi lovagnak nagy a feje, és ezt a közfelfogás nevetségesnek tartja. Rendhagyó e munkában viszont az, hogy Magyarország negyedik részeként a Tiszától a Dnyeszterig terjedő „Dáciát” tartja számon, majd Havaselve történetéből idéz fel epizódokat, amiket nyilván még az apjától hallott, bár egyik apai unokatestvérével még ő maga is levelezett. Ez a Nagy Hungária vízió első látásra illuzionisztikusnak tűnik, valójában azonban valamiféle rendi konföderáció igénye fejeződik ki benne: a szerző hangsúlyozza, hogy a havaselvi és moldvai román vajda magyar hűbéres, és – mint tudjuk –, ez a hűbéri viszony az adott korban egyfajta véd- és dacsövetségként működik.

Az egyes tájegységek jellemzése után az összkép így néz ki:

„Egész Magyarország napjainkban különféle nemzeteket (nationes) foglal magába: magyarokat, németeket, cseheket, szlávokat, horvátokat, szászokat, székelyeket, oláhokat, rácokat, kunokat, jászokat, ruténeket és végül már törököket; ezek mind egymástól eltérő nyelvet használnak, azon kívül, hogy néhány szavuknak a hosszú megszokás és kölcsönös kapcsolat miatt van valami hasonlósága és összecsengése.” A felsoroltak mellett említés történik néhány franciául beszélő faluról is, amelyek az egri völgyben helyezkednek el. Mindezek alapján kijelenthető, hogy Oláh Miklós a nyelvet tartja a különböző népek legfőbb ismérvének.⁹⁵ A humanistákat mindig is izgatta a nyelv. Maga Oláh is hosszan tálal egy kis kuriózumot: a Simánd nevű faluban,

---

95 Szűcs Jenő: A középkori Magyarország népei. *História*, 1982. 6. sz. 5.

melynek népe különböző szervi bajokban szenvedett, a lakosok saját nyelvet koholtak maguknak, melyet vaknyelvnek neveztek, és koldus-énekeikkel tettek szert némi pénzre. (Többen is cigányokat véltek felfedezni a simándiakban, csakhogy őket ekkor már vagy saját nevükön illették, vagy fáraóknak nevezték.) A mű kapcsán ugyanakkor nyelvi-etnikai nemzetszemléletről is beszélhetünk, mert a székelyeket, az elmagyarosodott kunokat és jászokat külön nemzetekként sorolja fel, s megkülönbözteti a szász és a német nemzetet részben eredetük, részben jogi helyzetük alapján.⁹⁶ Szűkebb hazája, Erdély népeit így jellemzi:

„Négy különböző eredetű nemzet él benne: magyarok, székelyek, szászok, oláhok; közülük hadra alkalmatlanabbaknak a szászokat tartják. A magyaroknak és a székelyeknek ugyanaz a nyelve, azzal a különbséggel, hogy a székelyeknek vannak saját, nemzetükre jellemző szavaik, ezekről művünk végén majd bővebben beszélünk. A szászokról azt mondják, hogy a németországi szászok közül Nagy Károly által áttelepített kolóniák, s hogy ez igaz, bizonyítja a két nép összecsengő nyelve. Az oláhokról a hagyomány azt tartja, hogy a rómaiak telepítései. Erre bizonyíték az, hogy sok közös vonást mutatnak a rómaiak nyelvével, s ennek a népnek számos pénzdarabját találják e területen, ez kétségtelenül nagy bizonyíték a Római Birodalom itteni múltjára és annak régiségére.” Egyébként már Havaselve kapcsán jelezte, hogy valamennyi „oláh beszéde valaha római volt, hiszen a rómaiak telepítéséből származtak”.

Az erdélyi nemzetek felsorolása kapcsán a román történészek külön kiemelik, hogy Oláh Miklós nem említette az *unio trium nationumot*, és ezzel túlemelkedett azon a rendi felfogáson, amely a románokat kirekesztette volna. Előfordulhat azonban, hogy az *unióról* azért nem esett szó, mert az tulajdonképpen nem rekesztette ki a románokat, Oláh Miklós pedig anélkül, hogy kimondta volna, maga is csak – mai műszóval – egy politikai nemzetet ismert el. Kiderül ez abból, ahogy a hunok hagyományát megőrző mozgósításról írt: „Korunkban is megszokták tartani a vérrel befecskendett kard vagy karó körülhordozását, ha betör Magyarországra valami külső ellenség, és a magyarok sereget

---

96 Klaniczay Tibor: Hungária és Pannónia a reneszánszkorban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1987–1988. 1–2. sz. 16.

akarnak gyorsan toborozni.” Ebben az esetben a magyarok alatt a románok is értendők, hiszen Hunyadi rokonának hitte magát, Szászváros sem volt messze Hátszegtől, melynek harcos népét gyakorta mozgósították. Érdekes, hogy a románokat nem jellemezte olyan alaposan, mint a szászokat, akikről még külön megjegyezte: „A szászoknak megállapított adójuk van, melyet a királynak fizetnek. Gyakran azonban a törvényesnél többet hajtanak be rajtuk. Csodálatra méltó szorgalommal csüggenek a földművelésen és minden egyéb munkán; a nők éppúgy dolgoznak, mint a férfiak, és nagyon is bírják a dolgot. Ez az oka annak, hogy a szászok tehetősek; a vendéget tisztességgel fogadják, és bőven ellátják.” Viszont a fogarasi kerületre kitért, talán azért is, mert apja közeli kapcsolatban állt a fogarasi várkapitánnyal, Tomory Pállal, és így benne lehetett abban a seregben, amely a királyi ököradót megtagadó székelyekre támadt, ahol feltehetőleg meg is sérült: „Fogarás igen erős vára az Erdélyt Havasalföldről elválasztó havasok lábánál épült, a havasokból aláfutó patakjaiban pisztrángok és más finomabb halak úsznak, és más tekintetben is szép. Ez a vár olyan, mint egy kis hercegség. Ugyanis oláh bojárok vannak alája rendelve, akik a várurat fejedelemlékként tisztelik.” Ezek után miért kritizálta volna az *unio trium nationumot*? Egyébként erről Werbőczy sem írt: valószínű tehát, hogy az erdélyi elitek magánügyének tekintette ezt a külső és belső ellenség ellen kötött, alkalmanként megújított szövetkezést. Oláh Miklós nem figyelt fel a temesi román kerületekre sem. Csak annyit jelez, hogy „a Karánsebes mezőváros fölé emelkedő sziklától ered a Temes folyó, mely ezt és Lugos erődítményét, illetve mezővárosát mossa; ennek lakosai csaknem mindannyian lovas katonák”. Tinódi Lantos Sebestyén viszont *Erdélyi História*jában a 16. század derekán arról verselt, hogy miként szálltak hadba a török ellen a karánsebesi rácok és a lugosi „vitéz oláhok” is.⁹⁷ És nem pillanatnyi felindulásból tette: 1494-ben a király érdemeik miatt az „összes románt és más nyelvű embereket” mentesítette az adótól a sebesi kerületben.⁹⁸ Ugyanakkor nagy lehetett a földesúri nyomás is; ennek elhárítására az utóbbiak négy év múlva Buda várostól megkérték a város privilégiumait biztosító Zsigmond királytól kapott oklevelet, hogy a maguk

97 Tinódi Sebestyén összes költeménye. (<http://mek.oszk.hu/01100/01100/01100.htm#1>) (Letöltve: 2018. 11. 03.)

98 Pesty: *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története. III.* 117–119.

védelmére tanuljanak belőle.⁹⁹ Aztán az 1504-es diéta megerősítette azokat a privilégiumokat, melyeket a lugosi és karánsebesi vajdáknak biztosított.¹⁰⁰

A katolikus Oláh nem tért ki a magyarországi románok vallására sem, bár Havaselve leírását azzal zárja, hogy „az oláhok keresztények, attól eltekintve, hogy a görögöket követik a Szentlélek eredetében, és néhány tűrhetőbb cikkelyben eltérnek a mi egyházunktól”. Vajon a magyarországi románokat már eleve majdani katolikusoknak tekintette, vagy egyszerűen nem akarta feszegetni a tized kérdését, ami azért időnként napirendre került?

Mint láthattuk, Oláh Miklós alapvetően a királyi udvarból, a hatalom csúcsairól nézte a világot. Hun kultusza hasonlít a Werbőczyéhez, de lényegét tekintve mégis eltér tőle. A hunok dicsősége nála is a magyarok dicsősége, de vizsgálatának tárgya nem a hun harcosok közössége, hanem a fejedelmük, Attila, aki „Isten kegyelméből a hunok, médek, gótok, dánok királya” (dánok alatt Oláh Miklós a dákokat értette). Az általa ábrázolt Attila reneszánsz uralkodó, aki saját virtusából lett az, ami: „zseniális és ravasz, a csatában mindenre tekintő, most a derék katona, most a remek vezér feladatát vállaló [...], a gőgösökkel szemben irgalmatlan, az alázatosokhoz jóakarátú és könyörületes”. És közben „civilizáltabb szokásokat vett föl, országát törvényekkel szilárdítja”. Dilemmája: győzni vagy „halálnál is keserűbb szolgaság”. Küldetése isteni. Egy remete Isten kardjának és ostorának nevezte és megmondta, hogy Isten vele bünteti az istentelen népet azért, hogy visszavezesse „a szerénységre, alázatosságra, önmérsékletre, igazságra, könyörületességre, kölcsönös békére, a szegények iránti nagylelkűségre, a jók megbecsülésére, az igazság (mely mind a királyok, mind a birodalmak megtartója) meghallgatására, a jogos igényekre és más erényekre, az ő igaz vallására”. Oláh Miklós társadalomszemlélete organikus és azt sugallja, hogy mindenki lássa el a maga életfeladatát a maga helyén, illetve hogy a parasztoktól ne vegyék el a megélhetés lehetőségeit. Viszont valószínűleg túloz, mikor azt állítja, hogy Magyarországon „a jobbágyoknak bőségesen elég az ingyen tűzifa mindennap-

---

99 Pesty: *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*. I. Budapest, 1877. 44.

100 Pesty Frigyes: *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*. III.

jaikra, sőt ahányszor jónak látják, behordanak belőle a szomszédos városokba, s ott olcsón árulják”.

Ebben a világban az önkényeskedés is elnyeri méltó büntetését: ténszerűen közli, hogy a dörgicsei ispánt azért akasztották fel, mert „jogtalan sanyargatásokkal kínozza a jobbágyokat”. Kritikájának éle kétfelé irányul. Egyrészt saját népe felé, melynek erkölcsi állapotát más írástudók is hasonlóképpen jellemezték, az erkölcsök elfajzásában találva meg a magyarázatot a mohácsi katasztrófára. Ugyanakkor Oláh Miklós Attilát úgy ruhazza föl az ideális uralkodó vonásaival, hogy a hun vezér Mátyás királyra emlékeztet, hiszen Mátyásban a „második Attilát” és a „szkíta Marsot” ünnepelte a közvélemény. Figyelmeztet azonban a szerző a határookra is, melyeket nem lehet büntetlenül átlépni. Az, hogy Attila maga is Isten ostorának nevezte és nevezette magát, szemében már bűnös kevélységnek minősül, és a mérhetetlen sok háború olyan kegyetlenkedéssel jár, ami óhatatlanul pusztulásba vezet. Végül Attila halálát is a féktelen ivászat és szerelmeskedés okozza. A hun birodalom ugyan széthullik, a hun erényeket viszont a székelyek tovább éltetik a magyar politikai közgondolkodásban. A legteljesebb képet a kor székely világáról Oláh Miklós nyújtja. Műve válasz Brodarics István magyar kancellárnak arra a munkájára, amely a mohácsi csatához vezető utat és magát a csatát írja le, közben pedig röviden az országot is bemutatja. Brodarics egyetlen népcsoportot említ meg külön: a székelyeket, mely „vad és harcias nemzet, közöttük nincs sem nemes, sem paraszt, a svájciakhoz hasonlóan egyenlő jogokat élveznek”.¹⁰¹ Oláh szerint a székelyek hun nevüket azért változtatták meg, hogy elkerüljék a hunokat sújtó megtorlást, viszont, mint írja, „a mieink most is azt gondolják, hogy ők a legősibb hunok, akik Magyarországon megmaradtak.” Ők maguk is „mindnyájan szabad születésűeknek (ingenuos) kívánják magukat tekinteni, mint akik a régi hunok maradékai. Ennek megfelelően valamennyien egyenlő gondját viselik szabadságjogaiknak, senkinek sem engedik ugyanis, hogy szabadságban megelőzze a másikat. A legkisebb ugyanolyan sérthetetlen köztük, mint a legnagyobb.” A székek élére „a régi családból való gazdagabbak, hatalmasabbak közül állítanak maguknak kapitányokat, azaz védnököket, akiket a maguk nyelvén lófőszékelynek (lofysekel)

---

101 *Humanista történetírók*. Szerk. Kulcsár Péter. Budapest, 1977. 299.

neveznek, és tisztelik, félik, óvják őket”. Ezek bírászkodnak, ők hívják össze a gyűléseket, ahol közösen döntenek. Aki „a köztársaság és a közjó, valamint a szabadság ellen” *contra rempublicam bonumque commune aliquid perpetrasset aut contra libertatem ceselektzik*, azt megölik, házát lerombolják. Nem engedelmeskednek, csak a királynak, illetve az általa kinevezett vajdának, aki egyben székely ispán is (az utóbbinak sem mindig). Így „a székelyek ma sem felejtették a szittyák régi szokásait és szabadságait.” Az üzenet egyértelmű: ebben a világban szükség van a hunok könyörtelenségére, a székelyek pedig ilyen értelemben eszményi társadalmat alkotnak: ötvenezer harcost tudnak könnyen kiállítani, míg Havaselve csak negyvenezret, Moldva is ennyit, bár, ha feltétlenül szükséges, valamivel többet is. A számok túlzottak, és az arányok, amelyek szintén túloznak, igencsak érdekeselek: alighanem először, de nem utoljára történelmünkben valamiféle messianisztikus elvárásokat fogalmaznak meg a székelyekkel szemben. Ezzel szemben azt, hogy az oszmánok elfoglalták a Száván túli területeket, Oláh Miklós részben a keresztény fejedelmek belső viszállyaival magyarázza, részben „a mi saját hanyagságunk és pártoskodásunk” következményének látja.

Oláh Miklós Magyarország-képét az illúzió és a pragmatizmus egyaránt jellemzi: a szerző nem a létező országot jeleníti meg, hanem azt írja le, hogy milyennek kellene lennie. Nem ő az egyetlen, aki így jár el: bizonyos mértékig Werbőczy is ezt tette, akit az etnikai sokszínűség csak jogi szempontból érdekelt. A rendi fejlődés homogenizálta a nemességet, és Werbőczy ezt kodifikálta: arra nem sok szót vesztegetett, hogy egyes nemesi családok külföldi vagy nem magyar eredetét megemlítse. Kitért viszont arra, hogy a nemesség nem volt és nem is lett teljesen zárt rendi osztály: hadi és tudományos érdemekkel még Werbőczy korában is lehetett nemességet szerezni. A nép viszont számára jogi fogalomként a nemességet jelentette, esetleg az olyan, saját törvényeik szerint élő népközösségeket, amilyen például a szászoké is volt. A parasztok etnicitása csak annyiban érdekelt, hogy tudta, az egyes etnikumoknak megvannak a maguk jogszokásai, és ezeket hallgatólagosan tudomásul is vette, ugyanakkor azonban ő maga az egységes paraszti állapot kimunkálásán fáradozott, és a szászokat is erre a szintre akarta lesüllyeszteni.

Ezzel szemben köztes helyzetben lévő rendi osztálya – a köznemesség – súlyát felfelé akarta növelni. Összefoglalva: arisztotelészi logikával jogilag áttekinthető homogén osztályokra akarta bontani a társadalmi világokat.

A politikai ideológiáknak is megvan a maguk önmozgása a puritás és a transzparencia felé. Az emberi világot mereven osztályozó szemlélettel és gyakorlattal szembenállt az ember nembeli egyenlőségét valló kereszténység. Természetesen a feudalizmus elképzelhetetlen a keresztény egyház nélkül, és ez fordítva is igaz.¹⁰² Oláh Miklós, a majdani főpap víziójában átstilizálta, áthumanizálta, és a maga módján bírálta is a zord valót és a kérlelhetetlenül polarizáló társadalmi változás tendenciáit. Nagy a késztetés, hogy Werbőczy nacionalizmusával Oláh Miklós patriotizmusát állítsuk szembe, csakhogy a tárgyalt kérdés kapcsán félrevezető lenne nacionalizmusról vagy nacionalizmusokról, egyes társadalmi csoportok nacionalizmusáról beszélni.

NEMESI NACIONALIZMUS ÉS PATRIOTIZMUS? ETNICITÁS ÉS RENDI TUDAT

A modern nacionalizmus természetesen minden előzményt felhasznál, azokra épít, annál is inkább, mert ideológusai is a rendi világból lépnek elő – érdekes módon pont azzal a céllal, hogy a rendi világot felszámolják. Az eredettudat azonban alapvetően rendi tudat. Kézaival – írta Deér József – „megindul az inkább megélt, mint tisztázott nemzetképzetnek történeti tartalommal való kitöltése”.¹⁰³ Az említett nemzetképzetet eredetmítosszal töltik ki, és ezzel rendi hatalmi igényeket legitimálnak. Az eredetmítosz szintén rendi mítosz. A harcos kollektívum – mint a nemesi rend – harcos kollektív ősöket vall magának, a saját világ fölül magasodó egyén pedig kiváló egyéni ősöket. Mindez természetesen nem magyar sajátosság. „A geneológiai emlékezet – írja Georges Duby – a feudális korszakban döntő szerepet játszik, mert rajta nyugszik a társadalmi osztályozás. Annak alapján különböztetik meg a szabad embert a szolgától. Az alapozza meg a nemesség fogalmát. Mit jelentett nemesnek lenni? Dicső ősökre való hivatkozást

---

102 Alain Guerreau: La féodalité. (<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-011152309>)
(Letöltve: 2021. 03. 10.)

103 Deér József: A magyar nemzeti öntudat kialakulása. *Magyarságtudomány*, 1936. 1. sz. 18.

és időben minél messzebbre visszavezetni őket.”¹⁰⁴ A közös eredet kultusza biztosítja a csoportkohéziót. Nem magyar eredetűek is felkarolták a hun mitológiát, Oláh Miklós előtt például Janus Pannonius és Vitéz János.¹⁰⁵ Ezzel fiktív vértestvériségbe kerültek. Mátyás pedig rájátszott minden lehetőségre: ápolta a szittya kultuszt is, a szultánnak pedig arról írt, hogy anyai nagyanyja révén rokonok. Ugyanakkor vállalta a humanisták által rárótt szerepet is: hogy felszabadítja Görögországot és az antik bölcseket visszavezeti a fényre.¹⁰⁶ Ennek érdekében viszont Nyugat felé hódított. Udvari emberei között is sok volt a külföldi, de a vitézi tettekről magyarul énekeltek a regösök, és amikor megtudta, hogy a Don mellékén még élnek magyarok, hazánkba akarta letelepíteni őket.¹⁰⁷

Közben bántotta, hogy őt a dunántúli nagyurak „oláh királyocskának” nevezik, miközben udvari humanistája, Bonfini a római Corvinus nemzetségen keresztül Jupiterig vezette a családfáját. A Corvinus vér – fejtegette – évszázadokon keresztül lappangott, aztán Hunyadi Jánosban „tört felszínre”.¹⁰⁸ Mindeközben Bonfini azért elhintette azt is, hogy Hunyadi Jánost éppen Zsigmond császár- király nemzette: mindkét ős jól jött a német-római császárral folyó állandó hadakozásban és a cseh királyi cím, illetve Alsó-Ausztria megszerzésében. Bonfini – a humanista gőgnek megfelelően – a románokat barbároknak tartotta, de ámulattal töltötte el, hogy a Dáciát elfoglaló római légiók túléltek a népvándorlást, és „a barbárok közé süllyedve is sejtetik a latin nyelvet, nagyon vigyáztak, hogy el ne veszítsék egészen, mintha nem is annyira életükért, mint nyelvük épségéért küzdöttek volna”.¹⁰⁹ Ezzel a kijelentésével természetesen Mátyás király presztízst is emelte, bár valószínű, hogy nemcsak ez a szándék vezérelhette, hanem a humanista nyelvészkedő szenvedélye is, az afölött érzett öröm, hogy a latin nyelv tovább élt. A román nyelvet azonban ezzel együtt is a latin romlott formájának tekintette, és ebbéli meggyőződésében számos humanista is osztozott. A *homo novus*oknak, kik ebből a világból

---

104 Georges Duby, Bronislaw Geremek: *Passions communes*. Paris, 1997. 68.

105 Deér: A magyar nemzeti öntudat, 20., Deér: *Pogány magyarság*, 260.

106 Klaniczay Tibor: *Pallas magyar ivadéka*. Budapest, 1985. 62.

107 Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 1995. 62.

108 Bonfini: *A magyar történelem*, 713.

109 Bonfini: *A magyar történelem*, 713.

emelkedtek ki, nemcsak dicséret, hanem szidalom is kijutott. Ez alól Oláh Miklós sem volt kivétel. Először lássuk a dicséretet, és pedig azt, amit 1548-as nemesi diplomájában olvashatunk: „Az egyszarvúról [az új családi címeren lévő állatról] azt mondják, hogy a legkeményebb vasból van gyúrva, de ugyanakkor rendkívül önzetlen állat; hasonló igaz szinte minden dicső nép eredetére is, melyek között a te Oláh nemzedet a legkevésbé sem marad el a többtől, minthogy az oláhok köztudottan magából Róma városából, minden dolgok urától származnak, akiket a régi Dáciának abba a ragyogó részébe, melyet most Havasalföldnek hívnak, telepítettek a római provinciákba betörő ellenséges szomszédos népek elleni védekezés céljából, éppen ezért hívják ma is nyelvüket rómainak. Eredeted nemességére utal tehát az egyszarvú, miképpen tehetségedre, hanem az, ami a vasakban a keménységet jelenti, az az emberben a bátorságot. Sokak szerint leginkább abban tűnik ki, mennyire hatalmas is volt mindig a te néped, hogy oly sok kiváló fejedelemnek volt szülője, melyek között ott volt Hunyadi János, a nevezetes Mátyás király apja, és a te legközelebbi felmenőid is. Igaz, nagyszerű dolog a ragyogó származásból, valamint a lelki szilárdságból és nagyságból eredő kiválóság, ez csak oly módon érvényesül és virágzik, ha ezt kiegészíti a békét hozó, gyümölcsök rakta babérkoszorú, vagyis a gyümölcsei által felékesített szépirodalom és más békebeli tudományok, és ez életbölcsessel és feddhetetlenséggel társul. Minderről te már tökéletes tanúbizonyosságot tettél, miközben halhatatlan hírnév és fényes dicsőség birtokosává váltál.”¹¹⁰

Sokkal kevésbé hízelgő az, amit az immár esztergomi érsekké emelt Oláh Miklós egykori pártfogoltja, Forgách Miklós írt egyik olyan kéziratában, amely csak szűk körben terjedhetett: „Jóllehet alacsony és bizony szegényletes származásodról nincs szándékomban beszélni, hogy mihamarább befoghassak gonoszságba és gyalázatba burkolt életed elbeszélésébe, mégsem hallgathatok róla. Nincs mit csodálkozni azon, hogy természeted olyannyira durva, sőt egyenesen kegyetlen, hiszen oláh (olahus) vagy, vagyis annak a népnek a nemzetségéből származol, amelyet állhatatos erdei élete miatt mások oláhoknak (Valachos) hívnak, akik Erdély hegyeiben Oláhországig [Havaselveig] üregekben és barlangokban vadak módjára élnek, járványokhoz és

---

110 Almási Gábor: *Reneszánsz és humanizmus*. Budapest, 2017. 127.

birkákhoz szokva tengetik napjaikat, a többi kereskedő nép társadalomához semmivel sem kötődnek, istenről semmilyen szilárd képzetrel nem rendelkeznek.”¹¹¹ Míg Oláh Miklóst a címeradományozó oklevélben római sarjnak és Hunyadi rokonának nevezik, Forgách elhallgatta a románok – humanisták által emlegetett – római eredetét, és helyette a román pázstor életforma mostohaságát abszolutizálta, azét a szilaj hegyi pázstorét, aki egy humanista számára leginkább megtestesítette a barbárságot. „A két oláh tartomány közelsége folytán annyian vannak Erdélyben is, hogy a földeknek szinte egyharmadát elfoglalják; de annyira faragatlanok és minden emberi formájukból kivetkezettek, hogy semmiféle példaadással, semmi törvénnyel nem lehet őket műveltségre szoktatni. Egyiküknek sincs külön háza, mint [nálunk] egy nemesi istálló; egy fedél alatt – kicsiny fedél alatt! – több család is él. Legfőbb élelmüket általában a nyáj adja; kenyeret legtöbbször különösen nyár idején nem eszik, mivel egész nyarakat töltenek az erdőkben és a hegyekben; férfiak és nők ugyanazt a maguk szötte ruhát viselik; az alsót faggyúval kenik be, hogy meg ne tetvesedjenek; de azt sem teszik le, csak ha elrongyolódott. Hasonló okból kenik be a hajukat – férfiak és nők – faggyúval és zsiradékkal. Testük színe fehér, de bűdös; mindenféle munkától irtóznak.” Forgách gondosan mellőzte azt a tényt, hogy a havaselvi gazdasági életet egyrészt ekkor már szorosan bekapcsolták az oszmán gazdasági világ vérkeringésébe, másrészt az erdélyi szász városok ipari világával is fenntartotta a gazdasági komplementaritásból következő kereskedelmi forgalmát. Ami a vallást illeti, Forgách képe sokban egyezik a görög főpapok adta képpel, amit pedig a románok lustaságáról elmesélt, jellegzetes nyugati közhely. A románok lélekszámát mintegy a lakosság egyharmadára becsülte, a szöveg pedig elfoglalt földekről szól, ami az általuk használt földeket (szántó, legelő, erdő) jelentheti, és mivel a földesúri majorság még akkor kezdett kialakulni, Forgách adata lélekszám-bebecslésnek is beillik. Értékes információ a több család együttlétére való utalás is, amely nagy- vagy kiterjesztett családi életformára utal. A legértékesebb adat azonban az, amit testápolásukról olvashatunk; valószínűleg ez lehet a magyarázata a „bűdös oláh” kifejezésnek is. A faggyúkenet nyilván szagos lehetett, de elejét vette a bolhásodásnak, az

---

111 Almási: *Renezánsz*, 112–113.

eltetvesedésnek és a kullancsok támadásának, illetve az általuk okozott Lyme-kórnak is.

Az idegengyűlölet és a sznobizmus világjelenségek. Mátyás és Oláh Miklós származásának felhánytorgatása magyar vonatkozásban azért új mozzanat, mert a hazai idegengyűlölet általában a külföldről jött udvari emberekre irányult. A köznemesség, miközben bálványozta a Hunyadiakat, tüzet okádott az idegenekre és törvényeket hozott az ellen, hogy tisztségeket töltsenek be. Ha az idegenek meghonosodtak, érdekes módon már maguk is a hazai pozíciókra törő külföldiek ellen fordultak. „A náció bizonyos szokások, életforma és nyelv összességét jelenti” – hangsúlyozta Deér József.¹¹² Ezért írtak és beszéltek Erdélyben a nemesek nemzetéről, ugyanakkor – mint láttuk – a különböző nyelveken beszélő parasztokat is nációknak tartották. Helyzettől függött, hogy konfliktus esetén ki melyik identitásképző mozzanatot helyezte előtérbe – gondolatban, szóban, cselekedetben. Példa erre az 1505-i rákosi végzés, amelynek szövegét Werbőczy fogalmazta, a diétára összegyűlt nemesek pedig lelkesen megszavazták, aztán lényegét törvénybe is foglalták. A végzés felelője a „szkíta nép” ősi dicsőségét, melyet II. Endre, Lajos és Mátyás király az egész földkerekséggel érzékeltetett: hogy ők Magyarország nemzetének törzsökéből (de stirpe Hungarie nationis) származnak, míg a „külső nemzetbeliek” viszont a legnagyobb kárt okozták az országnak. „Nincs a földkerekségen olyan nemzet vagy nép (nacio seu gens), amely nem a saját népéből és véréből és nemzetéből (de gente et sanguine atque natione sua) választana királyt”.¹¹³ A magyar historiográfiai illendőség általában megkívánja, hogy ezen az úgynevezett „nemesi nacionalizmuson” többé-kevésbé nagyot szörnyülködjünk, és a művelt kortársak is barbárnak és esztelennek tartották a köznemesi tömeget, annál is inkább, mert „a köznemesség szittyá elbúsulása” még „hiján van a politikai célok és elérhetőségek minden ismeretének”.¹¹⁴ Csakhogy a rákosi végzést a szükség is diktálta, nem is beszélve arról, hogy a nemesi képviseleti alkotmányosság velejárója volt. A köznemesek újabb és újabb törvényekben próbálták erősíteni a királyi hatalmat, előírva az elidegenített javak visszaszerzését, királyi testőrség felállítását.

112 Deér: A magyar nemzeti öntudat, 23.

113 *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum*. Szerk. Marczali Henrik. Bp., 1902. 317–330.

114 Szekfű: *Magyar történet*. II. 581.

A szabad királyválasztás jogáról szóló törvényt a király szentesítette is. A diéta eleve Miksa császár ellen irányult, ugyanis Ulászló királynak még nem született fia, és a német-római császár az örökösödés jogán készült a trónfoglalásra és fegyverkezett. A kölni birodalmi gyűlésen annak érdekében, hogy megkapja a szükséges segílyt, előadta a célt: Magyarországot „a Szent Birodalomhoz csatolni”. Ez hatott a germán mítoszban élő német közvéleményre.

A szittyia retorika tulajdonképpen tehát a germán retorikára adott válasznak tekinthető. A háború végül is kitört, de miután megszületett Ulászló fia, békét kötöttek.¹¹⁵ Közben állítólag a lengyel királyi kancellár fejében megfordult az a gondolat, hogy Ulászló trónjának megmentése érdekében a magyarországi román nemeseket fel kellene használni Szapolyai és „nacionalistái” ellen.¹¹⁶ Hogy ezek a román nemesek kik lehettek, egyelőre nem tudni. A rákosi végzést 10 főpap és 31 báró írta alá, köztük a román származású Drágffy György, Csulai Mór György, Csulai Kende Miklós.¹¹⁷ A vármegyei követek között nincs román származású, hacsak a két máramarosi nem volt az. Az erdélyi megyéket viszont nem képviselte senki.¹¹⁸ Egyik későbbi történetíró szerint „valának többen is jelen azon pártolkodásnak követői, erdéliek is, kiváltképpen szászok és székelyek, kik egy értelemmel és nagy örvendezéssel azt a törvényt kiadni nagy kiáltással hagyják vala; ha valakik ellene szólnának, azokat erőszakkal, öléssel és minden egyéb utolsó dolgokkal fenyegetvén.”¹¹⁹ Ez inkább az emlékezet játékának tűnik, de az tény, hogy a szittyia „nacionalizmus” egyik odaadó híve éppen Oláh Miklós volt. Ugyanakkor a hátszegi román nemesek történeti tudatát egyelőre forrás hiányában nem tudjuk jellemezni. Álmodozni azonban lehet, és az álmodozásnak – mint látni fogjuk – még nincs vége.

Kérdés ezek után, hogy miként alakultak vagy inkább alakulhattak az etnikai arányok Erdélyben. Általában az akkori mintegy négymillióس népeesség 75-80%-át magyarnak tartjuk.¹²⁰ A román becslések ezzel

115 Kubinyi András: Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyia ideológia. *Századok*, 2006. 2. sz. 361–374.

116 Alexandru Simon: Valahii și dieta de la Rákos (1505). (<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=17411>) (Letöltve: 2021. 03. 12.)

117 Magyar Nemzeti Levéltár, DL-DF 39335.

118 C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás, W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526 II. Megyék*. Bp., 2017. 515.

119 *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. I/1. Szerk. Benits Péter. Budapest, 2001. 110.

120 Szűcs: A középkori Magyarország népei, 7.

szemben félrefordításokon nyugszanak: mint láttuk, Verancsicsot úgy fordítják, hogy a relatív többségből abszolút többséget csináljanak. De ez semmi ahhoz képest, hogy Antonio Bonfini Magyarország történetéről szóló művéből hogyan fordítják azt, ahogyan az olasz történetíró a XV. század végén a XIV. század végi viszonyokat jellemezte: „Általános vélekedés szerint Magyarországon a vallás annyira megerősödött, és oly nagy teret hódított, hogy az országnak több mint harmadát a szent szokás vette birtokba.” Az ebből levont következtetés így hangzik: „Más szavakkal, 1380 körül a Magyar Királyság lakosságának egyharmada katolikus volt,” és a maradék kétharmadnak nagyrésze román, Erdélyben pedig természetesen még nagyobb volt a románok számaránya.¹²¹ A helyesen fordított szöveg szerint a pálos rend térhódítása nyomán a katolikus egyház birtokolta az ország egyharmadát, miután – fejtegeti Bonfini – a magyar főnemesek, követve királyuk, Nagy Lajos példáját, egész sor egyházi adományt tettek: „Íly módon Magyarországon a vallás minden várakozás fölött megerősödött, és oly nagy teret hódított, hogy az országnak több mint harmada az egyház birtokában állt.”¹²² Tegyük hozzá: nemcsak a katolikus egyház javára történt adományozás. Az ortodox nemesek a maguk egyházát támogatták és saját templomaikat építtették, miközben kivették részüket az ország védelméből is. Mi viszont ez után a kis számháború után pedig még pontosabban tudjuk, hogy mi az, amit tulajdonképpen nem tudunk.

*

1526 jelentőségével tisztában vagyunk. A szultán a román vajdákat is maga mellé akarta venni, de ezeknek végül valahogy sikerült kimaradniuk a mohácsi csatából, és „talán – írja Iorga – nem is fogták fel a nagy esemény jelentőségét”.¹²³ 1541-ben az oszmánok Budát

---

121 »The History of Transylvania« A Historical Reply. *Bulletin of the Center of Transylvanian Studies*, 1992. I. 2. 19.; *Istoria României. Transilvania*. Cluj-Napoca, 1997. 500.; Ioan-Aurel Pop: *Români și România*. București, 1998. 70.; *O istorie a românilor*. Szerk. Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop. Cluj-Napoca, 1998. 113.; Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan: *Prefață. Construind unireea cea mare. VII*. Cluj-Napoca, 2018. 268., 336.

122 „Quare praeter omnium opinionem, religio in Ungaria nimis amplificata et usque adeo propagata, ut plus tertia parte in divinum usum possideret.” Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 1995. 484.

123 Nicolae Iorga: *Istoria poporului românesc*. București, 1985. 317.

elfoglalták, a Dunától nyugatra és keletre fekvő területeket pedig szorosan betagolták a birodalomba. Ezzel megszilárdult az oszmánok által bekebelezett Balkánon – Iorga szerint – „a török főség alatti »balkáni antant«”.¹²⁴ Előnyeiről és hátrányairól vég nélkül lehetne értekezni. Előnynek minősül például az, hogy a román államok egységét a törökök nem bontották meg, bár a stratégiaileg fontos pontokat elfoglalták. Hátrány a szerves fejlődés megtörése. A 17. század végén egy katolikus misszionárius így tolmácsolta azon románok véleményét, akikkel beszélgetett: „Amikor Havaselve Magyarország koronája alatt állt, a fejedelmek úgy uralkodtak a havaselveiek (Valachi) fölött, mint a magyar királyok a magyarok fölött. De amióta a magyaroktól eltávolodtak, és a törököknek vetették magukat alá, a fejedelmek elkezdtek török módra uralkodni.” Az a román történész, Gh. I. Brătianu, aki ezt idézte, így értékelte az idézetet: „Ez lehető legpontosabb beismerése annak, hogy a korábbi időkben ugyanolyan rendiség élt itt, mint Magyarországon, de most már keleti abszolútizmus uralkodik.”¹²⁵ Brătianut 1950-ben le is tartóztatták, és három év múlva a szóhadomány szerint agyonverték a máramarosszigeti börtönben.

Ha ez elmúlt időkre visszatekintünk, egyre inkább elgondolkozunk Tolsztoj ítéletének igazságán: az emberek „mindig azt hitték, hogy tudják, mit csinálnak, és hogy a maguk érdekében csinálják, pedig mind csupán a történelem vak eszközei voltak, és olyan feladatot teljesítettek, amelyről sejtelmük sem volt, amely csak minékünk érthető”.¹²⁶ Olykor ezt el is hisszük a magunk naiv módján. Közben lelki szemeink előtt felötlük az, ahogy Tolsztoj nagy regényét, a *Háború és békét* sehogy sem tudta befejezni, és hosszú oldalakon keresztül elmélkedett azon, hogy hol Kelet zúdul Nyugatra, hol fordítva, és mi gyarló emberkéek csak sodródunk az árral. És vívjuk az emlékezetpolitikai csatákat, bízva abban, hogy történelmünk kedvezőbb fordulatot is vehet.¹²⁷

---

124 Nicolae Iorga: *Locul românilor în istoria universală*. București, 1985. 208.

125 Gheorghe I. Brătianu: *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*. Evry, 1977. 138.

126 Lev Tolsztoj: *Háború és béke. III*. Budapest, Uzsgorod, 1962. 107.

127 A dolgozat az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében, a 128-151. sz. NKFI-pályázat keretében készült.

Ádám Szilamér

HÉTKÖZNAPOK RIDEGSÉGE

Harag Anita nevével és írásaival legelőször a 2018-as Erdélyi Magyar Írók Ligája által szervezett *Kolozsvári Kikötőn* találkoztam, és az ott felolvasott szövegét már akkor nagyon szimpatikusnak találtam. Azóta elnyerte a Petri György-díjat, megjelent első kötete, amelyért a Horváth Péter Irodalmi Ösztöndíjat is megkapta. Elképzelni is nehezen lehet ennél jobb pályakezddést!

Az *Évszakhoz képest hűvösebb*¹ a szerző válogatott novelláit tartalmazza. Konceptkötet, amelyben a szövegek mind valami hétköznapi, teljesen átlagos eseményt beszélnek el. Egy feszült unoka-nagymama kapcsolatról, egy ukrán vendégmunkás magányáról, az apa halála utáni falusi szülői ház takarításáról vagy éppen egy anyajegy lemütéséről olvashatunk. A közös tapasztalatokat hangsúlyozza az egyes szám első személyű elbeszélés, amely a novellák többségére jellemző. Így azt az érzést éri el az olvasóban, hogy akár vele is megtörténhetne mindaz, amit a történetekben olvas. Ez főleg akkor vált érdekessé, amikor a hatodik novellában, a *Minden csütörtökön, októbertől novemberigben* ezt a kezdő mondatot olvasom: „Japánul számolok. Ics, ni, szán, így számolom a fekvőtámaszokat.” És mielőtt az elbeszélésben még tovább olvasnám, folytatom magamban: *si, go, rok...* Harag Anita nagyon jól rátalált egy olyan, elsöre szokatlannak tűnő tudásra, ami a jó pár évvel ezelőtt divatos karate betörésével, egy egész generáció (vagy többnek) közös tapasztalatává vált. De egy-egy mondat erejéig elsőr még általánosabb, ismerősebb élményeket, például *A kutya a szőnyegre pisil* című novellában: „Papírvékonyak a falak ezekben a hülye panelekben.” Vagy szintén ugyanebben a szövegben: „Nem szeret a mikróban olvasztani, a csirkemell széle már szinte megfőtt, kifehéredett, amikor a belseje még jeges.”

A szövegek hétköznapiasságát ugyanakkor átszővi egyfajta melankolikus ridegség, ami már a címben is jól tükröződik: az évszakhoz képest, a dolgok mindennapiságához képest azért hűvösebb van az összes

---

1 Budapest, 2019, Magvető.

szövegben, de még távol jár a depresszív fagytól. A kötetben folyton jelen van a betegség, a kapcsolatok akadályozottsága, de a halálfélelem és a hiány is. *A kutya a szőnyegre pisil*ben például egy fiatal párnál válik egy gyerek pótlójává a franciabuldog-kölyök. A szövegben lassan, remekül felépítetten antropomorfizálódik a kutya, előbb Eszter ölébe fekszik, majd folyamatosan kezdenek el egyre többet beszélni vele, később pedig már Ákost puszilgatva üdvözlő hazatértekor, míg nem egyszer anyaként szólítva mennek oda Eszterhez: „Nézzük meg anyát, mit csinál, gyere, hallja Ákos hangját az előszobából. Szia, anya, mit csinálsz?, jelenik meg a feje a konyhaajtóban. (...) Ákos a második nap hívta először anyának.” A hiány pótlására más szövegben pedig megjelenik az alkohol is: „Áradt a bőréből az a jellegzetes, szúrós szag, ami az alkoholistákból szokott.” (*Székesfehérvártól nyugatra*)

Egy következő, folyton visszatérő téma a betegség, ami majdnem az összes szövegben megjelenik, olykor halálos kimenetellel, vagy csak hipochondriához hasonlatos túlságos óvatossággal, mint a címadó novellában is. Az első novellában, az *Ásványvíz*ben egy nagymama hal meg előrehaladott rákban: „Pár óra múlva tudtak beszélni az orvosával. Rákról beszélt, áttétekről, előrehaladott állapotról...” A *Huszonöt méter*ben egy kislány meséli el apja halálát és anyja későbbi rákbetegségét. Ebben a szövegben minden a halál felé mutat, az anya nézi a sírkövön a neki szánt helyet, az apa pedig egyértelműen súlyos alkoholista. Ha nem is jelenik meg a halál, a betegség, súlyosságtól függetlenül, jelen van. A *Krumpli kicsírázik*ban a nagymamát anyajegy-eltávolításra kíséri el az unokája, illetve az utolsó novellában, a *Családi anamnézis*ben egy fiatal lány jár folyton kivizsgálásokra, majdnem túlságos elővigyázatossággal, mivel családjában jelen volt a mell-, illetve tüdőrák: „Hány éves, néz rám a recepciós. Huszonhét, mondom. És minek akar mammográfiára menni, azt magának még úgysem csinálnak, túl fiatal. Közbevágok, hogy beutalom van, családi anamnézis, nézze meg, ott áll feketén-fehéren. (...) Utoljára adhatok beutalót erre hivatkozva, ezt nem lehet évente megismételni, csak akkor, ha panasz van... (...) Tüdőszűrésre jönnék, mondom, időpontot szeretnék kérni. Foglalkoztatás-egészségügy, kérdezi, én pedig a fejemet rázom. Családi anamnézis.”

Az egyedüli novella, amely nem illeszkedik a többi szöveg témájához, bár azért erre is a melankolikus, hűvös atmoszféra jellemző, az a *Magyarul*, amely egy ukrán vendégmunkás szemszögéből meséli el a

külföldi (magyarországi) munkavállalás nehézségeit, ahogy gyanakvóan hallgatja kollégái beszédét, és próbálja megfejteni az ismeretlen hangok jelentését. A szöveg nagyon érzékenyen jeleníti meg az idegen kiszolgáltatottságát, a nyelvi korlátokkal való küzdelmet, ahogy az angol nyelv segítségével próbál valahogy beilleszkedni a már összeszokott társaságba.

A könyv gyengesége azonban valahogy az erősségéből fakad. A szerző nagyon jól használja a minimalista stílust, és hitelesen teremt meg a címben is megelölegezett hűvös, rideg világot az összes szövegben, azonban sokszor annyira kis, hétköznapi jeleneteket fog meg, hogy a könyv végére olykor súlytalanná és unalmassá válik egy-egy történet.

Ezek azonban apróbb hibának számítanak, és ennek ellenére vagy éppen ezzel együtt azért úgy gondolom, hogy Harag Anita megérdemelten kapta az elismeréseket, és egy jó debütkötet került ki a keze közül.

Leány I.

Zsidó Ferenc

„FRONTNOVELLÁK
A II. VILÁGHÁBORÚBÓL”

Kötter Tamás *Férfiak fegyverben* című kötete¹ alulnézetből, gyakorta a szereplők bőrébe bújva, énelbeszélői szemszögből mutatja be a második világháború magyar vonatkozású hadi történéseit, elsősorban a doni katasztrófára, az azt követő kaotikus visszavonulásra, illetve Budapest ostromára fókuszálva. Valós eseményesorokból kiindulva rajzol meg emberi sorsokat határhelyzetekben: nem a háború globális jelenségeivel, vagy a nagyobb csaták általános áttekintésével van dolgunk, inkább kisebb jelenetek, lokális mozzanatok elevenednek fel, ahogyan és amennyit egy frontkatoná (a főszereplők jobbjára középvezetők, hadnagyok, századosok) láthatott az egész háborúból. Ettől a könyv szívszorítóan személyessé válik, a heroizmus nagyon is emberi, a túlélés vágya által irányítva sokszor állatian primitív. Néhány novellában egyébként kívülálló, mindentudó narrátort találunk, aki pár eligazító mondattal elhelyezi az eseményeket a tágabb kontextusban is. Ilyen a *Tűzkeresztség* című nyitónovella, melynek főszereplője, Szathmáry hadnagy önként jelentkezett a frontra, hogy tapasztalatot szerezzen, karriert építsen. „A közelgő kaland jóleső, bizsergető kíváncsisága járta át.” A valóság rövidesen lerombolja illúzióit, az első hadi bevetésen megtapasztalja a bénító félelmet, de aztán sikerül úrrá lenni rettenetén, sikerül felnőnie a helyzethez. Kötter főszereplőit két csoportra oszthatjuk: az egyiket a vérbeli, meggyőződéses katonák alkotják, másikat azok, akik csak belesodródtak a háborúba, mert besorozták őket, és semmi mást nem akarnak, csak túlélni. A sors iróniája az, hogy hőssé többnyire pont ez utóbbiak válnak. A *Hőseink, követünk benneteket* című novella főszereplője, Kovács főhadnagy például idealizmusból lesz katoná: ludovikás tiszt-tanoncként addig olvasgat az első világháborús hősök nagyszerű tetteiről, míg lassan fanatizmussá érik benne az elhatározás: követni

---

1 Kalligram Kiadó, 2020.

példájukat. A fronton aztán ez a megfelelési kényszer olyan belső feszültséget eredményez, ami felőröli, és értelmetlen halálához vezet.

Több novellának hadi tudósítók, filmhíradások a főszereplői, akiknek elvileg ki kell szolgálniuk a propagandacélokat, ugyanakkor testközelből tapasztalják meg a könyörtelen valóságot. *A film forog tovább* főszereplője szinte véletlenül szemtanúja lesz egy SS-kommandó által végrehajtott zsidó kivégzésnek, azzal a címszóval, hogy „Árjásítjuk a várost”. S a haditudósító immár tudja, ezzel a tudattal, a megmásíthatatlan múlttal örökkön együtt kell élnie, immár az a szolid önbecsapás sem működik, hogy nem tudott róla...

Kötter egyébként nem demonizálja hőseit, írásaiban nem a gonosz erők sablonfigurái jelennek meg, ugyanakkor nem is mentegeti őket. Nem kiált ki kollektív bűnösséget, azt érzékelteti, hogy a különböző szereplők morális hozzáállása között nagy eltérések fedezhetők fel. Árnyalt jellemrajzokat készít tehát, érzékelteti a bűnök jellemtorzító hatását, de az emberséget is.

A partizánokkal vívott küzdelem kegyetlenségéről néhány naturalista részletességgel megírt novellát kapunk. *A Nincs kegyelem* főszereplője, Varga a hátországba teljesít szolgálatot, egy megszálló alakulatban. Lassan belefásul a durvaságba, abba, hogy a partizánokkal együtt ártatlan civileket is megölnék, lelke megkérgesedik, kiég: „az ágyon feküdt, a plafont bámulta.” Nemsokára a szeretet, a bensőségesség apró morzsáit jelentő ukrán szeretője, Kátya is meghal, de Vargában megmarad az életöszön, tudja, hogy „ha élni akar, szembe kell néznie ezzel a kízó látomással”.

A *Bosszúvág*y című írásban mintha Örkény István *Tóték* című művének őrnagya jelenne meg egy pillanatra, aki beleőrül „a partizánok bármelyik pillanatban várható támadása miatti idegőrlő készenlét”-be. Ebben az írásban a felelősség etikai dimenziói is megjelennek, a tisztek vitájából az világlik ki, hogy minden relativizálható, de van egyéni felelősség, nem csupán parancs és kötelesség: „A parancs értelmezését bizza csak nyugodtan rám!” A novella főszereplője eljut a személyes bosszúvágig, a háború legmélyebb pokláig: a dicső heroizmust az értelmetlen fanatizmustól csak egy hajszás választja el.

A Hosszú az út hazáig című írás főszereplője, Angyal, aki híradósként került ki a frontra, igazi művészlélek, civilben zongorista. Amint visszavonulnak a dermesztő orosz télben, kijelenti, hogy „ölni tudnék

egy pár jó csizmaért!”, de ekkor ez még költői túlzásnak tűnik, hogy a végén kiderüljön: a fronton nincs költészet... (Egy másik novellában is felbukkan egy művész: Gyarmati, a tábori színész, aki éles helyzetbe kerülve felkészül, hogy „eljátssza élete utolsó szerepét”.)

A szereplők magánéletéről csupán jelzésszerűen kapunk információkat, „két gyerekem van”; „nem volt családja”, de gyakran történik utalás arra, hogy agyban, szívben gyakorta otthon vannak.

A kötet utolsó harmada a budapesti harcokat eleveníti fel: még kilátástalanabb helyzetek, még döbbenetesebb képsorok jelennek meg. E sorozat legfontosabb, metaforikusan is érthető írása a *Hetedik mennyország*. Főszereplő-énelbeszélőjének legfőbb dilemmája: „Tizenhét éves vagy, és lehet, hogy szüzen fogsz meghalni.” A propaganda továbbra is ígéri a felmentő sereget, de ők már semmiben sem hisznek, fatalizmusuk hedonizmussal párosul: ha lehet, még élveznék az élet utolsó pillanatait. Társa, Medve szerencsésebbnek mondható, neki van egy Klárijja, akinek parfümöt készül adni ajándékkul: a Hetedik mennyországot. A csúcsjelenetben Medve elesik, az énelbeszélő pedig: „addig permetezem a parfümöt a levegőbe, amíg ki nem fogy az üveg. De hiába minden, ebben a bűzben nem érzem a *Hetedik mennyország* illatát.” Ez a poétikusan ironikus zárómondat mindent elmond a háború borzalmáról, ezt nem lehet überelni.

Az írások nagyjából valós időrendben, lineárisan követik egymást, így a kötet utolsó novellái már a vereségbe való végleges beletörődésről, a háború utáni élet tervezéséről is szólnak. A harci morál elpárolog, „lassan visszavedlünk civille”, egyesek apátiába esnek, mások tovább menekülve próbálnak túlélni. Az utolsó emberig című novella főszereplője például papnak öltözve, reverendában ússza meg az orosz kézre kerülést, megkönnyebbülten állapítva meg: „lám, ő mégiscsak legyőzte a halált.”

Az utolsó írás utóidejű: közel ötven év múltán, az 1990-es években találkozik Ajtai, Király és Vassy, egykori jó barátok (l. *Három bajtárs*), akik együtt végezték el a tiszti akadémiát, és együtt élték túl a háborút, utána azonban elsodródtak egymástól, Király például Ausztráliában kötött ki. Felelevenítik a most is fájó emlékeket, a Don-kanyarban átélt borzalmakat, a zárszó mégsem az önsajnáláté, hanem a csöndes nosztalgiáé: mindent összevetve mégiscsak szép idők voltak azok, állapítják meg, az örök emberi törvény logikája mentén: „Igen, akkor voltunk fiatalok.”

Kötter novelláiban a megélt történelem élményszerűsége köszön vissza, oralthistory-típusú, személyesen tárgyilagos történetekben. A szerző téma iránti elhivatottságának személyes dimenziója is van (a könyvben nagyapja, Biczi László törzsőrmester is megjelenik), lényegesebb azonban, hogy ideológiák és preconcepciók nélkül sikerült megfognia e háborús történések emberi dimenzióját. Mert az írások magyar nézőpontúak (ez is lényeges), de főként emberiek.

Adja magát a kérdés, mi lett volna, ha regényt ír e témából Kötter: hisz a linearitás, a visszatérő szereplők, embertípusok lehetővé tették volna. Így mozaikosabb az összhatás, a történetek olykor kissé „ütik” egymást; az önisméltés elkerülhetetlen. De így kapunk kerek, csattanós, feszes szerkezetű kispikái alkotásokat (s végtére is háborús regényből jóval több van, mint háborús novellából), újszerű, olykor tabudöntőgető nézőpontból, nyers, felkavaró stílusban, egyszerre naturalizmussal és empátiával. És ez bizony nem kevés.

Boldogasszony IX.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely

Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna

- Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csávossy György – Nagyvárad
 Csatlós Mihály Levente – Kézdi-
 vásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalitz
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely

- Dr. Garda Dezső - Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csikcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalva
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Máraféfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Kristó Boróka - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövete
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövete
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (5 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéppok
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marossszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lovéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna

- Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
- Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja

- Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Iliá Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserseztomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárvár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Száraz Miklós György - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura

- Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápíóbciske
 Várhelyi Gyula - Tokaj
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 Magyar Patrióták Közössége - Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyó
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Páterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Dr. Line Gábor György - Florida
 Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

- Sárközi Mátyás - London

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Etnoprojekt Bt. - Isaszeg

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pèray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.

